

1982'den Günümüze DKAB Programları ve Ders Kitaplarında İslam Dışındaki Dinlerin Öğretimi

The Teaching of Religions Other
Than Islam in Religious Culture and Ethics
Curricula and Textbooks Since 1982

Meryem Karataş

**1982'den Günümüze
DKAB Programları ve Ders Kitaplarında
İslam Dışındaki Dinlerin Öğretimi**

*The Teaching of Religions Other Than Islam in Religious Culture
and Ethics Curricula and Textbooks Since 1982*

Meryem Karataş

Yayımcı: OKU OKUT YAYINLARI

Adres: Şenyuva Mah. Seyhan Cad. 11-c/17, 06300, Ankara, Türkiye

Web: <https://yayin.okuokut.org>

E-Posta: yayin@okuokut.org

Sertifika No.: 49846

ISNI: <https://isni.org/isni/0000000506276072>

ROR ID: <https://ror.org/03zs8ga83>

Yayın No.: 50

Dizi: Din Eğitimi Araştırmaları

Dizi No.: 03

Kitap Adı: 1982'den Günümüze DKAB Programları ve Ders Kitaplarında İslam Dışındaki Dinlerin Öğretimi

eISBN (E-Kitap): 978-625-90059-1-1

DOI: <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.89>

Yazar: Meryem Karataş | **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4845-0225>

Kurumu: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | **ROR ID:** <https://ror.org/04ttnw109>

Hedef Kitle: Akademik/Bilimsel

Konu Kategorileri

BIC: HRG Karşılaştırmalı Dinler, JN Eğitim

BISAC: REL054000 Din / Eğitim, EDU007000 Eğitim / Müfredat

Dewey (DDC): 207 Din Eğitimi, 375 Müfredat/Öğretim Programları

LC Classification: BL41 Din - İnceleme ve Öğretim, LC321 Ahlak ve Din Eğitimi

THEMA: QRA Karşılaştırmalı Dinler, JN Eğitim

WoS Category: Eğitim ve Eğitim Araştırmaları; Din

WoS CT Meso: Eğitim; Dini Araştırmalar

WoS CT Micro: Din Eğitimi; Müfredat Çalışmaları

Scopus Subject Area (ASJC): 3304 Eğitim, 1212 Dini Araştırmalar

Kitap Türü: Monografi

Yayın Tarihi: 30 Mart 2026

Yayın Yeri: Ankara, Türkiye

Yayımlandığı Ortam: E-Kitap ePDF (E107)

URL: <https://yayin.okuokut.org/catalog/book/xx>

Yayın Dili: Türkçe

Ebat: 160 x 240 mm

Yayın Sayısı: 1

Sayfa Sayısı: xi+57

Fiyatlandırma: Ücretsiz

Sorumluluk Reddi: Görüşler yazarın sorumluluğundadır.

Telif Hakkı © 2026 Oku Okut Yayınları. Bazı hakları saklıdır.

Açık Erişim: CC BY-NC 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik kurul onayı gerektiren bir işlem bulunmamaktadır.

Atıf: Karataş, Meryem. 1982'den Günümüze DKAB Programları ve Ders Kitaplarında İslam Dışındaki Dinlerin Öğretimi. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2026. <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.89>

Publisher (Imprint): OKU OKUT PRESS

Address: Senyuva Mah. Seyhan Cad. 11-c/17, 06300, Ankara, Türkiye

Web: <https://yayin.okuokut.org>

E-mail: yayin@okuokut.org

Certificate Number: 49846

ISNI: <https://isni.org/isni/0000000506276072>

ROR ID: <https://ror.org/03zs8ga83>

Publication Number: 50

Series: Studies in Religious Education

Series Number: 03

Title: *The Teaching of Religions Other Than Islam in Religious Culture and Ethics Curricula and Textbooks Since 1982*

eISBN (eBook): 978-625-90059-1-1

DOI: <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.89>

Author: Meryem Karataş | **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4845-0225>

Affiliation: Sakarya University, Faculty of Theology | **ROR ID:** <https://ror.org/04ttnw109>

Audience: Professional/Scholarly

Subject Categories

BIC: HRG Comparative religion, JN Education

BISAC: REL054000 RELIGION / Education, EDU007000 EDUCATION / Curricula

Dewey (DDC): 207 Religious education, 375 Curricula

LC Classification: BL41 Religion - Study and teaching, LC321 Moral and religious education

THEMA: QRA Comparative religion, JN Education

WoS Category: Education & Educational Research; Religion

WoS CT Meso: Education; Religious Studies

WoS CT Micro: Religious Education; Curriculum Studies

Scopus Subject Area (ASJC): 3304 Education, 1212 Religious Studies

Book Type: Monograph

Publication Date: 30 Marh 2026

Place of Publication: Ankara, Türkiye

Document Type: eBook ePDF (E107)

URL: <https://yayin.okuokut.org/catalog/book/xx>

Language of Content: Turkish

Dimensions: 160 x 240 mm

Edition Number: 1

Number of Pages: xi+57

Price: Free of Charge

Disclaimer: The views expressed in this book are those of the author(s).

Conflict of Interest: The author(s) declare no conflict of interest.

Ethics Statement: This study does not require ethical approval.

Copyright © 2026 Oku Okut Yayınları. Some rights reserved.

E-Pub Licence: CC BY-NC 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>

Citation: Karataş, Meryem. *The Teaching of Religions Other Than Islam in Religious Culture and Ethics Curricula and Textbooks Since 1982*. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2026.

<https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.XX>

Yazar Hakkında

Lisans eğitimini OnDokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladı. Meslek hayatına Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve orta dereceli okullarda öğretmenlik yaparak başlayan yazar, akademik çalışmalarına OnDokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Din Eğitimi Anabilim Dalı'nda devam etti. 2014 yılında "Değerler Eğitimi Açısından Kur'an'da İnsan Onuru" başlıklı teziyle yüksek lisans derecesini aldı. 2020 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Anabilim Dalı'nda "Cumhuriyet Dönemi Kur'an Kursu Öğretim Programlarındaki Değişim" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. 2022 yılından bu yana Sakarya Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Din eğitimi öğretim programları, değerler eğitimi, örgün ve yaygın din eğitimi alanlarında akademik çalışmalarını sürdüren ve çeşitli ulusal/uluslararası projelerde yer alan yazar evli ve iki çocuk annesidir.

Yazar: Meryem Karataş

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4845-0225>

Kurum: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ROR ID: <https://ror.org/04ttnw109>

E-posta: meryemkaratas@sakarya.edu.tr

About the Author

Meryem KARATAŞ completed her undergraduate studies at the Faculty of Theology at Ondokuz Mayıs University. She began her professional career as a teacher in primary and secondary schools under the Ministry of National Education. She pursued her academic career at the Institute of Social Sciences at Ondokuz Mayıs University, in the Department of Philosophy and Religious Sciences (Religious Education). In 2014, she earned her Master's degree with a thesis titled "Human Dignity in the Qur'an in terms of Values Education."

In 2020, she completed her PhD at Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Religious Education, with a doctoral dissertation titled "Changes in the Curriculum of Qur'an Courses during the Republican Period." Since 2022, she has been serving as a faculty member at Sakarya University. Her academic research focuses on religious education curricula, values education, and formal and non-formal religious education. She has participated in various national and international projects. Dr. Karataş is married and the mother of two children.

Author: Meryem Karataş

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4845-0225>

Affiliation: Sakarya University, Faculty of Theology

ROR ID: <https://ror.org/04ttnw109>

E-posta: meryemkaratas@sakarya.edu.tr

Kitap Hakkında

1982'den Günümüze DKAB Programları ve Ders Kitaplarında İslam Dışındaki Dinlerin Öğretimi

Teknoloji ve iletişimdeki değişimler farklı inançlara sahip toplulukların karşılaşmalarını kolaylaştırmıştır. Coğrafi uzaklıkların önemini yitirdiği günümüz dünyasında diğer dinlerin öğretimi kritik bir konu haline gelmiştir. Bu durum bireylerin kendi inanç dünyalarını inşa ederken öteki olarak tanımlanan diğer din mensuplarıyla kuracakları iletişim sürecini ve niteliğini doğrudan belirlemektedir. Türkiye’de bu süreç, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu ders kapsamına alındığı 1982 sonrasında önem kazanmıştır. Çalışmanın temel problemi, 1982’den günümüze ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarındaki diğer dinlerin öğretim süreçlerini incelemektir. Doküman incelemesi ve içerik analizi yönteminin kullanıldığı araştırmada 1982-2024 yıllarına ait öğretim programları ve ders kitapları veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ortaöğretim programlarındaki kronolojik değişimlerle bağlantılı olarak programlarda diğer dinlerin öğretimlerinin nasıl yapıldığı karşılaştırma yoluyla ele alınmıştır. Çalışmada hem zaman hem de öğretim programı açısından sınırlandırmalar mevcuttur. Din eğitimi derslerinin seçmeli olduğu dönemler, DKAB ilköğretim programları araştırmanın sınırları dışındadır. Çalışma sonucunda öğretim programları ile ders kitaplarındaki diğer dinlerin öğretimi çerçevesinde din algısı ve yaklaşım tarzlarının tarihsel süreçte belirgin şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. 1982 ve 1992 öğretim programlarında diğer dinler hak-batıl ve tahrif edilmiş dinler vurgusu üzerinden ele alınırken 2005 yılı bu alanda köklü bir paradigma değişiminin yaşandığı tarih olmuştur. Yapılandırmacı yaklaşım ve öğrenci merkezli bakış açısının etkilerini, diğer dinlerin öğretim süreçlerinde de görmek mümkündür. 2010 öğretim programı konuların daha akademik bir tasnifle sunulduğu bir dönemi temsil etmektedir. 2018 programı ise eğitim-öğretim sürecinin öğeleri açısından bir sadeleşme evresidir. Nihayet 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nde diğer dinler öteki olmaktan çıkarılarak güncel dünyanın birer gerçekliği olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: DKAB Ortaöğretim Programları; Yahudilik; Hristiyanlık; Hinduizm; Budizm

Subject Categories

BIC: HRG Karşılaştırmalı Dinler, JN Eğitim

BISAC: REL054000 Din / Eğitim, EDU007000 Eğitim / Müfredat

Dewey (DDC): 207 Din Eğitimi, 375 Müfredat/Öğretim Programları

LC Classification: BL41 Din - İnceleme ve Öğretim, LC321 Ahlak ve Din Eğitimi

THEMA: QRA Karşılaştırmalı Dinler, JN Eğitim

WoS Category: Eğitim ve Eğitim Araştırmaları; Din

WoS CT Meso: Eğitim; Dini Araştırmalar

WoS CT Micro: Din Eğitimi; Müfredat Çalışmaları

Scopus Subject Area (ASJC): 3304 Eğitim, 1212 Dini Araştırmalar

About the Book

The Teaching of Religions Other Than Islam in Religious Culture and Ethics Curricula and Textbooks Since 1982

Changes in technology and communication have facilitated encounters between communities of different faiths. In today's world, where geographical distances have lost their significance, the teaching of other religions has become a critical issue. This situation directly determines the nature and process of communication that individuals will establish with adherents of other religions—those defined as 'the other'—as they construct their own worldviews. In Turkey, this process gained significance following 1982, when the subject of Religious Culture and Ethics was included in the compulsory curriculum. The central focus of this study is to examine the teaching processes of other religions within the secondary education Religious Culture and Ethics curricula from 1982 to the present day. In this research, which utilises document review and content analysis methods, the curricula and textbooks from 1982 to 2024 were identified as the data sources. In this study, the manner in which other religions are taught within the secondary school Religious Culture and Ethics curricula has been examined through comparison, in connection with the chronological changes in these programmes. The study is subject to limitations in terms of both time and curriculum scope. Periods during which religious education courses were optional, as well as primary school Religious Culture and Ethics curricula, fall outside the scope of this research. The study found that, within the framework of the teaching of other religions in curricula and textbooks, perceptions of religion and approaches to it have diverged markedly over time. Whilst the 1982 and 1992 curricula addressed other religions through an emphasis on 'true and false' religions and 'corrupted' religions, the year 2005 marked a fundamental paradigm shift in this area. The effects of the constructivist approach and the student-centred perspective can also be observed in the teaching processes of other religions. The 2010 curriculum represents a period in which topics were presented through a more academic classification. The 2018 curriculum, meanwhile, represents a phase of simplification in terms of the elements of the education and teaching process. Finally, in the 2024 Turkey Century Education Model, other religions have been removed from the category of 'the other' and are now treated as realities of the contemporary world.

Keywords: DKAB Secondary Education Programmes; Judaism; Christianity; Hinduism; Buddhism

Subject Categories

BIC: HRG Comparative religion, JN Education

BISAC: REL054000 RELIGION / Education, EDU007000 EDUCATION / Curricula

Dewey (DDC): 207 Religious education, 375 Curricula

LC Classification: BL41 Religion - Study and teaching, LC321 Moral and religious education

THEMA: QRA Comparative religion, JN Education

WoS Category: Education & Educational Research; Religion

WoS CT Meso: Education; Religious Studies

WoS CT Micro: Religious Education; Curriculum Studies

Scopus Subject Area (ASJC): 3304 Education, 1212 Religious Studies

Ön Söz

Türkiye’de din eğitimi ve öğretimi geçmişten gelen farklı tecrübelerin de etkisi ile üzerinde konuşulan, tartışılan, incelenen bir alan olmaya devam etmektedir. Din derslerinin mevcut sistemde yer edinemediği, seçmeli olduğu, zorunlu olduğu gibi birbirinden farklı zaman dilimlerindeki değişik uygulamalar eğitim öğretimdeki tarihsel tecrübe birikimine yol açmıştır. Özellikle örgün eğitimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu ders kategorisinde yer almasıyla beraber hem öğretim programlarını hem de ders kitaplarını farklı açılardan inceleyen pek çok araştırma yapılmıştır ve bu alandaki çalışmalar günümüzde de devam etmektedir. Diğer dinlerin öğretimi konusu ise küreselleşme, iletişim imkânlarının artması ve eğitim bilimlerindeki yeni yaklaşımların ortaya çıkması ile değişik bir anlam kazanmıştır. Artık diğer din mensupları binlerce kilometre ötede olan, hayat boyu karşılaşma ihtimali olmayan “öteki” olmaktan çıkmıştır. Yaşanan değişim süreci ülkemizde de İslam dışındaki dinlerin öğretimi konusuna olan ilgiyi arttırmıştır. Bu çalışmanın teşekkül etmesinde, tarafımdan tanıtımı yapılan Prof. Dr. Mahmut Zengin’in 'Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar' başlıklı çalışması etkili olmuştur. Söz konusu çalışmanın kapsamı dışında kalan 2018 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ile son dönemde yürürlüğe giren 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde, örgün din eğitiminde diğer dinlerin öğretiminin ele alınma şeklinin güncel veriler ışığında değerlendirilmesi amacıyla bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümlerinin yanı sıra iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi, amacı ve yöntemi üzerinde durulmuş literatür değerlendirmesi ile konunun akademik zemini belirlenmiştir. Birinci bölümde geçmişten günümüze Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programları sınıf düzeyi, kazanımlar, amaçlar, etkinlikler ve değerler açısından mukayeseli bir analize tabi tutulmuştur. İkinci bölümde ise 1982 yılından günümüze kadar okutulan ders kitapları incelenmiş ve programlardaki teorik yaklaşımların kitaplara yansımaları kronolojik bir yaklaşımla karşılaştırılmıştır. Sonuç kısmında ise elde edilen tüm veriler ışığında genel bir değerlendirme yapılarak alana dair tespit ve öneriler sunulmuştur. Elinizdeki bu eser 2022 yılında Eksen Yayınları tarafından *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (1982’den Günümüze)* başlığı ile yayımlanan çalışmanın güncel veriler ışığında gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

Her akademik çalışma, büyük bir sabır ve emeğin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yoğun çalışma temposunda fedakârlıklarını ve sevgilerini benden esirgemeyen eşim Ali’ye, canım oğullarım Furkan ve Mert’e sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Meryem KARATAŞ
Sakarya 2026

Preface

Religious education and instruction in Turkey continues to be an area that is discussed, debated, and examined, influenced by various experiences from the past. Different practices across different time periods -such as religious courses finding no place in the current system, being elective, or being mandatory- have led to an accumulation of historical experience in education and instruction. Especially with the inclusion of the Religious Culture and Moral Knowledge course in the compulsory course category in formal education, numerous studies have been conducted examining both the curricula and the textbooks from different perspectives, and studies in this area continue today. The issue of teaching other religions, however, has gained a different meaning with globalization, the increase in communication opportunities, and the emergence of new approaches in educational sciences. Members of other religions are no longer the "other" who live thousands of kilometers away and whom one has no chance of encountering in a lifetime. This process of change has also increased the interest in teaching non-Islamic religions in our country. In the formation of this study, Prof. Dr. Mahmut Zengin's work titled 'Religions, Beliefs, and Interpretations in Islamic Thought in the Republic Period Religious Course Curricula and Textbooks', which was introduced by me, was influential. This study emerged with the aim of evaluating how the teaching of other religions is handled in formal religious education in light of current data, within the framework of the 2018 Religious Culture and Moral Knowledge Course Curriculum-which falls outside the scope of the aforementioned study-and the recently implemented 2024 Century of Turkey Education Model.

The study consists of two main chapters in addition to the introduction and conclusion sections. In the introduction section, the problem, purpose, and method of the research are emphasized, and the academic foundation of the subject is established through a literature review. In the first chapter, the Religious Culture and Moral Knowledge course curricula from the past to the present are subjected to a comparative analysis in terms of grade level, learning outcomes, objectives, activities, and values. In the second chapter, the textbooks used from 1982 to the present are examined, and the reflection of the theoretical approaches in the programs onto the books is compared using a chronological approach. In the conclusion part, a general evaluation is made in light of all the data obtained, and findings and recommendations regarding the field are presented. This work in your hands is the revised and expanded version, in light of current data of the study published in 2022 by Eksen Publications under the title "Teaching Other Religions in Secondary Education Religious Culture and Moral Knowledge Course Curricula and Textbooks (From 1982 to the Present)".

Every academic work emerges as the product of great patience and effort. I offer my endless gratitude to my husband Ali, and my dear sons Furkan and Mert, who never withheld their sacrifices and love from me during this intense working pace.

Meryem KARATAŞ
Sakarya 2026

İçindekiler | Contents

Yazar Hakkında About the Author	v
Kitap Hakkında About the Book	vii
Ön Söz Preface	x
İçindekiler Contents	xi
Giriş	1
1. Araştırmanın Problemi	1
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	2
3. Literatür Değerlendirmesi	4
Birinci Bölüm	7
Öğretim Programlarına Göre Karşılaştırma	7
1. Sınıf Düzeyinde Karşılaştırma	7
2. Kazanımlar/Öğrenme Çıktıları Açısından Karşılaştırma	11
3. Amaçlar Açısından Karşılaştırma	19
4. Etkinlikler Açısından Karşılaştırma	25
5. Değerler Açısından Karşılaştırma	28
İkinci Bölüm	31
Ders Kitaplarına Göre Karşılaştırma	31
1. 1982 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı	31
2. 1992 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı	37
3. 2005 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı	41
4. 2010 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı	45
5. 2018 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı	48
Sonuç	53
Kaynakça	55

Giriş

1. Araştırmanın Problemi

1982’de kabul edilen Anayasa’nın din ve vicdan hürriyetini düzenleyen 24. maddesinde “Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.” ilkesi benimsenerek din ve ahlak öğretiminde yeni bir başlangıç yapılmıştır.¹ 1982 tarihine kadar farklı statülerde okutulan din ve ahlak öğretimi bahsi geçen yıldan itibaren örgün eğitimde zorunlu derslerden biri olarak görülmüş ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi adıyla öğretim sürecinde yer almaya başlamıştır. Bu gelişmeyle birlikte din dersleri için hazırlanan öğretim programları ve okutulan ders kitapları mercek altına alınmıştır. Din öğretiminin nasıl yapılması, içeriğin hazırlanmasında ve uygulanmasında hangi ilkelere dikkat edilmesi gerektiği sorularının yanı sıra birey, toplum ve öğretim yaklaşımlarındaki değişimlerle birlikte alan araştırmacıları farklı sorularla da karşı karşıya kalmıştır. Bu çalışmanın temel problemi, 1982 yılından günümüze kadar olan süreçte örgün eğitim müfredatındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde İslam dışındaki din ve inançların öğretim süreçlerini mercek altına almaktır. Bu ana problem çerçevesinde şu alt sorulara yanıt aranmaktadır:

Öğretim programlarında hangi din ve inanç sistemlerine yer verilmektedir?

Bu inanç grupları içerik (yoğunluk ve kapsam) açısından nasıl bir dağılım sergilemektedir?

İnançların aktarımında kullanılan dilin niteliği (betimleyici, teolojik veya nesnel) nedir? Söz konusu içerikler hangi öğretim yaklaşımları, yöntem ve tekniklerle işlenmektedir?

Öğretim programları geliştirme çabaları eğitim-öğretim sürecindeki değişimin ilk aşamasıdır. Öğretmenin sınıfta uygulayacağı süreci, dersin içeriğini aktarırken oluşturacağı sınırları, yapacağı etkinlikleri, kazandırmayı hedeflediği bilgi, beceri, tutum ve değerleri belirleyen öğretim programlarıdır. Eğitim-öğretim alanında yaşanan paradigma değişimi öğretim programlarının hazırlanmasındaki süreci de etkilemiştir. Pozitivizme dayanan davranışçı kuramdan farklı olarak aktif öğrenme esasına dayanan yapılandırmacılık son yıllarda tüm eğitim kademelerinin dayandığı temel olmuştur. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin seçmeli ve zorunlu olduğu dönemlerde de farklı öğretim programları geliştirilip uygulamaya konulmuştur. Buradan hareketle 08/12/1981 tarih ve 213 sayılı karar ile Din Bilgisi Dersi Programlarının 1982- 1983 öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere kabulü söz konusudur. Aynı dönemde 21/10/1982 tarih ve 139 sayılı karar ile de Din Bilgisi dersinin isminin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi olarak kullanıldığı, öğretim programında ise Din ve Ahlak Bilgisi isminin kullanıldığı görülmektedir.² 1992 yılına kadar Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında herhangi bir değişiklik yapılmayıp 28/02/1992 tarihinde 47 sayılı karar ile hem ilköğretim hem de ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı yürürlüğe

¹ T.C. Cumhuriyeti Anayasası, m. 24.

² MEB, *Tebliğler Dergisi*, 45/2109 (Mart 1982), 155.

konulmuştur.³ 2005 yılında 31.03.2005 tarih ve 16 sayılı kararla ve 2010 yılında 30.12.2010 gün ve 329 sayılı kararla Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı değiştirilmiştir.⁴ 19/01/2018 tarih 18 nolu Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile de 2018 öğretim programı uygulamaya konulmuştur.⁵ Bu süreci takiben 2024 yılında ise “Türkiye Yüzyılı Marifet Modeli” çerçevesinde hazırlanan yeni müfredat yürürlüğe girmiştir.⁶ Söz konusu bu değişimler ulusal bir müfredat güncellemesinin ötesinde küresel düzeyde değişen eğitim paradigmalarına uyum sağlama çabasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Nitekim dünya genelinde din eğitimi bazen devlet eliyle bazen de özel kurumların desteğiyle devam eden bir süreç olmuştur. Bu açıdan bakıldığında farklı ülkelerde toplumun yapısı, dini inancı, ön kabulleri, farklı inanç ve kültürleri bünyesinde barındırıp barındırmadığına göre din eğitimi uygulamaları birbirinden ayrılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kendisini Müslüman olarak nitelendiren nüfusun çoğunlukta olduğu bir ülkedir. Bu açıdan İslam dini ile ilgili bazı kazanımların belirlenmesi doğaldır. Bu duruma ek olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin hem isminden hareketle hem de küreselleşen dünyada farklı inançlara sahip bireylerle olan karşılaşmalar nedeniyle diğer dinlerin öğretimi sürecinin de sağlıklı ilerlemesi bir zorunluluktur. Çalışmanın önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda belirlenen Türk Millî Eğitiminin genel amaçları içinde yer alan bireyleri “...geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı... kişiler olarak yetiştirmek”⁷ cümlesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersindeki diğer dinlerin öğretimi için temel oluşturabilecek yapıdadır. Kendi dini inancından olmayan bireylere karşı saygı duymanın, değişik kültürleri anlamının yollarından birisi belki de en önemlisi dini inançlar konusunda doğru kaynaklardan bilgiye ulaşmaktır. Örgün eğitim kurumlarında öğrencilerin bu konuda ulaşabileceği tek ders ve kaynak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi olduğundan öğretim programında bu konu başlıklarının ele alınış biçimi önem arz etmektedir. Diğer dinlerin öğretimi geleneksel çoğulculuk bağlamında ele alınabilecek bir durumdur. Geleneksel çoğulculuk, çoğunluğun kabul ettiği dini inanç dışında toplumda var olan ya da diyalogda bulunma ihtimali olan dini inançların programda kendilerine yer bulmasıdır.⁸

Bu çalışmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ortaöğretim Programlarındaki kronolojik değişimlerle bağlantılı olarak hem uygulamada hem de önceki yıllarda uygulanmış olan programlarda diğer dinlerin öğretimlerinin nasıl yapıldığı karşılaştırma yoluyla ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada hem zaman hem de öğretim programı açısından sınırlandırmalar vardır. Din eğitimi derslerinin seçmeli olduğu dönemler ile DKAB İlköğretim Programları araştırmanın sınırları dışındadır. Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi 1982, 1992, 2005, 2010, 2018 ve 2024 Öğretim Programlarında diğer dinlerin öğretiminin hangi sınıf düzeyinde ele alındığı, kazanımların, önerilen etkinliklerin, kullanılan yöntem

³ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 55/2356 (13 Nisan 1992), 205.

⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, “2010 Yılı Talim ve Terbiye Kurulu Kararları”, (Erişim 24 Nisan 2022).

⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, “2018 Talim ve Terbiye Kurulu Kararları”, (Erişim 24/04/2022).

⁶ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)* (Ankara: 2024).

⁷ Millî Eğitim Temel Kanunu, Kanun No. 1739, Kabul Tarihi: 14.06.1973, *Resmî Gazete*, 24.06.1973, Sayı: 14574, md. 40, (Erişim 14 Nisan 2022).

⁸ Sönmez Kutlu, “Laik Örgün Eğitim Sisteminde Doktrin Merkezli Çoğulcu Din Eğitimi Mümkün mü?”, *Günümüz Aleviliğinde Eğitim Çalıştayı* (29-30 Mayıs 2009) (Ankara, 2009), 100.

ve tekniklerin neler olduğu, programların birbiriyle benzeşen ve birbirinden ayrışan yönleri, okutulan ders kitaplarının içeriği araştırmanın temel başlıklarını oluşturmaktadır. Bahsi geçen tarihlerin seçilmesinin nedeni ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu ders statüsünde kabul edildiği dönemleri içeriyor olmasıdır.

Karşılaştırma bir düşünceyi geliştirme yöntemlerinden biridir. Karşılaştırma yapmada genel amaç bir şeyin diğerine karşı olan üstünlüğünü belirlemek olabileceği gibi herhangi bir şeyin değişim derecelerine dikkat çekmek de olabilir. Eğitim bilimlerinde karşılaştırmalı eğitim çalışmaları gelişmiş ülkelerin eğitim sistemlerinin tüm yönleri ile anlaşılması temeline dayanmaktadır. Çalışma, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde diğer dinlerin öğretiminin ele alınış şeklini, kazanımlar ve amaçlardaki değişiklikleri, etkinlikleri, ders kitaplarının konuyla bağlantılı içeriğini dersin zorunlu kategorisinde kabul edildiği 1982'den günümüze kadar incelemeyi ve programlar arası karşılaştırma yapmayı amaçlamaktadır. Uygulamada olan öğretim programı ile önceki öğretim programlarının diğer dinleri ele alış şekilleri, kullandıkları dil açısından anlamlı bir değişiklik olup olmadığı, değişiklik varsa nedenlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi, verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmış, çalışma veri kaynağı olarak 1982-2024 yılları arasındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ortaöğretim öğretim programları ve ders kitapları ile sınırlandırılmıştır.⁹ 1982 Din ve Ahlak Bilgisi programı ile 1992, 2005, 2010, 2018 ve 2024 yılı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında diğer dinlerin öğretim şekli karşılaştırmalı bir şekilde incelenerek değerlendirilmiştir.¹⁰ Yapılan değerlendirmelerde diğer dinlerin öğretimi sınıf düzeyinde, kazanımlar, amaçlar, etkinlikler, kazandırılmak istenen değerler ve içerik alt başlıkları açısından ele alınmıştır.

Başlıkta ve araştırmanın alt bölümlerinde kullanılan “diğer dinler” ifadesi ile kastedilen dinler, öğretim programlarındaki İslam dini dışındaki dinlerdir. Araştırma kapsamında incelenen materyaller ilgili öğretim programları esas alınarak hazırlanan ders kitaplarıyla sınırlandırılmıştır. Söz konusu materyaller arasından erişilebilirlik kriterleri gözetilerek kolayda örnekleme yöntemiyle ders kitapları belirlenmiştir. Bu nedenle aynı öğretim programıyla uyumlu olarak hazırlanan ve ülke genelinde okutulan diğer ders kitapları araştırmanın sınırları ve kapsam dışında bırakılmıştır.

⁹ Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (2024) kapsamındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı'nın kademeli geçiş takvimi gereği henüz 11 ve 12. sınıf düzeylerinde okutulmamaktadır. 2024-2025 eğitim-öğretim yılı itibarıyla bu sınıflarda halen 2018 yılı DKAB öğretim programı ve buna bağlı kitaplar kullanılmaktadır. Bu sebeple çalışmanın 11 ve 12. sınıf düzeyindeki verileri ders kitapları üzerinden değil, ilan edilen 2024 Öğretim Programı metni üzerinden analiz edilmiştir.

¹⁰ Çalışma çerçevesinde ele alınan programlar T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün resmî web sitesindeki programlar ve tarihleri esas alınarak hazırlanmıştır. Program olarak ifade edilmeyen ekleme ve revizeler çalışma çerçevesinin dışındadır.

İncelenen Öğretim Programları ve Ders Kitapları 1982-2024 Yılları Arasında Uygulanan DKAB Öğretim Programları

Yıl	Öğretim Programı	Dersin Adı	Süre
1982	Temel Eğitim ve Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı	Din ve Ahlak Bilgisi	1 ders saati
1992	İlköğretim ve Orta- öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	1 ders saati
2005	Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	1 ders saati
2010	Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	1 ders saati
2018	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	2 ders saati
2024	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Ortaöğretim Öğretim Programı (9, 10, 11 ve 12. Sınıf)	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	2 ders saati

1982-2024 Yılları Arasında İnceleme Kapsamına Alınan Ortaöğretim DKAB Ders Kitapları

M. Rami Ayas Günay Tümer	Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf	Emel Matbaacılık Ankara 1982
Mehmet Aydın	Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 3. Sınıf	Başbakanlık Basım Evi Ankara 1982
Osman Çetin Mustafa Öcal Hüseyin Algül	Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1	Akdeniz Yayıncılık İstanbul 1998
Mehmet Akgül vd.	Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 12. Sınıf	İmpress İmaj İç ve Dış Ticaret Ankara 2008
Kenan Demirtaş	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı	Özgün Matbaacılık Ankara 2012
Bekir Pınarbaşı Fikri Özdemir	Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı	Dikey Yayıncılık Ankara 2019
Ali Kuzudişli	Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı	Özyurt Matbaacılık Ankara 2019

3. Literatür Değerlendirmesi

Diğer dinlerin öğretimiyle ilgili önemli araştırmalardan biri 1996 yılında Abdurrahman Boran tarafından Beyza Bilgin'in danışmanlığında yapılmış olan "Lise Birinci Sınıflarda Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Öğrencilerin İslam Dini Dışındaki Dinler

Hakkında Bilgi ve Düşüncelerine Etkisi” isimli doktora tezidir.¹¹ Nicel yöntem kullanılarak hazırlanan araştırma ulaştığı sonuçlara ve dönemin din eğitim ve öğretim ortamına göre öneriler sunmuştur.

Bir diğer çalışma Mahmut Zengin tarafından kaleme alınan 2017 tarihli “Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar” isimli araştırmadır. Eser, Cumhuriyet dönemi boyunca uygulanan tüm öğretim programlarını ve ders kitaplarını sadece diğer dinlerle ilgili değil İslam dininin sınırları içindeki farklı yorumları da içeren detaylı bir araştırma olma özelliğine sahiptir.¹² Zengin’in çalışması 2018 DKAB Öğretim Programı’nı, 2024 yılında yürürlüğe giren Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli müfredatını ve bu dönemlere ait materyalleri incelememektedir. İlköğretim din dersi kitapları ile sınırlandırılmış olan çalışmalardan biri Hatice Gündüz tarafından Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yapılmış olan “İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (Zorunlu Din Öğretimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma)” isimli yüksek lisans tezidir.¹³ Konuyla ilgili olarak Zeynep Baykara’nın Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde “Okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Diğer Dinlerin Öğretimi” başlıklı çalışması da teorik temellendirmenin yanı sıra nicel bir araştırmadır.¹⁴ Bu konuda yapılan diğer bir tez Mahmut Nadir Okumuş’un “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarında Farklı Din ve İnançların Öğretimi” isimli çalışmasıdır.¹⁵ Çokkültürlülük ve din eğitimi yaklaşımlarının ele alındığı tezde İslam dışındaki dinler ile İslam dini içerisindeki inanç farklılıklarının önemini aktarıldığı başlıklar araştırmanın iskeletini oluşturmaktadır. Baykara’nın tezi nicel bir özelliğe sahipken Okumuş’un çalışmasında literatür tarama tekniği yöntemini kullanılmıştır. Bahsi geçen tezler yapıldıkları tarih itibarı ile 2018 ve 2024 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarını içermemektedir. Okumuş’un çalışması dışındaki diğer tezler, çalışmaların yapıldıkları tarih itibarıyla 2010, 2018 ve 2024 yılları öğretim programı bilgilerini ve uygulamalarını da kapsamamaktadır.

Diğer dinlerin öğretimi ile ilgili çalışmalar arasında Beyza Bilgin’in “İslam Din Pedagojisinde İslam’dan Başka Dinlerin Anlatımı” başlıklı makalesi, okul kitaplarında dinlerin anlatımı projesi çerçevesinde Almanya örneğinden hareket ettiği için diğer dinlerde Hristiyanlık öğretimi üzerine kurulmuştur. Teslis, misyonerlik gibi kavramların ele alınmasının yanı sıra Türkiye’de okutulan ders kitaplarında Hristiyanlığın anlatılması ile ilgili Alman teologların tespitleri aktarılmıştır.¹⁶ Cemal Tosun’un “Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim

¹¹ Abdurrahman Boran, *Lise Birinci Sınıflarda Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Öğrencilerin İslam Dini Dışındaki Dinler Hakkında Bilgi ve Düşüncelerine Etkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), 1996.

¹² Mahmut Zengin, *Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar* (İstanbul: Dem Yayınları, 2017).

¹³ Hatice Gündüz, *İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (Zorunlu Din Öğretimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

¹⁴ Zeynep Baykara, *Okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Diğer Dinlerin Öğretimi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

¹⁵ Mahmut Nadir Okumuş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarında Farklı Din ve İnançların Öğretimi* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

¹⁶ Beyza Bilgin, “İslam Din Pedagojisinde İslam’dan Başka Dinlerin Anlatımı”, *AÜİFD* 43/2 (2002), 19-40.

Programlarında Diğer Dinler” isimli çalışması da 1924 yılından 2007 yılına kadar tüm din öğretim programlarında diğer dinlerin ele alınış şeklini metin analizi ile amaç, ilke, kazanım, ünite ve konular açısından açıklamıştır¹⁷ Nurullah Altaş’ın “Liselerde Öğrencilerin Diğer Dinlere Karşı Tutumları (Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında İslam Dini Dışındaki Dinlerin Öğretimi ve Uygulamaya Etkileri)” isimli çalışması da öğrencilerin dinlere ait değerlendirmelerini ve bu değerlendirmeleri etkileyen faktörleri ortaya koymayı amaçladığını aktarmaktadır.¹⁸ Hüseyin Yılmaz’ın “AB’ye Giriş Sürecinde Ortaöğretimde Diğer Dinlerin Öğretimi ile İlgili Öğrencilerin Düşünceleri”¹⁹ isimli makalesi ile Zübeyir Bulut’un “Dinsel Çoğulculuk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Diğer Dinlerin Öğretimi” adlı çalışması da konuyla ilgili kaynaklardır.²⁰ Diğer dinlerin öğretimi başlığında olmasa bile çoğulcu din eğitiminin imkânı, din eğitimi çokkültürlülük açısından ele alan farklı araştırmalarda da diğer dinlerin öğretimine dolaylıda olsa değinilmiştir.

¹⁷ Cemal Tosun, “Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programlarında Diğer Dinler”, *Dinler Tarihi Araştırmaları VII* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2010), 654-672.

¹⁸ Nurullah Altaş, “Liselerde Öğrencilerin Diğer Dinlere Karşı Tutumları (Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında İslam Dini Dışındaki Dinlerin Öğretimi ve Uygulamaya Etkileri)”, *Dinler Tarihi Araştırmaları VII* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2010), 673-703.

¹⁹ Hüseyin Yılmaz, “AB’ye Giriş Sürecinde Ortaöğretimde Diğer Dinlerin Öğretimi ile İlgili Öğrencilerin Düşünceleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2004), 101-127.

²⁰ Zübeyir Bulut, “Dinsel Çoğulculuk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Diğer Dinlerin Öğretimi”, *Kelam Araştırmaları* 8/2 (2010), 65-90.

Birinci Bölüm

Öğretim Programlarına Göre Karşılaştırma

1982 yılından günümüze kadar ortaöğretim düzeyinde temel yaklaşım ve içerik değişimlerini yansıtan 6 ana DKAB öğretim programı/güncellemesi yürürlüğe konulmuştur. Bu bölümde, ilgili programlarda diğer dinlerin öğretimi sınıf düzeyi, kazanım/öğrenme çıktısı, amaç, etkinlik ve değer açısından değerlendirilmiştir.

1. Sınıf Düzeyinde Karşılaştırma

1982 yılı Din ve Ahlak Bilgisi Ortaöğretim Programında diğer dinlerin öğretimine lise 1. ve 3. sınıf düzeyinde yer verilmiştir. 1. sınıfta ikinci ünite başlığı “Dinler ve Özellikleri” şeklindedir. Alt başlıklar “İlkel dinler, Çin dinleri ve Hint dinleri, Musevilik, Hristiyanlık, Türklerin İslam’dan önceki dinsel inançları, Son din Müslümanlık, Semavi dinlerdeki ortak yönler” olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda semavi dinlerin ortak özellikleri de Allah inancı, ahlak ve insan anlayışı açısından ele alınmıştır. Ortaöğretim 3. sınıf düzeyinde ise üçüncü ünite “Yeryüzündeki Dinler ve İslam Dini” olarak belirlenmiş ve ilk alt başlıkta “Yeryüzündeki dinler ve coğrafi dağılımı”dır.²¹ İki farklı sınıf düzeyinde dinlerin ele alınması eğitimde süreklilik açısından önemlidir.

1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Dinlerin Görünümü

	Yahudilik	Hristiyanlık	Hint Dinleri	Çin Dinleri	Japon Dinleri	Geleneksel Dinler İlkel Dinler)
1. Sınıf	x	x	x	x		x
2. Sınıf						
3. Sınıf	x	x	x	x	x	

1992 yılı öğretim programında diğer dinlerin öğretimi sadece 1. sınıf düzeyindedir. İkinci ünite “Dinler ve Özellikleri” olarak belirlenmiştir. Alt başlıklar 1982 yılı öğretim programıyla aynıdır. “İlkel dinler, Çin ve Hint dinleri, Musevilik, Hristiyanlık, Türklerin İslam’dan önceki dinsel inançları, Son din Müslümanlık, Semavi dinlerdeki ortak yönler” önceki öğretim programıyla aynı başlıklara sahiptir.²² 1992 öğretim programının 1982 yılından

²¹ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 45/2109 (Mart 1982), 155.

²² Gerek öğretim programlarında gerekse ders kitaplarında iki dinin yazılışı ile ilgili farklılıklar TDK’nın güncel yazım kurallarına göre ele alınmıştır. Hristiyanlık dini 1982 ve 1992 yıllarında “Hristiyanlık” olarak kullanılmış; Budizm ise “Buddizm” olarak yer almıştır. Araştırmada her iki din ile ilgili kullanılan yazım şekli Hristiyanlık ve

farklı olan yönlerinden biri 3. sınıf düzeyinde ele alınan “Yeryüzündeki Dinler ve İslam Dini” ünitesinin kaldırılmış olmasıdır.²³

1992 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Dinlerin Görünümü

	Yahudilik	Hristiyanlık	Hint Dinleri	Çin Dinleri	Japon Dinleri	Geleneksel Dinler (İlkel Dinler)
1. Sınıf	x	x	x	x		x
2. Sınıf						
3. Sınıf						

2005 Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında diğer dinlerin öğretimi 12. sınıf düzeyinde iki ayrı ünite olarak ele alınmıştır. “Dinlerde İbadetler” ünite başlığı altında dinlerdeki ibadetler, ibadet yerleri, önemli gün ve geceler konularının öğrencilere aktarılması amaçlanmıştır. Önceki öğretim programlarından farklı olarak dinlerin ibadet anlayışlarının karşılaştırılması açısından anlamlıdır. Yine 12. sınıf ünite başlıklarından “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri” dinlerin hem öğretimine hem de benzer özelliklerine odaklanmıştır. “Yaşayan Dinlere Genel Bir Bakış” üst başlığının dört alt başlığı vardır: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam İbrahimî dinler olarak adlandırılmıştır. Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm Hint dinleri diye nitelendirilmişken Taoizm, Konfüçyanizm ve Şintoizm Çin ve Japon dinleri kategorisindedir. Son alt başlık geleneksel dinler olarak belirlenmiştir. “Dinlerin Benzer Özellikleri” başlığında ise dinler inanç ve ahlak düzeyinde ele alınmıştır. İnanç esasları açısından dinlerin Tanrı, kutsal kitap, peygamberlik ve ahirete olan bakış açıları karşılaştırılmak istenmiş son iki başlıkta da dinlerin çevre bilinci ve küreselleşen dünyada dinlerarası ilişkiler öğrencilere aktarılmak istenen konu başlıkları olmuştur.²⁴ 2005 yılı programı önceki öğretim programlarından farklı olarak öğretilen dinlerin kategorisini genişletmiştir. Hint ve Çin dinlerinin yanı sıra Japon dinleri de programa dâhil edilmiştir. Dinlerin ibadetleri ile ilgili olarak da 1982 ve 1992 programlarında herhangi bir bilgi olmadığı için bu başlıklarda öğretim programı için yenidir. Dinlerin benzer özelliklerine şimdiye kadar olan vurgu bu programda da devam etmiştir. Önceki programlarda sadece tanrı inancı, ahlak ve insan anlayışı açısından konu aktarılırken 2005 yılındaki programa dinlerin kutsal kitap, peygamberlik ve ahiret inançları açısından benzerlikleri de eklenmiştir. Dinlerin çevre bilinci ve dinlerarası ilişkiler yine ilk defa aktarılacak başlıklardır. Anlaşıldığı kadarıyla 2005 yılı öğretim programında diğer dinlerin öğretimi önceki iki programdan çok daha geniş bir alana sahiptir.

Budizm olmuştur. Bunun yanı sıra aktarımlarda metinlerin orijinal terminolojisinin dışına çıkılmamaya özen gösterildiği belirtilmelidir.

²³ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 55/2356 (13 Nisan 1992), 232.

²⁴ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 75-80.

2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında Dinlerin Görünümü

	Yahudilik	Hristiyanlık	Hint Dinleri	Çin Dinleri	Japon Dinleri	Geleneksel Dinler (İlkel Dinler)
9. Sınıf						
10. Sınıf						
11. Sınıf						
12. Sınıf	X	X	X	X	X	X

2010 Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında diğer dinlerin öğretimi 2005 Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında olduğu gibi 12. sınıf düzeyinde ele alınmıştır. Öğrenme alanı olarak “Din, Kültür ve Medeniyet” belirlenmiş olup ünite adı da “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri”dir. Ünite içinde; yaşayan dinler, dinlerin benzer özellikleri, dinlerde çevre bilinci ve küreselleşen dünyada dinlerarası ilişkiler aktarılmıştır. “Yaşayan Dinler” başlığı 2005 yılı ile aynı alt başlıklara sahiptir. Aralarındaki tek fark önceden İbrahimî dinler olarak adlandırılan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet dinleri bu programda vahye dayalı dinler şeklinde nitelendirilmiştir. Dinlerin benzer özellikleri ise yine 2005 yılındaki sınıflandırmadan ayrı olarak inanç, ibadet, ahlak ve dinlerde önemli gün ve geceler alt başlıkları şeklinde düzenlenmiştir. 2005 ve 2010 yıllarında diğer dinlerin ele alınışı için sadece 12. sınıfın belirlenmesinin olumsuz sonuçları olduğu düşünülebilir. Bu durum dört yıl boyunca öğrenim gören bireylerin dinlerle ilgili bilgi akışının örgün eğitim dışına bırakılması anlamına gelmektedir. Halbuki ortaöğretim öğrencilerinin gelişimsel özellikleri açısından kimlik algısının, dış dünyaya olan ilgisinin daha belirgin olduğu bir dönem olarak görülmesi mümkündür ve diğer dinlerin öğretimi, öğrencilerin ilgi alanlarına hitap edebilecek zengin içeriklere ve başlıklara sahiptir. Erikson’un kuramına göre bu dönemdeki bireylerin kimlik inşasında dış dünyadaki inançlara ilgi duyması gelişimsel bir süreçtir.²⁵ Bu ilgiden dolayı, öğrencilerin sosyal medyadan, arkadaşlarından ya da dijital çevreden birincil kaynaklara dayanmayan bilgilere ulaşması olasıdır ve onların kalıp yargıların güçlenmesine yol açabilir. Duruma dinî okuryazarlık açısından bakıldığında beklenen durum öğrencilerin bilgilendirilmesinin okul tarafından gerçekleştirilmesidir.

²⁵ Erik H. Erikson, *İnsanın 8 Evresi*, çev. Gonca Akkaya (İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2018), 113-116.

2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında Dinlerin Görünümü

	Yahudilik	Hristiyanlık	Hint Dinleri	Çin Dinleri	Japon Dinleri	Geleneksel Dinler (İlkel Dinler)
9. Sınıf						
10. Sınıf						
11. Sınıf						
12. Sınıf	X	X	X	X	X	X

2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında diğer dinlerin öğretimi iki farklı sınıf düzeyine yayılmıştır. Yahudilik ve Hristiyanlık 11. sınıf düzeyinde, Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm Hint ve Çin dinlerinin alt başlıkları olarak 12. sınıf düzeyinde ele alınmıştır. 2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programından farklı olarak Caynizm, Sihizm, Şintoizm ve Geleneksel dinler 2018 öğretim programında kendine yer bulamamıştır. 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programını önceki programlardan ayıran en önemli özelliklerden biri diğer dinlerin öğretiminin önceki yıllara nazaran daha sade ve net başlıklandırılmış olmasıdır. Dinlerin benzer özelliklerine yapılan vurgu olmadığı gibi dinlerarası ilişkilerden de bahsedilmemiştir. Yahudilik ve Hristiyanlık için herhangi bir sıfat kullanılmamış olması da dikkat çeken başka bir farklılıktır. 2005 yılında İbrahîmî dinler olarak tasnif edilen İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik, 2010 yılı öğretim programında vahye dayalı dinler olarak kategorize edilmiş, 2018 yılında ise bu dinler için hiçbir şekilde gruplandırma yapılmamıştır.

2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında Dinlerin Görünümü

	Yahudilik	Hristiyanlık	Hint Dinleri	Çin Dinleri	Japon Dinleri	Geleneksel Dinler (İlkel Dinler)
9. Sınıf						
10. Sınıf						
11. Sınıf	X	X				
12. Sınıf			X	X		

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli olarak nitelendirilen 2024 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Ortaöğretim Öğretim Programında İslam dini dışındaki dinlerin öğretiminin iki sınıf düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Yahudilik ve Hristiyanlık 11. sınıf düzeyinde ele alınırken Hint ve Çin Dinleri 12. sınıf konu başlıkları arasındadır.²⁶ Bu açıdan programın, 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ile benzerlik taşıdığı

²⁶ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)* (Ankara: 2024).

görülmektedir. Hem konu başlıkları hem de konuların ele alındığı sınıf düzeyleri örtüşmektedir. İslam Dini dışındaki dinlerin öğretim sürecinde, İslam dışındaki dinlerin öğretim sürecinde, 2018 yılından önce uygulanan sınıflandırmalara 2024 programında da yer verilmediği ve dinlerin tasnifindeki isimlendirmeler açısından kronolojik bir geriye dönüşün yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak sınıf dağılımıyla ilgili sınıfsal devamlılığın olduğu, akademik terminolojinin süreklilik arz ettiği ve son yıllarda benimsenen güncel yaklaşımın devamlılığının olduğu söylenebilir.

2024 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Dinlerin Görünümü

	Yahudilik	Hristiyanlık	Hint Din-leri	Çin Dinleri	Japon Dinleri	Geleneksel Dinler (İlkel Dinler)
9.Sınıf						
10.. Sınıf						
11. Sınıf	x	x				
12. Sınıf			x	x		

2. Kazanımlar/Öğrenme Çıktıları Açısından Karşılaştırma

Kazanımlar, öğrencilerin eğitim sürecinin sonunda edindikleri bilgi, beceri, tutum ve değerleri kapsamaktadır. Eğitim programlarında kullanılan “kazanım” kavramının yerinde daha önceleri “hedef” ve “hedef davranış” terimleri kullanılmaktaydı. Eğitim-öğretim sürecinde başarı ise bu kazanımlara ulaşılması ile ölçülür. Öğrencilerin kazanımlara ulaşması için uygun ortamı hazırlayan, doğru yöntem ve teknikleri kullanan ve sınıf içindeki gerekli yönlendirmeleri yapan temel kişi ise öğretmendir.²⁷

Bu bağlamda öğretim programlarının niteliği büyük önem taşımakta olup 1982 ve 1992 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları bu sürece dair modern yaklaşımlara geçiş çabalarının olduğu program görünümünde kabul edilebilir. Ancak bu programlar henüz kazanım odaklı bir anlayışla hazırlanmamıştır. Büyük oranda “öğretmen merkezli” ve “içerik odaklı” bir yapıda hazırlanan programlarda öğretmenin hangi konuları anlatacağı üzerine odaklanmıştır. Söz konusu programlarda eğitim çıktıları “kazanım” ifadesiyle değil daha genel mahiyetteki “amaçlar” ve “konu listeleri” şeklinde yapılandırılmıştır. Bu durum bahsi geçen programların güncel programlarla kazanım bazlı karşılaştırılmasını güçleştirmektedir.

Bir sonraki program olan 2005 yılı Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı bünyesinde önemli değişiklikler barındırmaktadır. Daha önceki programlarda kullanılan amaç kavramı yerine “kazanım” kavramının kullanılması sadece bir kelime değişikliği olarak nitelendirilemez. Eğitim sürecindeki paradigma değişikliğinin de habercilerinden biridir. Öğrenciden hareket eden bir anlayışı göstermektedir. Programda vizyon, programın temel yaklaşımı, uygulanmasına ilişkin ilkeler ve kazanımlar 2005 yılı öğretim programındaki değişikliği gösteren başlıklar arasındadır. Programda her ünite için ayrı kazanım cümleleri

²⁷ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)* (Ankara: 2018), 11.

tespit edilmiş ve öğrenciden hareket eden bir dil kullanılmıştır. Programda yapılandırmacı, öğrenci merkezli ve çoklu zekâ yaklaşımları temel alınmıştır. Bu açıdan programda ünitele- rin kazanımlarını incelemek ve ulaşılmak istenen hedefleri belirlemek mümkün olmuştur. 2005 yılı öğretim programında kazanımların eğitim sürecinin sonunda öğrencilerin edine- cekleri bilgi, değer, beceri ve tutumları kapsadığı belirtilmiş ve kazanımların yazılımında bir mantık bütünlüğünün gözetildiği de eklenmiştir.²⁸ Programda diğer dinlerin öğretimi 12. sınıf düzeyinde iki üniteye ele alınmıştır. İlk ünite “Dinlerde İbadetler” başlığında, 4 ders saati olup dinlerdeki ibadetlerin aktarımını amaçlamıştır. Yedi tane kazanımın olduğu üni- tedeki kazanım cümleleri şu şekildedir:

1. Dinlerde ibadetlerin var olduğunu fark eder ve örnekler verir.
2. Dua kavramını açıklar.
3. Dinlerde ortak olan ibadetleri fark ederek benzer ve farklı yönleriyle karşılaştırır.
4. Dinlerdeki sadaka türlerini açıklar ve örnekler verir.
5. Çeşitli dinlerde ibadetlerin yapıldığı mekânlara örnekler verir.
6. Çeşitli dinlerde önemli gün ve geceler bulunduğunu fark eder ve örnekler verir.
7. Farklı dinlerden olanların ibadet hakkına saygılı olur.

Kazanımlarla ilgili açıklamalar bölümünde bazı kazanımlar diğer ünite konu ve kaza- nımlarla irtibatlandırılmıştır. Dua kavramı ile dinlerin ortak ibadetlerinin fark edilmesi ka- zanamı 10. sınıfta yer alan “Allah inancı” ünitesindeki “dua ve ibadet yoluyla Allah ile ileti- şimini güçlendirir” kazanımı ile ilişkilendirilmiştir. Ünitenin tamamının 10. sınıftaki “İs- lam'da İbadetler” ünitesinin “İslam'da ibadetleri sınıflandırır, yapılışını ve temel özellikle- rini açıklar” ile “iyi işler yapma, güzel davranışlar geliştirme ve çalışmanın da bir ibadet olduğu bilincine varır” başlıkları ile bağlantı kurulması istenmiştir. Yine açıklamalarda bu ünitenin sonunda dinlerdeki ibadet olgusunun mevcudiyetinin vurgulanması söz konusu- dur. Ünitenin sonunda ise tartışma, açık uçlu sorular, çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı testler, proje değerlendirme ölçeği, kavram haritaları, yazılı raporlar, poster, eşleştirmeli ve doğru-yanlış soruları kullanılarak değerlendirme yapılabileceği ifade edilmiştir.²⁹ Kazanımlar incelendiği zaman öğrencilerin her dinin ibadet şekline dikkat çekmeyi ve dinlerdeki ortak ibadetleri fark etmeleri amaçlanmış gözükmektedir. Öğretim programının dini evrensel bir olgu olarak kabul edilmesi söz konusudur. Dinler için önemli olan gün ve gecelerin bilinmesi dışında ibadetlerin tanınması istenmiş ve son kazanım cümlesi ile her dinin var olan ibadet hakkına saygı duyulmasının sağlanması hedeflenmiştir. 2005 yılı öğretim pro- gramı dinlerin öğretimini sırf genel kültür aracı olarak görmemekte aksine öğrencilerin bu konuyu daha geniş bir perspektiften yorumlamaları için kurgulanmaktadır.

Öğretim programının “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri” ünitesi sonunda öğrencile- rin on üç kazanıma ulaşması hedeflenmiştir. Üniteye ayrılan süre 7 ders saatidir.

1. Günümüzdeki başlıca dinleri tanıır ve yaygın olarak buldukları ülkeleri haritada gösterir.
2. İbrahimî dinlerin tarihi gelişim sürecindeki genel özelliklerini ve kökensel ilişkile- rini fark ederek örneklerle açıklar.

²⁸ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 19.

²⁹ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 67.

3. Hint dinleri olarak nitelenen Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizmin genel özelliklerini tanıtır.
4. Çin ve Japon dinleri olarak nitelenen Taoizm, Konfüçyanizm ve Şintoizmin genel özelliklerini açıklar
5. Geleneksel dinleri sıralar.
6. İlahi dinlerin inanç, ibadet ve ahlak özellikleri bulunduğunu fark eder.
7. Dinlerin ortak evrensel ahlak ilkelerinin neler olduğunu belirler.
8. Dinlerdeki tanrı, ahiret, peygamberlik ve kutsal kitap inançlarını karşılaştırır.
9. Çevresinde bulunan farklı inançlara sahip insanların düşüncelerine saygı gösterir.
10. Toplumsal barış ve huzurun sağlanmasında inanca saygının önemini kabul eder.
11. Dinlerin çevrenin korunmasına gösterdiği önemi fark eder ve örneklendirir.
12. Küreselleşen dünyada dinlerarası ilişkilerin önemini fark eder.
13. İstismarcı misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olur.³⁰

Her iki ünite için tespit edilen kazanım cümleleri incelendiğinde öğrenciden hareket eden kazanım merkezli bir bakış açısının temel alındığı, kullanılan fiillerin ölçülebilir özellikte olmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Bu kazanımlar, öğrenciyi sadece bilgi ezberleyen pasif bir konumda bırakmaz. Aksine küreselleşme ve misyonerlik gibi konularda öğrencinin kendi yorumunu yapabilmesini ve Bloom Taksonomisindeki “değerlendirme” basamağına çıkmasını sağlayan bir yapıdadır. Dinlerarası ilişkilerin gerekliliğine dikkat çekildiği gibi istismarcı faaliyetlerin de risk olarak değerlendirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum öğrencilerin diğer dinlerle ilgili bilişsel düzeyin ötesinde yorumlama becerilerine sahip olmalarının beklendiğini ve dengeli bir bakış açısının desteklendiğini göstermektedir.

Bu kazanımlar yukarıda da ifade edildiği gibi öğrencileri “değerlendirme” aşamasına getirmeye çalışıyor olsa bile bilişsel alanın 'bilgi' ve 'kavrama' kategorilerinde de kazanımlara sahiptir.³¹ Kazanım sayısının çok fazla olması eğitim öğretim sürecini yöneten öğretmenler açısından süre-kazanım dengesini sağlamada zorluk çıkarabilecek niteliktedir.

Açıklamalar bölümünde yaşayan dinlerin temel ve ortak özelliklerine vurgu yapılmasının istenmesi, din eğitimini bilgi aktarımının ötesine taşımaktadır. Öğrencileri çokkültürlü bir topluma hazırlamayı hedefleyen programda eleştirel düşünme becerisi aracılığıyla dogmatik kalıpların ötesine geçilmesi istenmektedir. Açıklamalar başlığı, tartışma, açık uçlu sorular, çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı testler, proje değerlendirme ölçeği, kavram haritaları, yazılı raporlar, poster, öz değerlendirme formu, grup değerlendirme formu kullanılarak değerlendirme yapılabileceği tavsiyesi ile bitirilmiştir. 2005 yılı DKAB öğretim programı öğrenen merkezli ve eğitim sürecine ilişkin geniş açıklamalara sahip olması, yapılandırmacılık yaklaşımından hareket etmesi açısından önceki öğretim programlarından ayrılmaktadır. Öğrenme çıktılarında kazanım ifadelerinin kullanılması da bir yeniliktir. Dinlerin benzer özelliklerinden hareket edilmesi de çoğulcu bir bakış açısını göstermektedir. İbrahimî dinler olarak nitelendirilen dinlerin kökensel ilişkilerine dikkat çekilmesi sonraki yıllarda gündeme getirilmeyen kazanımlardandır. Ünite, evrensel ahlak ilkeleri, dinlerarası

³⁰ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 72.

³¹ “Açıklamak, kavramak, bilgi sahibi olmak, tanımak, sıralamak, örnek vermek” gibi fiiller bilişsel alanın bilgi ve kavrama aşamalarını ifade ederken; “karşılaştırmak” analiz basamağını işaret etmektedir.

ilişkiler, ilahi dinlerin ortak inanç ve ibadet esasları ile toplumsal barışın temeli olan inanca saygı gibi kazanımların ardından önceki yıllarda da ders kitaplarında vurgulanan "istismarcı misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olunması" gerekliliğiyle sona erdirilmiştir.

Aynı bölümde, bazı kazanımların farklı ünitelerle bağlantılı olarak ele alınabileceği aktarılmıştır. 8. kazanımla 12. sınıf "Dünya Hayatı ve Ahiret" ünitesinin 1-4. kazanımları ilişkilendirilmesi istenmiştir. 8. kazanım olan dinlerin inanç alanı olarak görülen tanrı, ahiret, peygamberlik ve kutsal kitap kavramları ile "Dünya Hayatı ve Ahiret" ünitesindeki kazanım aşağıdaki şekildedir:

"Dünya hayatının bir amacı olduğunu fark eder ve kendi hayatının amacını sorgular. Yaşamda kendi amaçlarını belirler. Hayatı anlamlandırmada ahiret inancının önemli bir katkı sağladığının farkında olur. Yapılan iyilik ve kötülüklerin karşılığı olduğu bilincine varır."

10. kazanım ise 9. sınıf "Laiklik ve Din" ünitesinin 4. kazanımı ile ilişkilendirilmesi istenmiştir:

"Din ve vicdan özgürlüğünün güvencelerinden birinin de laik devlet olduğunun farkına varır." cümlesi ise "Laiklik ve Din" ünitesinin yukarıdaki kazanım ile ilişkilendirilmesi istenen kazanımdır.³²

Açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla öğretim programı teorik bilgilerin aktarımını sağladığı gibi bireylerin varoluşsal amacını sorgulamalarına da destek sağlamaktadır. Farklı üniteler ile olan bağının da vurgulanması söz konusudur.

Kazanımlar açısından bakıldığında 2010 Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında on altı maddelik yoğun bir içerik mevcuttur. "Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri" başlığına toplam 7 saatlik bir süre ayrılmıştır.³³ Ünite de öğrenciler için belirlenen kazanımlar bazı açılardan 2005 Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı ile benzeşirken bazı yönlerden ayrılmaktadır:

1. Günümüzdeki başlıca dinleri tanıır. 2005 Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında bu cümleye ek olarak öğrencilerin dinlerin yaygın oldukları ülkeleri haritada gösterebilmesi amaçlanırken bu programda sadece dinlerin tanınması istenmiştir.
2. Vahye dayalı dinlerin tarihi gelişim sürecindeki genel özelliklerini ve kökensel ilişkilerini fark ederek örneklerle açıklar kazanımı bir önceki öğretim programı ile aynı iken kavramsal bir farklılık söz konusudur. 2005 yılında İbrahimî dinler ifadesi kullanılırken bu öğretim programında vahye dayalı dinler ifadesi kullanılmıştır. Bu terminolojik değişim basit bir kelime tercihi değildir. Akademik bir vurgu farklılığı söz konusudur. İbrahimî dinler kullanıldığında İslam, Hristiyanlık ve Yahudiliğin atası olarak kabul edilen Hz. İbrahim figürü üzerinden dinlerin sınıflandırılması yapılmıştır. Vahye dayalı dinler ise ilahi otorite ve vahyin kaynak olarak kabul edildiği, ata figürünün vurgulanmadığı bir yapıyı temsil eder. Aynı zamanda dinlerarası diyalog vurgusunun daha yoğun olduğu 2005 yılında İbrahimî dinler kavramsallaştırması akademik çevrede karşılığını bulmuşken³⁴ vahye dayalı vurgusu, dinin kaynağına ve

³² MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 67-72.

³³ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2010), 59.

³⁴ Bu konuda akademik çevrede farklı bakış açıları mevcut olduğuna dikkat çekmek gerekir. İnançsal alandaki yorum farklılıkları için bkz; Özcan Taşçı, "İbrahimî Dinler Projesi Çöktü mü?", *Dini Araştırmalar* 11/32 (2008), 26.

ilahi otoritesine işaret eden daha akademik ve inanç eksenli bir çerçeveye sunmaktadır.

3. Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizmin genel özelliklerini tanıır.
 4. Taoizm, Konfüçyanizm ve Şintoizmin genel özelliklerini açıklar. Her iki kazanım 2005 yılı öğretim programı ile aynı gözükmektedir. Sadece Hint, Çin ve Japon dinleri olarak kullanılan sıfatların artık kullanılmadığı görülmektedir.
 5. Geleneksel dinlerin genel özelliklerini açıklar. Geleneksel dinlerle ilgili 2010 yılı öğretim programında daha ayrıntılı bir kazanım cümlesi oluşturulmuş, öğrencilerin geleneksel dinleri sıralaması yeterli bulunmayıp genel özellikleri ile açıklaması hedef olarak belirlenmiştir.
 6. Dinlerin inanç, ibadet ve ahlak özellikleri bulunduğunu fark eder, kazanımı önceki öğretim programında sadece ilahi dinler için kullanılmışken 2010 yılı öğretim programında bu ifade tüm dinler için kullanılmıştır.
 7. Dinlerdeki tanrı, ahiret, peygamberlik ve kutsal kitap inançlarını karşılaştırır.
 8. Dinlerdeki çeşitli ibadetleri benzer ve farklı yönleriyle karşılaştırır. Benzer bir kazanım 2005 yılında da vardır. “Dinlerde ortak olan ibadetleri fark ederek benzer ve farklı yönleriyle karşılaştırır.” kazanımındaki ortak olan ibadetler ibaresi bu programda kullanılmamıştır. Dinlerin öğretilmesinde yine bir karşılaştırma metodu kullanılmış, ibadetlerin benzeşen ve ayrışan yönlerine öğrencilerin dikkati çekilmiştir. 2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının bir önceki programdan farklılaştığı temel nokta yukarıda vurgulanmış olup dinlerarası diyalog çalışmalarına olan bakış açısındaki değişimi göstermektedir. Ortak ibadetler ibaresinin kullanılmama nedenleri arasında bu durum gösterilebilir. Ortak ibadetler vurgusu farklı inanç sistemlerini yapay bir düzlemde eşitleme çabalarını içerdiği gibi dinlerin temel farklılıklarını görmezden gelmeye çalışan senkretik bir durum ortaya çıkarmaktadır. 2010 yılı öğretim programı ile dinleri üst bir kimlikte tanımlama çabalarından vazgeçildiğini göstermektedir.
 9. Dinlerdeki dua tezahürlerini örneklerle açıklar.
 10. Dinlerde ibadetlerin yapıldığı mekânlara örnekler verir.
 11. Çeşitli dinlerde önemli gün ve geceler bulunduğunu fark ederek örnekler verir.
 12. Dinlerin ortak evrensel ahlak ilkelerinin neler olduğunu belirler.
 13. Toplumsal barış ve huzurun sağlanmasında inanca saygının önemini kavrar. 2005'teki programda inanca saygının öneminin kabul edilmesi amaçlanırken bu programda inanca saygının öneminin kavranması istenmiştir. Kabul etme düzeyindeki bir kazanım duyuşsal alanla ilişkili bir kazanım iken kavrama fiili bilişsel alana ait bir kullanımdır. Kavrama fiili eleştirel düşünme becerisiyle daha uyumlu olarak kabul edilebilir. Öğrencinin kavrama düzeyine ulaşabilmesi için analiz ve yorumlama basamaklarının da aktif olması gerekir.
 14. Dinlerin çevrenin korunmasına gösterdiği önemi fark eder ve örneklendirir.
 15. Küreselleşen dünyada dinlerarası ilişkilerin önemini fark eder.
-

16. İstismarcı misyonerlik faaliyetlerini tanıır.³⁵ 2005 yılı öğretim programında misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olması beklenen öğrencilerin bu programda misyonerlik faaliyetlerini tanıması istenmiştir.

2005 yılı öğretim programında olup bu programda yer almayan kazanım cümleleri şu şekildedir:

“Çevresinde bulunan farklı inançlara sahip insanların düşüncelerine saygı gösterir, dinlerde ibadetlerin var olduğunu fark eder ve örnekler verir, dua kavramını açıklar, dinlerdeki sadaka türlerini açıklar ve örnekler verir, farklı dinlerden olanların ibadet hakkına saygılı olur.”³⁶

Bu öğretim programına eklenen kazanım cümleleri ise 9 ve 12. maddeler olmuştur.

Kazanımlarla ilgili açıklamalar diğer ünite kazanımlarıyla ilişkilendirilerek aktarılmıştır. Dinlerdeki tanrı, ahiret, peygamberlik ve kutsal kitap inançlarının karşılaştırılmasının hedeflendiği kazanım ile “Dünya Hayatı ve Ahiret” ünitesinin kazanımları ilişkilendirilmiştir.

“Dünya hayatının bir amacı olduğunu fark eder ve kendi hayatının amacını sorgular; Hayatı anlamlandırmada ahiret inancının önemli bir katkı sağladığının farkında olur; Yapılan iyilik ve kötülüklerin karşılığı olduğunu kavrayarak sorumluluk bilinciyle hareket eder; Ölümün kaçınılmaz olduğunu fark ederek hayatta kalıcı eserler bırakmanın önemini fark eder.”³⁷

“Toplumsal barış ve huzurun sağlanmasında inanca saygının önemini kavrar” ile 9. sınıf ünitesi olan “Laiklik ve Din” ünitesindeki “Din ve vicdan özgürlüğünün güvencelerinden birinin de laik devlet olduğunun farkına varır.” kazanımları arasında bağlantı kurulmuştur. Son kazanımda istismarcı misyonerliğin ülkemizdeki zararlı faaliyetlerine ve olumsuz etkilerine vurgu yapılması istenmiştir. Yaşayan dinler ve benzer özellikleri ünitesi ile ilgili olarak açık uçlu, çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı soru tipleriyle ölçme ve değerlendirme yapılması; tartışma yaptırılarak, proje değerlendirme ölçeği, kavram haritaları, yazılı raporlar, poster, öz değerlendirme formu, grup değerlendirme formu kullanılarak da değerlendirme yapılabileceği ifade edilerek açıklamalar bitirilmiştir.

Ünitenin kazanımlarına tek tek bakıldığında dinlerin hem genel özellikleri hem de her dinin özel inanç, ibadet sistemi, mabetleri gibi alt başlıklarına dikkat çekildiği görülmektedir. Öğrencilerin günümüzde yaşayan dinleri tanıması istenmiş ve “vahye dayalı din” kavramı kullanılarak dinler kendi içinde kategorize edilmiştir. Ünite içerisinde dinlerin benzer ve farklı yönlerinin karşılaştırılması isteği ortak noktalara odaklanmayı sağlamaya yönelik gözükmektedir. Aynı şekilde önemli gün ve gecelerin olması İslam dinindeki kutsal kabul edilen gün ve gecelere vurgu gibi algılanabilir. 2005 ve 2010 yılı öğretim programları kazanımlar düzeyinde karşılaştırıldığında benzer kazanımların olduğu görülebilir. Ancak cümle araları okunduğunda, kullanılan kavramlar arasında farklılıklara dikkat edildiğinde aslında dinlerin öğretimiyle ilgili paradigma ve bakış açısı değişikliğinin yaklaştığı anlaşılmaktadır.

2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programındaki kazanımlar 11 ve 12.sınıf düzeyinde ele alınmaktadır. 11. sınıfta diğer dinlerin öğretimi çerçevesinde son ünite olan Yahudilik ve Hristiyanlık başlığı, 12 ders saati olarak belirlenmiştir. 2005 ve 2010

³⁵ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2010), 59.

³⁶ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 72.

³⁷ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2010), 59.

yılı ile karşılaştırıldığı zaman ünitenin sadece iki kazanım etrafında toplandığı görülmektedir.

1. Yahudiliğin doğuşunu ve gelişim sürecini özetler. Yahudiliğin kazanım başlığının altında yer alan açıklama şöyledir:
“Yahudiliğin tarihçesine, inanç esaslarına, ritüellerine, sembollerine ve kutsal mekânlarına; İbrani, İsrail, Yahudi ve Musevi kavramlarına; Yahudilerin kitap ve peygamber anlayışına ve günümüz Yahudi mezheplerine yer verilir. Ayrıca “Siyonizm” konusuna değinilir.”

2. Hristiyanlığın doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.
“Hristiyanlığın tarihçesine, inanç esaslarına, ritüellerine, sembollerine ve kutsal mekânlarına; Hristiyanlığın kurumsallaşmasında ve inanç esaslarının oluşmasında Pavlus’un rolüne; Hristiyanların vahiy ve peygamber anlayışına ve Hristiyan gruplara (Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık) yer verilir. Ayrıca “evanjelik akımlar”dan kısaca bahsedilir.”

Ünite için belirlenen anahtar kavramlar şu şekildedir: “Kitab-ı Mukaddes, Ahd-i atik, Ahd-i cedit, sinagog, teslis, haç, kilise, vaftiz, ritüel, sakrament”³⁸

Aynı programın 12. sınıf düzeyinde Hint ve Çin dinleri için belirlenen kazanımlar ve açıklamaları şu şekildedir:

1. Hinduizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.
“Hinduizm’in; tarihçesine, inanç esaslarına, ritüellerine, sembollerine ve kutsal mekânlarına yer verilir.”
2. Budizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.
“Budizm’in; tarihçesine, inanç esaslarına, ritüellerine, sembollerine ve kutsal mekânlarına yer verilir.”
3. Konfüçyanizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.
“Konfüçyanizm’in; tarihçesine, inanç esaslarına, ritüellerine, sembollerine ve kutsal mekânlarına yer verilir.”
4. Taoizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.
“Taoizm’in; tarihçesine, inanç esaslarına, ritüellerine, sembollerine ve kutsal mekânlarına yer verilir.”

Ünite ile ilgili anahtar kavramlar olarak da “karma, tenasüh ve reenkarnasyon” seçilmiştir. Ders saati ise 14 saattir.³⁹

Konu başlıkları açısından içeriğin farklı sınıflara bölünmesinin kazanımları etkilediği düşünülebilir. Ancak 2005 ve 2010 yılında ele alınan konu başlıklarının 2018 yılı öğretim programından daha ayrıntılı olduğu dikkat çekmektedir. 2018 yılı öğretim programından önce yer alan başlıca dinlerin tanınması, vahye dayalı dinlerin kökensel ilişkilerin fark edilmesi, inanç, ibadet, ahiret, ahlak, dua tezahürleri, ibadetlerin yapıldığı mekânlar gibi alt başlıklarla ilgili kazanımlar bu programda yer almamıştır. Genel olarak kazanımlar karşılaştırıldığı zaman 2005 ve 2010 yılı öğretim programlarında yer alan dinlerin ortak ve farklı özelliklerine yapılan vurgu, din-çevre, dinlerarası ilişki, istismarcı misyonerlik faaliyetleri,

³⁸ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)* (Ankara: 2018), 29.

³⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)* (Ankara: 2018), 35.

dinlerdeki dua tezahürleri, ortak evrensel ahlak ilkeleri, farklı inançlara saygı gibi kazanımlar, 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında mevcut değildir. Programlar arası farklardan hareketle diğer dinlerin öğretimi ile ilgili 2018 yılında paradigma değişikliği olduğunu söylemek gerekir. Daha sade ve net ifadeler ile sadece dinlerin öğretimi ve dinlere ait kavramlar üzerine yoğunlaşan bir program tercih edilmiş gözükmektedir. Bu açıdan bakıldığında 2018 programı, kendinden önceki programların (2005 ve 2010) karşılaştırmalı yaklaşımından ziyade daha betimleyici bir yöntemi benimsemiştir. 2005 ve 2010 programlarında yer alan kazanımlar din-çevre, misyonerlik, evrensel ahlak gibi sosyolojik başlıklar üzerinden temellendirilirken 2018 programı dinleri sadece tarihsel süreçleri, inanç ve ritüelleriyle birincil kaynaklarından hareket ederek tasvir etmeye çalışmıştır. Bu açıdan 2018 programının 2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programından tamamen farklılaşarak her dini kendi sınırları içinde ve bilgiyi merkeze alarak aktarımı söz konusudur.

2024 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı güncel olarak yürürlükte olsa da kademeli geçiş sistemi nedeniyle 11 ve 12. sınıf düzeyindeki İslam dışındaki dinleri aktaran ünitelerde, kitabın revize edildiği tarih itibarıyla halen 2018 yılı öğretim programı esas alınmaktadır. Bu yeni program yapısında artık klasik anlamdaki "kazanım" ifadesinden ziyade, "öğrenme çıktıları" şeklinde formüle edilen bir kavramsallaştırma modeli mevcuttur.

Yahudilik ve Hristiyanlık ünitesi 11. sınıf düzeyinde, 10 ders saati olarak belirlenmiştir. Öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri olarak belirlenen cümleler aşağıdaki gibidir:

Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinin tarihini ve temel özelliklerini özetleyebilme

a) Yahudilik ve Hristiyanlığın tarihi ve temel özellikleriyle ilgili çözümleme yapar.

b) Yahudilik ve Hristiyanlığın tarihi ve temel özellikleriyle ilgili sınıflandırma yapar.

c) Yahudilik ve Hristiyanlığın tarihini ve temel özelliklerini açıklar.

Anahtar kavramlar olarak "Ahd-i Atik, Ahd-i Cedit, Elohim, haç, havra, İncil, katedral, kilise, Kitab-ı Mukaddes, Musevi, ritüel, sakrament, sinagog, şapel, Tanah, teslis, Tevrat, vaf-tiz, Yahve" belirlenmiştir.⁴⁰

2024 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı öğrenme çıktıları modelinde öğrenme-öğretme uygulamaları sürecin merkezinde kabul edilmektedir. Yahudilik ve Hristiyanlık ünitesi öğrenme-öğretme uygulamaları bilginin hangi etkinlik, yöntem ve materyallerle inşa edildiğini ortaya koymak anlamına gelmektedir. Bu uygulamalar çerçevesinde tarihsel süreç, inanç esasları ve ritüellerden hareket edilmesini, aktif bir öğrenme sürecinin desteklenmesini ve ölçme değerlendirme açısından akademik bilginin ötesinde farklı dinlere karşı bir tutum geliştirilmesini hedeflemektedir.

2024 yılı öğretim programının yapısal açıdan önceki programlardan farklılaşması, çalışma kapsamında yeni başlıklara temas edilmesi zorunlu hale gelmektedir. Farklılaştırma başlığı da bu yeniliklerden biridir. Sınıf içerisinde farklı ön bilgilere, ihtiyaçlara, algılara ve ilgi alanlarına sahip öğrenciler için bu başlık altında zenginleştirme ve destekleme yaklaşımları aracılığıyla farklı özelleştirilmiş ödevlendirmelerin yapılması mümkün görünmektedir.

Hint ve Çin dinleri ünitesi 12. sınıf düzeyinde 10 ders saati olarak düzenlenmiştir. Ünitenin odak noktası olarak Hinduizm, Budizm, Sihizm, Konfüçyanizm ve Taoizm olarak beş tane

⁴⁰ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)* (Ankara: 2024), 72.

din belirlenmiştir. Yahudilik ve Hristiyanlık ünitesinde olduğu gibi dinlerin inanç sistemlerinin, ritüellerin, kutsal sembollerin nesnel ve betimleyici bir yaklaşımla ele alınması söz konusudur. Programın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri aşağıdaki şekilde sınırlandırılmıştır:

Hinduizm, Budizm, Sihizm, Konfüçyanizm, Taoizm dinlerinin tarihini ve temel özelliklerini özetleyebilme

a) Hinduizm, Budizm, Sihizm, Konfüçyanizm, Taoizm dinlerinin tarihi ve temel özellikleri ile ilgili çözümleme yapar.

b) Hinduizm, Budizm, Sihizm, Konfüçyanizm, Taoizm dinlerinin tarihi ve temel özellikleri ile ilgili sınıflandırma yapar.

c) Hinduizm, Budizm, Sihizm, Konfüçyanizm, Taoizm dinlerinin tarihi ve temel özelliklerini açıklar.⁴¹

2024 yılı DKAB öğretim programı kapsamında 12. sınıf düzeyinde ele alınan Hint ve Çin dinleri ünitesinin öğrenme öğretme uygulamalarına bakıldığında öğretmenler için bir yol haritası oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Sonuç odaklı olmaktan daha çok, süreç odaklı bir metodoloji söz konusudur. Her bir dinin (Hinduizm, Budizm, Sihizm, Konfüçyanizm, Taoizm) tarihsel gelişimi ve temel doktrinleri, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerini belirlemeye yönelik soruları, harita okumaları gibi aktif öğrenme tekniklerine vurgu yapılmaktadır. Özellikle Hinduizm'deki kast sisteminin sosyal etkisi, Budizm'in sekiz dilimli yolu, Sihizm'in beş hırsız ve beş silah öğretisi ile Konfüçyanizm ve Taoizm'in ahlaki ilkeleri üzerinden yürütülen bu süreç, öğrencilerin farklı inançlara saygı duyma bilincini pekiştirmeyi hedeflemektedir.

2024 yılı öğretim programı ile 2018 yılı programı karşılaştırıldığı zaman eğitim yaklaşımında olduğu gibi içerik olarak da değişimler olduğu görülmektedir. Program kapsamında ortaya konulan cümlelere bakıldığında 2018 programında sonuç odaklı bir yaklaşım temel alınırken 2024 yılı öğretim programında “açıklar, çözümleme yapar” gibi fiiller aracılığıyla bilişsel sürecin aktif hale getirildiğini göstermektedir. 2018 programında daha spesifik konular ele alınmıştır. Mevcut programda ise daha genel bir bakış açısı oluşturulmuştur. Hint ve Çin dinleri başlığında Sihizm eklenerek akademik çeşitliliğin artırıldığı anlaşılmaktadır. Hint ve Çin dinleri ünitesinin akademik genişleme veya daralma süreçlerinin en yoğun yaşandığı alanlardan biri olduğu ve 2024 düzenlemesiyle bu alanın kapsayıcılığının güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Sonuçta 1982’den 2024’e kadar kazanım cümlelerinde edilgen ifadelerden bütüncül çıktılara doğru bir evrilme gözlemlenmiştir.

3. Amaçlar Açısından Karşılaştırma

Öğretim programlarının amaçları, öğrencilere ne kazandırılmasının hedeflendiğini, hangi eğitim felsefesinden hareket edildiğini ortaya koyan bir yapıya sahiptir. Dönemin eğitim sürecinden ne anladığı ne gibi değişiklikleri gerçekleştirmeye çalıştığı sadece Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi açısından değil tüm derslerin yapılmasını etkilemiştir. Bu çerçevede 1982, 1992, 2005, 2010, 2018 ve 2024 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları genel ve özel hedefleri, kapsayıcılık ve hareket ettikleri eğitim felsefesi açısından ele alınmıştır.

⁴¹ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)* (Ankara: 2024), 93.

1982 yılı ders programında din ve ahlak öğretiminin genel amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Temel eğitim ve ortaöğretimde öğrenciye, Türk Milli Eğitim politikası doğrultusunda genel amaçlarına, ilkelerine ve Atatürk'ün laiklik ilkesine uygun, din, İslam dini ve ahlak bilgisi ile ilgili yeterli temel bilgi kazandırmak, böylece Atatürkçülüğün, milli birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin dini ve ahlaki yönden pekiştirilmesini sağlamak, iyi ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmektir.”⁴²

Dersin belirlenen genel amaçları içerisinde diğer dinlerin öğretimi ile ilgili “...insan sevgisinin dini ve ahlaki yönden pekiştirilmesini sağlamak.” cümlesi araştırılan konuyla uyum göstermektedir. Amaçlardan sonra belirlenen ilkeler içinde aynı dini inanca sahip milletlerle her zaman iyi ilişkiler içinde bulunulamayacağı, dini inancı ayrı olanlarla da dostluk ilişkileri kurulabileceği zihniyetinin kazandırılması, dini uygulamalar noktasında kimsenin zorlanmaması gerektiği de temelde kabul edilmiştir.⁴³ Farklı dini inanca sahip öğrencilerin aynı sınıfta öğrenim görme ihtimalide göz önünde bulundurularak aynı dini inanca sahip olmanın dostlukta tek kriter/ölçüt olmadığı üzerinde durulmuştur. Dini uygulamalar konusunda kimsenin zorlanmaması isteği de aynı amaca yönelik gözükmektedir. Çünkü din derslerinden muaf olma durumunun 1982'de uygulamada olmadığı sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup Yahudi ya da Hristiyan olan öğrencilerin kendi istekleri dâhilinde din derslerinden muaf olabilecekleri kabul edilmiştir. Aynı öğretim programının “Ortaöğretimde Din ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Amacı” başlığında belirlenen maddelere bakıldığında 2, 5, 6 ve 11. maddelerin diğer din ve inançlarla ilgili olduğu görülmektedir.

“Genel anlamda din ve dinler hakkında bilgi edinmek.”, “Kendi iç dünyasını düzenlemek, çevreyle, toplumla, ayrı dinden olanlarla, ilim, sanat ve uygarlık dünyası ile sağlıklı ilişkiler kurmak, okul dışındaki çeşitli kaynaklardan alınması muhtemel batıl inanç ve fikirlerden uzak, uygun, saygılı bir görüş ve tutum kazanmak.”, “Başkasının inancına, düşüncesine, canına, malına, diğer haklarına saygı gösteren bir hoşgörü kazanmak, dinî inanç ve duyguları şahsi çıkarlarına alet etmemek.”, “Millî benliğimize ve dinimizin ana kaynaklarına dayalı din ve millet şuurunu kavramak, bunu Atatürkçülükle bütünleştirmek, vatandaşlarına, din kardeşlerine, insanlığa ve bütün varlıklara karşı saygı, sevgi ve şefkat duymak.”⁴⁴

Bu amaç cümleleri vasıtasıyla diğer dinlerle ilgili ilk etapta temel bilgi düzeyinin oluşturulması sonraki aşamada ise diğer dinlere mensup bireylere karşı hoşgörü ve saygı bilincinin desteklenmesi, onlarla sağlıklı ilişkiler kurulması hedeflenmiştir. Belirlenen amaçlar incelendiğinde önce diğer dinler hakkında bilgi düzeyinde bir hedefin belirlendiğini, ikinci adım olarak da farklı din mensuplarına karşı saygı çerçevesinde bir hoşgörü kültürünün oluşturulmak istendiği anlaşılmaktadır.

1992 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının genel amacının 1982 yılından tek farkı temel eğitim yerine ilköğretim kavramının kullanılmasıdır. Bu nedenle kullanılan “insan sevgisi” ifadesi ile aynen 1982 yılındaki gibi genel amaçlar içinde dolaylı yoldan olsa bile diğer dinlerin öğretimiyle bağlantı kurulabilir. Dersin genel ilkeleri başlığında yapılan açıklamalar diğer dinlerin öğretimi ile ilgili bizlere çok net bilgiler aktarmaktadır. 1992 yılı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programını bir önceki programdan ayıran

⁴² MEB, *Tebliğler Dergisi*, 45/2109 (Mart 1982), 155.

⁴³ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 45/2109 (Mart 1982), 155-156.

⁴⁴ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 45/2109 (Mart 1982), 160.

özelliklerden biri de bu açıklamalardır. Programın hazırlık aşamasında az sayıda da olsa okullarda Musevi, Hristiyan ve diğer dinlere mensup öğrencilerin bulunabilme ihtimalinin göz önünde bulundurulduğu ifade edilmiştir. “Milli kültür unsurlarını ve genel kültürü destekleyici nitelikte olmak üzere” kaydı ile sırası ile İslam, Musevilik, Hristiyanlık ve diğer dinler hakkında bilgi verildiği aktarılmıştır. Diğer dinlerle ilgili bilgi verilme amacı yine programda netleştirilmiştir.

Verilen bilgilerin öğrencilerin inanç ve kültür dünyalarına genişlik kazandıracağı ve başka dinden olanlara karşı daha toleranslı ve anlayışlı davranmalarını sağlayacağı anlatılmıştır. Yani program yapımcılar diğer dinlerle ilgili bilgi verilmesinin öğrencilerin farklı inançlara karşı hoşgörülü olmalarını sağlamayı amaçlamışlardır. Açıklamaların sonraki bölümünde ise ülkenin %99’unun Müslüman olması sebebiyle programda İslam dinine ait bilgilere daha fazla yer verilmesinin nedeni aktarılmıştır. Programın genel amaçlarına ulaşabilmek için belirlenen ilkelere bakıldığında ise 2, 3 ve 4. maddeler, diğer dinlerin öğretimi ile ilgilidir:

“Mutlaka dini aynı olan milletlerle her zaman iyi ilişkiler içinde bulunulamayacağı, buna rağmen dini ayrı olan milletlerle de iyi niyet ve dostluk ilişkileri içinde bulunulabileceği zihniyeti kazandırılacaktır.”, “İyi vatandaş yetiştirmek ve öğrencilerin ileride toplumumuza daha rahat uyum sağlamalarına yardımcı olmak için milli ahlakımızla ilgili konuların öğretiminde din ayrımı gözetilmeyecektir.”, “Azınlık okulları dışındaki okullarımızda öğrenim gören T.C. uyruklu Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup öğrencilere; Kelime-i Şehadet, Kelime-i Tevhid, Besmele, Âmentü, Ayet, Sure ve Namaz duaları ezberletilmeyecek. Namaz, Oruç, Zekât ve Hacca ait uygulamaya yönelik bilgiler öğretilmeyecektir. Dolayısıyla söz konusu öğrenciler aynı konulardan ölçme ve değerlendirme açısından sorumlu tutulmayacaklardır.”⁴⁵

Maddelerden biri dini aynı olan milletlerle her zaman iyi ilişkilerde bulunulamayacağı, dini ayrı olan milletlerle de iyi niyet ve dostluk ilişkileri içinde bulunabileceği zihniyetinin kazandırılması gerektiği üzerine kurgulanmıştır. İyi vatandaş yetiştirilmesinde, öğrencilerin topluma uyum sağlamasına yardımcı olunmasında ve milli ahlakın öğretilmesinde din ayrımının gözetilmemesi gerektiği de diğer bir madde de dile getirilmiştir. 4. madde ise diğer dinlerin öğretimi ile direkt alakalı olmasa da din dersi alan ancak Müslüman olmayan öğrencilerle ilgilidir. Aynı öğrencilerin ölçme ve değerlendirmeden de sorumlu tutulmaması ifade edilmiştir. Amaçlardan sonra öğretimin temel ilkeleri başlığında belirlenen maddelerden hareketle konunun 1982 yılından daha geniş ve ayrıntılı olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Genel amaçlardan sonra ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretimi için belirlenen amaçların 1982 yılındaki amaçlarla birebir aynı olduğu görülmüştür.

2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, Türk Milli Eğitiminin genel amaçları ile başlamaktadır. 2. madde de yer alan “...insan haklarına saygılı...” ifadesi insanların inanç hürriyeti ile bağlantı kurularak anlaşılabilir. 2005 yılı öğretim programında din eğitiminin dayandığı ilkeler aktarılarak program bu açıdan ele alınmıştır. Bu ilkelere biri evrensel temel olarak belirlenmiştir. Küreselleşmenin tüm ülkeleri etkilediği eğitim ve din eğitiminin de bu sınırların dışında olmadığı belirtilmiş diğer toplumları anlayabilmek onlarla iletişim kurabilmek için onların inançlarını, davranışlarını, kültürel farklılıklarını

⁴⁵ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 55/2356 (13 Nisan 1992), 220.

tanımak gerektiği üzerinde durulmuştur. Doğru iletişim kurmanın yollarından birinin de bireylerin yaşantılarını farklı açılardan görebilmek olduğu vurgulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında programın evrensel temel başlığı diğer dinlerin öğretim amaçları ile ilgili ipuçları vermektedir. Toplumsal temel başlığında ise diğer dinleri tanımak ve onların farkında olmak amaçlanmıştır.

“...Hangi görevde ve sosyal faaliyette bulunursak bulunalım, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinde bile davranışlarımıza yön veren inanışlarımızı karşılıklı tanımak ve onları hesaba katmak durumundayız. Bu bakımdan sadece kendi inandığımız dini değil, çevremizdeki dinleri, dinî anlayış ve yaşayış şekillerini de tanımak ve göz önünde bulundurmak durumundayız.”⁴⁶

Programın vizyonunda ise “...kendi dininden ve başka dinlerden olanlara karşı anlayışlı davranışlarda bulunan, diğer dinleri tanıyan...”⁴⁷ cümleleri diğer dinlerin öğretiminde farklı dinlerin tanınması ve diğer dinlerden olanlara karşı anlayışlı davranılmasının amaçlandığını göstermektedir. 2005 yılı öğretim programında önceki yıllardan farklı olarak programın amaçları, kazanımları, eğitim öğretim süreci, içerikleri belirlenirken hangi yaklaşımlardan hareket edildiği ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Eğitimsel yaklaşım başlığında yapılandırmacı, çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımların dikkate alındığı ifade edilmiştir. Programın temel yaklaşımları içinde yer alan dinbilimsel yaklaşımda programda diğer dinler hakkında bilimsel ve araştırmaya dayalı bilgilerin ön planda tutulduğu, dersin dinlerarası açılımlı olduğu dile getirilmiştir. Öğrencilerin inanç ve kültür dünyalarına genişlik kazandırmak, başka dinlerden olanlara karşı daha hoşgörülü ve anlayışlı davranışlarda bulunmalarını sağlamak amacıyla diğer dinler hakkında genel bilgi verilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.⁴⁸ Genel amaçlar içinde diğer dinlerin temel özellikleri ile tanınması hedef cümle olarak belirlenirken temel beceriler arasında farklılıklara saygı gösterilmesi vardır. Programda diğer inanç sahiplerine saygılı olunması istenirken din, kültür ve medeniyet öğrenme alanında ise öğrencilerin günümüzdeki önemli dinleri tanınması ve buldukları ülkeleri haritadan göstermesi beklenmektedir. Semavi dinlerin tarihî gelişim süreçlerinin sıralanması, Hinduizm, Budizm, Çaynizm, Sihizm, Taoizm, Konfüçyanizm ve Şintoizmin genel özellikleri ile açıklanması, ilahî dinlerin inanç ve ahlak konusundaki ortak yanlarının ve evrensel ahlak ilkelerinin fark edilmesi de amaç cümleleri olarak belirlenmiştir. Aynı öğrenme alanında dinlerin çevrenin korunmasına gösterdiği önemin, küreselleşen dünyada dinlerarası ilişkilerin ne anlama geldiğinin hedef kitle tarafından fark edilmesi ve örneklendirilmesi istenmektedir. Aynı şekilde yaşayan dinlerin önemli ve benzer özelliklerini, küreselleşen dünyada dinlerarası ilişkileri öğrenmeleri de 12. sınıf seviyesindeki öğrencilerin öğrenme alanları için tespit edilen cümlelerdir.⁴⁹ 2005 yılında benimsenen DKAB öğretim programı, "dinden öğrenme" modeli doğrultusunda kutsal kitaplar ile din mensuplarının birey ve toplum yaşamındaki etkilerini içeren bir yöntem kullanmanın daha uygun

⁴⁶ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 10.

⁴⁷ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 11.

⁴⁸ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 13.

⁴⁹ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 23.

olacağı ve bu yöntemle "din kültürü" olma adına önemli ilerlemeler kaydedildiği söylenebilir.⁵⁰

2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının amaçları ile karşılaştırıldığı zaman 2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında çok büyük değişikliklerin olmadığı anlaşılmaktadır. Her iki program din hakkında öğrenme modeline uygun olarak hazırlanmıştır. Din hakkında öğrenme modeli, çok kültürlü toplumlarda uygulanması daha kolay olan bir yaklaşımdır.⁵¹ Grimmitt, dini yaşam dünyasında pedagoji geliştirilmesine yönelik çabasını vurgulamaktadır. Öğrencilere yalnızca “çok dinli dini eğitim” değil, “dinler arası dini eğitim” sağlamayı amaçlayan bir dini eğitim anlayışı ileri sürülmektedir.⁵² Din hakkında öğrenme yaklaşımının kendi içinde öğrenme sürecine olan olumlu ve olumsuz etkilerinden bahsedilebilir. John M. Hull bu tür din eğitiminin eleştirel beceri kazandırılabilceğini ama öğrencilerin ahlaki, manevi değer arayışlarına katkıda bulunmasının zor olduğunu belirtmiştir. Fakat Hull, çok kültürlü bir toplumda farklı araçların da uygulanabileceğini ifade etmektedir ve dinden öğrenme bu ortam için uygun bir yöntem olarak görülebilir.⁵³ Her iki programın vizyon cümlelerinden, hazırlanmalarında temel alınan yaklaşımlara ve bu başlıklarda dinlerin öğretimi ile ilgili kullanılan ifadelere kadar pek çok benzerlik söz konusudur. Dinler hakkında bilgi verilmesi, dinlerin inanç ve ahlak konularındaki ortak noktalarına dikkat çekilmesi, evrensel ahlak ilkelerinin vurgulanması, farklı din ve inançlara saygı duyulması gibi amaçlar etrafında şekillenen bir bakış açısı mevcuttur. Sadece din, kültür ve medeniyet başlığında 2005 yılındaki tüm amaçlara ek olarak öğrencilerin dinlerdeki önemli gün ve geceleri, dinlerdeki çevre bilincini öğrenmesi istenmiştir ki bu cümleler 2010 yılı öğretim programında yoktur.⁵⁴ 2005 yılı ile ilgili en önemli fark “Dinlerde İbadetler” ünitesinin 2010 yılı programında yer almaması ve İslam dışındaki dinlerin öğretiminin tek üniteye düşürülmüş olmasıdır.

2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının temel felsefesi ve amaçlarının olduğu başlıkta programın İslam dini ve diğer dinleri betimleyici yaklaşımla konu etmeyi amaçladığı, İslam dini dışındaki diğer dinlerin bilimsel bir metotla, dinler açılımlı ve olgusal yaklaşımla ele alındığı aktarılmıştır. Bilimsel olması, alanın uzmanları tarafından ölçülebilen ve doğrulanabilen bilgilerin aktarılması olarak anlaşılabilceken dinler açılımlı bir yaklaşımın kullanılması bireyin kendi dinini benimsemekle birlikte farklı dinlerin sunduğu fikirlere açık olması şeklinde sınırlandırılabilir.⁵⁵ Olgusal bir yaklaşımın benimsenmesinden hareketle de diğer dinlerin kendi metin, kaynak ve kabullerinin temel

⁵⁰ Recep Kaymakcan, *Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı İnceleme ve Değerlendirme Raporu* (ERG Nisan 2007), 13.

⁵¹ Muhiddin Okumuşlar, “Çok Kültürlü Topumlarda ‘Din Hakkında Öğrenme’ ve ‘Dinden Öğrenme’ Modeli”, *Marife* 7/2 (Güz 2007), 253.

⁵² Michael Grimmitt, “The Use of Religious Phenomena in Schools: Some Theoretical and Practical Considerations”, *British Journal of Religious Education* 13/2 (1991), 77; Michael Grimmitt, “Religious Education and the Ideology of Pluralism”, *British Journal of Religious Education* 16/3 (1994), 133.

⁵³ John M. Hull, “Religious Education in Democratic Plural Societies: Some General Considerations”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar* (28-30 Mart 2001), 35; John M. Hull, “Çoğulcu Avrupa’da Pratik Teoloji ve Din Eğitimi”, çev. Cemil Oruç, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 233.

⁵⁴ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi* (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) *Öğretim Programı* (Ankara: 2010), 19.

⁵⁵ Yıldız Kızılabdullah - Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar* 11/32 (2008), 112.

alınması istenmektedir. Bu istek din öğretiminde tarafsızlık ve nesnellik ilkesinin pedagojik bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temel felsefeye uygun olarak da öğrencilerin yaşayan dünya dinlerini tanımaları, farklı din, inanç ve yorumlara saygı duymaları, insanlar, toplumlar ve milletlerarası ilişkilerde dinin önemli bir öge olduğunu fark etmeleri amaçlanmıştır. Programın vizyonunda ise “...farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmek” İslam dini dışındaki dinlerin öğretimi ile ilgilidir. Dinlerin öğretiminde dinlerin kendi metinleri, kaynakları ve kabullerinin esas alınması istenmiştir.⁵⁶

Diğer dinler hakkında bilgi verilmesi bilişsel düzeyde bir bakış açısını göstermektedir. Öğrenciler için belirlenen hedeflerin arka planında iki durum dile getirilmiştir. Biri öğrencilerin inanç dünyalarının genişlemesi diğeri ise diğer dinlere karşı hoşgörü kazandırılmasıdır. Aynı şekilde programın genel amaçları içinde küreselleşen dünyada dinin birleştirici rolü olduğunun kavranması ve diğer dinlerin temel özellikleriyle tanınması prensip olarak benimsenmiştir. Ünite açıklamasında ise öğrencilerin seviyelerine uygun bir dil kullanılması, anlatımda nesnel ve tasviri (betimleyici) bir yöntem benimsenmesi, dinlerin kendi kavramları ve epistemolojik kabulleriyle tanıtılmasına özen gösterilmesi istenmiş ve dinlerin ortaya çıktığı ve yayıldığı bölgelerin harita üzerinde gösterilmesi amaçlanmıştır.⁵⁷ Bu durum öğrencilerde bilişsel bir farkındalık ve duyuşsal bir olgunluk oluşturulmasını hedeflemektedir. Bu şekilde kendi inanç dünyasını genişleten öğrencilerin, diğer inanç sahipleriyle bir arada yaşamaları sağlanmış olacaktır.

Programın hedeflediği bu dönüşüm aracılığıyla Türkiye'deki din öğretimi geleneğinde önemli bir kırılma noktasını temsil etmektedir. 2018 yılı öğretim programının dinlerin öğretimi noktasında önceki öğretim programlarıyla benzeşen yönleri olduğu gibi ayrışan yönleri de vardır. Öğrencilerin yaşayan dünya dinlerini kendi kaynaklarından hareketle tanımaları, dinin toplumlar arasındaki iletişimdeki önemini fark etmeleri ve farklı yorumlara saygı duymaları hedeflenen programda; dinlerin inanç ve ahlak konularındaki ortak noktaları, evrensel ahlak ilkeleri doğrudan amaç cümleleri olarak yer almamış, önceki programlar kadar baskın bir vurguyla yer almamıştır. Dinlerin kendi epistemolojik kabullerinden hareket edilmesi önemli bir yeniliktir. Eğitim öğretim süreci boyunca doğru bilginin öneminden, doğru bilgiye ulaşmadan karar verilmemesi gerektiğinden bahseden bir öğretim programının İslam dışındaki dinler söz konusu olunca bunun aksine bir teorik çerçeve oluşturması beklenmezdi.

2024 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı amaçları diğer dinlerin öğretimi açısından birkaç farklı başlıkta ele alınabilir. Öğretim programının temel felsefesi açısından durum değerlendirildiği zaman din ve ahlak öğretim sürecinde üst düzey bilişsel becerilerin geliştirilmesinin amaçlandığı dile getirilmektedir. Programdaki “Din Bilimsel Yaklaşım” başlığında din ve inançların öğretiminde “dinden öğrenme” ve “din hakkında öğrenme” yaklaşımları temel alınmıştır.⁵⁸ Bu yaklaşımlar, 2005 yılı DKAB öğretim programından itibaren benimsenen temel stratejiler olup yapılandırmacı yaklaşım ile tam bir uyum sergilemektedir. Program çerçevesinde diğer dinlerin öğretiminde nesnel, betimsel ve analitik bir anlayışla öğrencilerin hem kendi inançlarını hem de diğer inançları

⁵⁶ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)* (Ankara: 2018), 9.

⁵⁷ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)* (Ankara: 2018), 29-35.

⁵⁸ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)* (Ankara: 2024), 6.

değerlendirmesi beklenmektedir. Bu yaklaşım, 2018 yılı öğretim programıyla uyum göstermektedir sadece 2024 yılında beceri temelli yapı, daha da belirginleşmiştir. Öğrenciye herhangi bir dini dayatmak yerine din mensuplarının o dini nasıl anladığı ve yaşadığına dikkat çekilmektedir. Bu noktada dini okuryazarlık becerisinden bahsetmek mümkündür. Bu yaklaşım, öğrencileri bir taraf olmaya zorlamaktan ziyade küreselleşen dünyada farklı inançlarla karşılaşma ihtimalinin arttığı bir dönemde onlara entelektüel bir vizyon kazandırmayı amaçlamaktadır.

Programın özel amaçlarında ise “Yaşayan dünya dinlerinin tarihsel süreçlerini ve temel özelliklerini özetlemeleri” ifadesine yer verilmiştir.⁵⁹ 2005 yılından itibaren benzer amaç cümlelerinin kurulduğu yukarıda ifade edilmiştir. Bu programdaki temel fark “özetleme” ifadesidir. Önceki programda bilgi sahibi olunmasına yapılan vurgunun bu şekilde değişmesi bilgidan beceriye geçiş olarak değerlendirilebilir. Çünkü bir konuyu özetleyebilmek, öğrencinin o bilgiyi yeniden yapılandırabildiğinin bir göstergesidir. Benzer şekilde 11 ve 12. sınıf düzeyinde ele alınan “Yahudilik ve Hristiyanlık” ile “Hint ve Çin Dinleri” ünite başlıklarında nesnel ve betimleyici yaklaşım vurgusu yinelenmiştir.⁶⁰ Bu durum programın bilimsel öğrenmeyle bağlantılı olarak tarihsel gerçekliklere ve dinlerin birincil kaynaklarının kullanımına bağlı kaldığını göstermektedir. Zaman içerisinde dinlerin ritüellerinin öğrenilme amacından daha derinlikli ve birlikte yaşama kültürüne katkı sağlayabilecek bir dile ulaşılmıştır.

4. Etkinlikler Açısından Karşılaştırma

1982 ve 1992 öğretim programları incelendiğinde günümüzdeki yapılandırmacı yaklaşıma dayalı programların aksine uygulama rehberi ya da somut etkinlik örneklerine yer verilmediği görülmektedir. Genel amaçlar her ne kadar öğrenci kazanımlarına yönelik teorik ifadeler barındırsa da eğitimde alternatif yöntem ve tekniklerin henüz kurumsallaşmadığı bu dönemde programlar yalnızca amaçlar, temel ilkeler ve ünite başlıkları ile sınırlı, konu merkezli bir yapı sergilemiştir.

2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında ise etkinliklerin öneri ve örnek niteliğinde olduğu, öğretmenlerin bu etkinlikleri aynen kullanabilecekleri gibi üzerlerinde ekleme-çıkarma yapabilecekleri veya farklı etkinlikler de geliştirebilecekleri ifade edilmiştir. Bilgi ve becerilerin kazandırılması ile ilgili uygulama sürecine yönelik etkinlik örnekleri oluşturulmuştur. Etkinliklerin hazırlanmasında önemli olan -öğrenci merkezli olarak hazırlanan bir programda- öğrenme sürecinde öğrenenin aktif rol oynamasıdır. Aynı zamanda çevresel faktörler, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının birbirinden farklı olması etkinliklerin öneri niteliğini açıklamaktadır. Araştırmanın başlığı ile uyumlu olarak farklı dinlere saygı ve hoşgörüyü geliştirecek etkinlikler vasıtasıyla öğrencilerdeki İslam ve uygarlık bilincinin desteklenmesi amaçlanmıştır.⁶¹ Örneğin “Dinlerde İbadetler” ünitesi için iki etkinlik örneği belirlenmiştir: Ahlaki ve hoşgörülü davranma, araştırma, farklılıklara saygı ve karşılıklı bağımlılık gibi temel becerilerin kazanılmasını hedefleyen etkinliğin, sınıfa çalışma kâğıtlarının dağıtılmasıyla başlatılması öngörülmüştür. Sırasıyla sınıfın

⁵⁹ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)* (Ankara: 2024), 7.

⁶⁰ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)* (Ankara: 2024), 72-93.

⁶¹ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 23.

gruplara ayrılması, her bir grubun bir dinin ibadet özelliklerini araştırması, gruplardan dinin adını vermeden ibadet özelliklerini anlatması ve bu dinin hangisi olduğunun sorulması etkinliğin aşamalarını oluşturmaktadır. Diğer gruplar da aynı etkinliği yaptıktan sonra tüm sınıfın çalışma kâğıdını doldurması istenmektedir. Dinlerdeki ortak olan ibadetlerin benzer ve farklı yönlerini karşılaştırmaları için bir çalışma kâğıdı hazırlanmıştır. “Dinlerde İbadetler” başlığında olan çalışma kâğıdı İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm ve Budizm de namaz, oruç, hac, dua, kurban ve sadaka ibadetlerinin var olup olmadığına belirlenmesine yöneliktir.⁶² İkinci etkinlik ise dinlerin dünya haritası üzerindeki dağılımını göstermeyi amaçlamaktadır. “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri” ünitesinde dört etkinlik mevcuttur. Dinlerin kaynağına göre şematik olarak gösterilmesi, dinleri tanıtıcı resim, fotoğraf ve bilginin sınıfla paylaşılması, Kur’an, Tevrat, İncil ve Zebur’dan barışı ve hoşgörüyü içeren metinlerin sınıfta değerlendirilmesi önerilmiştir.⁶³ Dinlerin ortak yönlerini gösteren kavram haritası oluşturulması istenmiş ve bunun için örnek haritada aktarılmıştır. Eleştirel düşünme, farklılıklara saygı, katılım, iş birliği ve takım çalışması, değişkenlik ile benzerlik gibi temel becerilerin kazandırılması hedeflenen etkinlikte; öğrencilere çalışma kâğıtları dağıtılması, ilahi dinlerin özelliklerini gösteren kavram haritasının tahtaya asılması ve gruplara ayrılan öğrencilerin dinlerin özelliklerini kartlara yazmaları istenmiştir. Ardından “Bilgi Kartlarını Sınıflandırıyorum” kâğıdı ile öğrencilerin hazırladığı kartlar karşılaştırılarak etkinlik sonlandırılmıştır.⁶⁴

2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı “Din, Kültür ve Medeniyet” öğrenme alanında önerilen etkinlik örneklerinde dinlerin kaynaklarına göre şematik olarak verilmesi, dinleri tanıtıcı resim, fotoğraf ve bilgi toplanarak paylaşılması önerilmiştir. Dinlerin ortak yönlerini gösteren kavram haritasının oluşturulması, dinlerdeki ibadetlerin yapılış biçimlerinin karşılaştırılması “Dinler ve İbadetler” başlığında etkinlik olarak belirlenmiştir. “Kutsal Kitaplarda Barış ve Hoşgörü Etkinliği” başlığında ise Kur’an, Tevrat, İncil ve Zebur’dan barış ve hoşgörüyü içeren metinlerin sınıfta değerlendirilmesi önerilmiştir. Bu etkinlik, dinlerin kendi epistemolojik kabullerinden hareket edilmesi ilkesi ile uyum içerisinde görülmektedir. Etkinlik örnekleri kazanımlarla bağlantı kurularak aktarılmıştır. Öğretim programının sonunda “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri” ünitesiyle ilgili etkinlik örneği hazırlanmıştır. “Dinlerdeki çeşitli ibadetleri benzer ve farklı yönleriyle karşılaştırır” kazanımı ile ilişkilendirilen etkinlikte sınıfa hazırlanan çalışma kâğıdı dağıtılması istenmiştir. Öğrencilerin sınıfın fiziki şartları göz önünde bulundurularak gruplara ayrılması, üniteye anlatılan dinlerle ilgili ibadet özelliklerinin araştırılması, dinin adı verilmeden grupların dinleri tanıtmaları, sınıfa hangi din olduğu sorulması ve dinlerin benzer ve farklı yönlerinin belirlenmesi, değerlendirme bölümünde ise ibadetlerin ortak yönlerinin listelenmesi beklenmiştir.⁶⁵ Karşılaştırma mantığıyla hazırlanan etkinlikte dinlerin benzer ve farklı yönlerinin öğrenciler tarafından bilişsel düzeyde öğrenilmesi amaçlanmıştır. 2010 yılı öğretim programında etkinlik örneği başlıkları 2005 yılı ile aynıdır. Etkinliklerin ilişkilendirildiği kazanımlarda ise az da olsa farklılıklar vardır. 2005 yılında ayrı bir ünite olarak ele

⁶² MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 208-209.

⁶³ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 72.

⁶⁴ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 216-219.

⁶⁵ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2010), 203-204.

alınan ancak bu öğretim programında yer almayan “Dinlerde İbadetler” ünitesinden bir etkinlik de mevcuttur. Diğer dinlerin öğretimi için tavsiye edilen etkinliklerde dinlerin kutsal kabul ettikleri kitaplardan örnek metinlerin sınıfta değerlendirilmesinin istenmesi diğer dinlerin temel kaynaklarına atıf yapıldığı anlamına gelmektedir. Yapılan etkinlikler sonucunda ibadetlerin ortak yönlerinin listelenmelerinin, dinlerin ortak yönlerini gösteren kavram haritasının oluşturulmasının istenmesi dinler arasındaki farklılıklardan ziyade benzerliğe vurgu olarak algılanabilir. Dinler tarihinde de kullanılan fenomenolojik bakış açısının etkilerini bu öğretim programında görmek mümkündür.

2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, 2005 ve 2010 öğretim programlarının aksine somut örnek etkinlikleri içermemektedir. 2005 ve 2010 yıllarındaki öğretim programlarında etkinlikler, ölçme değerlendirme araçları, yapılandırıcı yaklaşıma ait ayrıntılar ve etkinlik havuzları mevcuttur. 2018 yılı öğretim programı ise daha sade bir formatta hazırlanmıştır. Bu programda, uygulama ve etkinlik süreci program metninden ziyade yardımcı materyallere ve öğretmenin inisiyatifine bırakılmıştır.⁶⁶

2024 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı önceki programlardan yapısal olarak farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın somut alanlarından biri etkinlik anlayışında görülebilir. Öğretmenlere hazır etkinlik şablonları sunmak yerine “beceri temelli” yaklaşımın sonucu olarak “öğrenme-öğretme yaşantıları” başlığı etkinliklerin asıl oluşturulma alanı olarak görülebilir.

Bu çerçevede 2024 yılı öğretim programında yer alan 11 ve 12. sınıf düzeyindeki diğer dinlerin öğretimi değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç şöyle özetlenebilir: 11. sınıf düzeyindeki “Yahudilik ve Hristiyanlık” ünitesi kapsamında kurgulanan “öğrenme-öğretme yaşantıları” alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu süreçte öğrencilerin konuyla ilgili hazırbulunuşluk düzeyleri dikkate alınarak farklı disiplinlerle köprü kurma yoluyla farklı bilgi transferi sağlanmış olacaktır. Öğrenme ve öğretme uygulamalarında vurgulanan zihin haritaları, yapılandırılmış grid kullanımı, beyin fırtınası gibi teknikler öğrenciyi merkeze alan aktif bir öğrenme sürecine işaret etmektedir. Aynı şekilde program çerçevesinde sunulan “Farklılaştırma” stratejisi zenginleştirme ve destekleme öğeleriyle birlikte önemli yenilikleri arasında yer almaktadır. Öğrencilerin bilişsel yeterlilik düzeyleri ve hazırbulunuşlukları arasındaki bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulduğu, öğretim süreçlerinin ve etkinliklerin bireyselleştirildiği bir alan olarak değerlendirilebilir. Örneğin hazırbulunuşlukları ve bilişsel yeterlilikleri yeterli olan öğrencilerden Türkiye’de yer alan dinî gruplara dair araştırma yapmalarının istenmesi zenginleştirme kapsamında; ek ilgiye ihtiyaç duyan öğrencilerin dijital içerik etkinlikleriyle sürece dahil edilmesi ise destekleme başlığı altında ele alınan somut etkinliklerdendir. 12. sınıf düzeyindeki “Hint ve Çin Dinleri” ünitesinde yapılandırılmış grid, anlam çözümleme tablosu, zihin ve kavram haritaları gibi araçlar yoluyla dinlerin tarihçesi, özellikleri ve ritüellerine dair öğrenme çıktularına ulaşılması hedeflenmektedir. Zenginleştirme kapsamında öğrencilerden dinlerin özelliklerine dair karşılaştırma tabloları hazırlanması istenirken destekleme boyutunda görsel ve işitsel materyaller aracılığıyla temel bilgilere erişim sağlanarak öğrenme sürecine katkı sağlanmış olacaktır.⁶⁷

⁶⁶ Bu duruma örnek olarak öğretmen kılavuz kitapları ve dijital materyaller örnek gösterilebilir.

⁶⁷ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)* (Ankara: 2024), 72-93.

5. Değerler Açısından Karşılaştırma

“Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü.”⁶⁸ şeklinde anlamlara sahip olan değer; “...Olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya, belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve fiilleri olan özneye ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeye belirlenen tavır; öznenin olana, olguya yüklediği nitelik.”⁶⁹ olarak tanımlanmaktadır.

1982 öğretim programındaki genel amaçlar incelendiğinde kazandırılmak istenen temel değerlerden biri olarak insan sevgisi gelmektedir. Ortaöğretim düzeyindeki özel amaçlarda ise başkalarına saygı gösteren bir hoşgörü sahibi olmak, insanlığa karşı sevgi, saygı ve şefkat göstermek şeklinde değerler belirlenmiştir. Programda dini bilgi edinilmesinin yanı sıra evrensel değerleri içselleştiren bir kişilik kazandırılması da hedeflenmiştir.⁷⁰ 1992 yılı öğretim programının hem genel amaçları hem de ortaöğretim amaçları 1982 yılıyla aynı olduğu için dinlerin öğretimi açısından kazandırılmak istenen değerlerde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir.⁷¹

2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında değerler eğitimine yönelik çoğulcu bir yaklaşım benimsenmiştir. Geleneksel telkin yönteminin yanı sıra öğrencilerin kendi değer yargılarının farkına varmalarını sağlayan değer açıklama yaklaşımına dikkat çekilmiştir. Ahlaki muhakeme ve değer analizi yaklaşımlarının da üst düzey düşünme becerilerini geliştirmesi imkân dahilindedir.⁷² Bu bağlamda değer telkini geleneksel yaklaşımlardan biri olarak kabul edilirken değer açıklama yaklaşımı, 1950'li yıllardan sonra ortaya çıkan, öğrencilerin değer sistemlerini fark etmelerini sağlamaya yönelik bir yaklaşımdır.⁷³ Ahlaki muhakeme ise öğrencilerin sahip oldukları değerleri fark etmelerini sağlayan özgür bir tartışma ortamı sunmakta ve rasyonel kararlarını desteklemektedir.

Öğretim programında her bir ünite için değerler ve beceriler belirlenmiştir. 12. sınıf düzeyinde diğer dinlerin öğretildiği “Dinlerde İbadetler” başlığında hoşgörü, saygı, bilimsellik değerleri hedeflenirken eleştirel düşünme, farklılıklara saygı, katılım, iş birliği ve takım çalışması, değişkenlik ve benzerlikleri fark etme becerileri ön plana çıkmıştır.⁷⁴ Aynı öğretim programında yaşayan dinlerin ele alındığı ünite de hoşgörü ve saygı kazandırılmak istenen değerlerdendir. Öncelikle verilecek beceriler ise eleştirel düşünme, farklılıklara saygı, katılım, iş birliği ve takım çalışması, değişkenlik ve benzerliktir.⁷⁵ “Din, Kültür ve Medeniyet” öğrenme alanında ise öğrencilerin ahlaklı, sorumlu ve hoşgörülü bir kişilik geliştirme hedeflenmiş bu değerlerin aile içi ve toplumsal barışı koruma becerisini geliştirecek

⁶⁸ Güncel Türkçe Sözlük, “Değer” (Erişim 24 Mayıs 2022).

⁶⁹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005), 434.

⁷⁰ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 45/2109 (Mart 1982), 156-160.

⁷¹ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 55/2356 (13 Nisan 1992), 220-231.

⁷² MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 99.

⁷³ Howard Kirschenbaum, *Values Clarification in Counseling and Psychotherapy Practical Strategies for Individual and Group Settings* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 3-4.

⁷⁴ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 67.

⁷⁵ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 72.

etkinliklerle desteklenmesi istenmiştir.⁷⁶ Programda yapılandırmacı yaklaşımın uygulanması ile değerler öğretiminde radikal bir dönemece girilmiştir. Bu yaklaşım sonucunda değerler, öğrencilerin kendilerinin inşa etmesi gereken aktif bir kazanım süreci olarak kabul edilmiştir.

2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının hazırlanmasında belirlenen hedefler içinde hoşgörü değeri dikkat çekmektedir. “Öğrencilerin inanç ve kültür dünyalarına genişlik kazandırmak ve başka dinden olanlara karşı daha hoşgörülü ve anlayışlı davranışlarda bulunmalarını sağlamak amacıyla diğer dinler hakkında genel bilgilerin verilmesi” cümlesi anlayışlı ve hoşgörülü bireyler yetiştirmeyi vurgulamaktadır. Aynı değerlerin kazanımı ile ilgili olarak genel amaçlarda “birlikte yaşama ve hoşgörü kültürünü benimser” maddesi aynı durumu desteklemektedir. Açıklamalar başlığında öncelikle verilecek değerlerin hoşgörü ve saygı olduğu ifade edilmiştir.⁷⁷ İslam’ın evrensel değerlerle örtüştüğünün fark edilmesi isteği de hedef cümleler içinde yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında değerler eğitimi açısından program hem diğer dinlerle olan bağın kurulması hem de genel anlamda değerlerin kazandırılmasını amaçlamıştır. “Öğretim Programında Değer Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar” başlığında okullarda değer öğretiminin nasıl yapılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar bulunduğu ifade edilmiştir ve 2005 yılı programı ile uyumludur. Ünite bağlamında öğrencilere kazandırılmak istenen değerler olarak hoşgörü ve saygı, kazandırılmak istenen beceriler olarak ise eleştirel düşünme, değişim ve sürekliliği algılama, sosyal katılım, mekân, zaman ve kronolojiyi doğru algılama belirlenmiştir.⁷⁸ 2005 yılı ile karşılaştırıldığı zaman 2010 yılı öğretim programında da aynı değerler üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Sadece bilimsellik değeri bu programda yer almamıştır. Kazandırılmak istenen beceriler noktasında ise iki program arasında farklılıklar söz konusudur.

2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının perspektifinde eğitim sisteminin temel amacı, değerler ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmek olarak tanımlanmıştır. Programda “Değerlerimiz” başlığının müstakil bir bölüm olarak belirlenmiş olması öğretim programının genel bakış açısında değer kazanımının öncelikli olduğu anlamına gelmektedir. Programda eğitim sisteminin temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmeyi asli görev olarak algıladığı bu nedenle değerlerin ayrı bir program, öğrenme alanı, ünite ve konu olarak görülmediği vurgulanmıştır. Tüm eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olarak tanımlanan değerlerin öğretim programının her birinde ve biriminde yer aldığı aktarılmıştır.⁷⁹ Öğrencilerin insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana ve kültürel mirasa saygı çerçevesinde davranmaya teşvik edilmesi amaçlanan programda belirlenen kök değerler adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverliktir ve bu değerlerin hem kendi başlarına hem de ilişkili olduğu alt değerlerle birlikte ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. 2018 yılı öğretim programında 2005 ve 2010 yılından farklı olarak ünitelerle ilgili değerler ayrıca yer almamıştır. Bu durumun temel gerekçesi ise programda değerlerin tüm eğitim sürecine yansıtılma arzusudur.

⁷⁶ MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2005), 23.

⁷⁷ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2010), 12.

⁷⁸ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: 2010), 59.

⁷⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)* (Ankara: 2018), 1-3.

2024 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı değerler eğitimi Erdem-Değer-Eylem modeliyle farklı bir aşamaya taşımıştır. Bu model, değerlerin bilgi düzeyini aşarak öğrencinin iç dünyasında erdeme dönüşmesini ve sonunda somut bir davranış haline gelmesini sağlayan süreci ifade etmektedir. Programın vizyonunda “...dinler ve inançlar hakkında doğru bilgi sahibi ve farklılarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler” yetiştirilmesi arzusu mevcuttur. Anlaşıldığı kadarıyla değerler program çerçevesinde becerilerle bir arada ele alınmaktadır.

Ünitelerle ilgili belirlenen değerlere bakıldığında 11. sınıf düzeyinde “Yahudilik ve Hristiyanlık” ünitesinde duyarlılık ve saygı değerleri belirlenmiştir. “Öğrenme-Öğretme Uygulamaları” başlığında “öğrenci yaşadığı toplumda insanların farklı kültür ve inançlara sahip olabileceğini fark ederek çevresindekilere saygılı ve duyarlı olur” cümlesiyle hangi değerlere ulaşılması istendiği net bir şekilde aktarılmıştır. Bu değerlerin kazandırılma sürecinde tartışma tekniğinin kullanılması istenmiştir. Farklı kültür ve inançlarla birlikte yaşama becerisiyle de bağlantı kurulabilecek bir içerik oluşturulmuştur. 12. Sınıf düzeyindeki “Hint ve Çin Dinleri” ünitesinde ise belirlenen değer saygıdır. Uygulamalarda ise öğrencilerin tartışarak farklı fikirlere ve inançlara saygı duymanın önemini fark etmesi amaçlanmıştır.⁸⁰ Program, yerli ve milli değerler ile evrensel değerleri bir araya getirmeyi hedeflemektedir. Bu durum bütüncül bir eğitimin desteklendiği anlamına gelmektedir. Değerler eğitimi ile ilgili yaşanan paradigma değişikliği pek çok açıdan ele alınabilir ancak özellikle programın uygulayıcıları olan öğretmenlerin bu duruma hazır olmaları ve değişiklikleri benimsemeleri kıymet ifade etmektedir.⁸¹ 2024 yılı DKAB öğretim programındaki dikkate değer değişikliklerden biri, diğer inanç ve dinlere yönelik tutumun saygı değeri üzerinden tanımlanmasıdır. Önceki DKAB öğretim programlarında diğer inanç ve düşünceler ile ilgili olarak hedeflenen değerler arasında hoşgörü de vardı. Nitekim önceki çalışmalarımızda da dikkat çektiğimiz gibi hoşgörü kavramı doğası gereği tahammül vurgusu barındırmaktadır.⁸² Bu bağlamda değerler eğitimi sadece diğer dinlerin öğretimi çerçevesinde değil genel anlamda üzerinde tartışılmaya devam eden bir başlık olma özelliğini devam ettirmektedir.

⁸⁰ MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)* (Ankara: 2024), 72-93.

⁸¹ Oya Güler, “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi'nin Hermeneutik Analizi”, *Temel Eğitim* 27 (2025), 62.

⁸² Meryem Karataş, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Birlikte Yaşama Kültürü (2010 ve 2018 DKAB Programları Özelinde)”, *Mütefekkir* 11/22 (Aralık 2024), 494.

İkinci Bölüm

Ders Kitaplarına Göre Karşılaştırma

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde diğer dinlerin nasıl ele alındığına dair dönemin kitapları araştırmamızda değerlendirilmiştir. Ancak araştırmaya konu olan öğretim programlarının uygulandığı dönemde okutulan tüm ders kitaplarının incelenmesi mümkün olmadığı için söz konusu materyaller arasından erişilebilirlik kriterleri gözetilerek kolayda örnekleme yöntemiyle ders kitapları belirlenmiştir. Bu nedenle öğretim programında yer alan başlıkların nasıl aktarıldığı, hangi yaklaşımların temel alındığı ve hangi kaynakların kullanıldığı ders kitaplarından hareketle incelenecektir.

1. 1982 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı

1982 yılında lise ve dengi okullar 1. sınıf düzeyinde Doç. Dr. M. Rami Ayas ve Doç. Dr. Günay Tümer tarafından hazırlanan kitap; Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 14.10.1982 gün ve 134 sayılı kararı ile ders kitabı olarak okutulması uygun görülmüş ve bu araştırmada kaynak olarak kullanılmıştır.⁸³ Diğer dinlerin ele alınışı ile direkt bağlantılı olmasa bile kitabın ilk ünitesi olan “Din” başlığının içeriğine bakıldığında dinler tarihine olan vurgu dikkat çekicidir. Din genel olarak insan topluluğunun sahip olduğu inançlar, devam ettirdiği tapınma ve ahlaki kuralların bütünü olarak tanımlanmıştır.⁸⁴ Dinin tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu, yapılan çalışmalarda eski toplulukların dini inanışlara sahip olduğu ile yapılan çalışmalarda bulunduğu anlatılmıştır. Din ve Tanrı kavramı insan, toplum ve Tanrı kaynakları ile ilişkilendirilmiştir. Dinin kaynağı ile ilgili Darwin’in evrim teorisinden etkilenen görüşler ileri sürülmüştür. Evrim teorisinin ortaya attığı tezlerin kendi içindeki çelişkileri açıklanmış bir sonraki başlıkta ise İslam’a göre dinin kaynağı ve gelişmesi ele alınarak öğrencilerin karşılaştırma yapması sağlanmıştır. Bu başlıkta “hak din” Allah’ın gönderdiği peygamber ve kitaplar yoluyla akıl ve irade sahibi insanlara bildirilen din olarak tanımlanmış böylece dinler kendi aralarında kategorize edilmiştir. Kur’an-ı Kerim’den ayetler aktararak ele alınan konu başlığında “hak din”in İslam ile tamamlandığı ve bütün dinlere üstün kılındığı belirtilmiştir. Ünitenin sonunda yer alan sorular arasında insan için dinin neden gerekli olduğu, fert ve topluma olan yararları, din- Tanrı kavramları arasındaki ilişki ve son olarak dinin tanımının öğrenciye göreliği sorulmuştur.⁸⁵ Konuların aktarımında genel olarak savunmacı bir din eğitimi anlayışı hâkimdir.

Lise 1. Sınıf “Dinler ve Özellikleri” Ünitesi

Kitabın farklı bir başlığı olan “Dinler ve Özellikleri” ünite planı ile başlamaktadır. Dinleri ayrı başlıklar halinde aktarmadan önce yeryüzünde yaşayan dinler sınıflandırılmıştır. 20.

⁸³ M. Rami Ayas- Günay Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf* (Ankara: Emel Matbaacılık, 1982).

⁸⁴ Ayas - Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 9.

⁸⁵ Ayas - Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 14-16.

yüzyılın din sosyolojisi alanında önemli isimlerinden olan Joachim Wach'ın dinler için yaptığı tasnif temel alınmıştır. Wach, dinleri geleneksel ve kurucusu olanlar şeklinde ikiye ayırırken alt başlıkları da ilkel, milli ve evrensel dinler olarak belirlemiştir. İkinci olarak da İslam bilginlerinin din sınıflandırması aktarılmıştır. Dinleri Allah'a, vahye yer verip vermemesi, bir kitabı olup olmasına göre hak ve batıl olarak ayırdığı, kutsal kitabına kul sözü karıştırılmış, aslını koruyamamış ve başlangıçta hak din olan ancak şimdi aslından sapmış kabul edilen Yahudi ve Hristiyan dinleri ile İslamiyet aynı kategoride görülmemiştir. İslamiyet'in üstünlüğünün İslam bilginlerince üstün görüldüğü de belirtilmiştir. "Aslını koruyamamış, aslından sapmış" gibi ifadeler dışlayıcı bir bakış açısını göstermektedir. Yaşayan dinler olarak da İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudi Dini, Hinduizm, Budizm, Caynizm, Sih Dini, Parsilik, Şintoizm, Konfüçyüs Dini, Taoizm ve ilkel kabile dinleri belirlenmiş, mensubu kalmayan dinlere ise Eski Mezopotamya, Önasya, Mısır, Yunan, Roma, Avrupa ve Amerika dinleri örnek verilmiştir. Yapılan genel bir girişten sonra ilk başlık olan ilkel dinler ele alınmıştır. İlkel dinler denildiği zaman geçimlerini avcılık, yiyecek toplamak, balıkçılık gibi yollarla sağlayan ilkel kabilelerin inanç sisteminin kastedildiği anlatılmış, dünya üzerinde hangi coğrafyalarda ilkel dinlerin devam ettiği aktarılmıştır. Afrika, Avustralya ve Pasifik Okyanusu adalarında yaşayan yerli halkın kültür ve hayat tarzlarının birbirlerinden farklı özellikler gösterdiği ancak dini düşüncelerin evrenselliğine kanıt oluşturabilecek ortak yönler olduğu da belirtilerek alt başlıklar belirlenmiştir. Kutsal kitapları olmayan bu din mensuplarının dünya nüfusunun %5,3'ünü meydana getirdiği de aktarılmıştır. İlkel kabile dinlerinin genel niteliklerinin bağlı olduğu kavramlar "Mana, Yüce Tanrı, Tabu, Totem, Şaman, Büyü ve Efsaneler" olarak tespit edilmiştir.⁸⁶ Okuma parçası başlığında ilkel kabile dinlerine örnekler verilmiştir. Dinka, Maori, Ga Ainu, dinleri ele alınan dinlerdir. Kitapta Ga dini ile ilgili iki görsel bulunmaktadır. Ga ayini ve Ga kutsal yeri şeklinde açıklanan iki fotoğraf karesi konu başlığına eklenmiştir.⁸⁷

Çin dinleri önce genel özellikleri ile ele alınmış daha sonra da Konfüçyüsçülük ve Taoizm dinlerinin kurucularının hayatı ve inanç felsefeleri ile ilgili açıklamalar yer almıştır. Pekin'deki Gök tapınağı ile Çin'in atalar kültürünü gösteren iki görsel materyal kullanılmıştır.⁸⁸ Hint dinleri başlığında bu bölgeye ait olan Hinduizm, Budizm, Caynizm, Parsilik ve Sih Dini isim olarak zikredilmiştir. Haklarında ayrıntılı bilgi verilen ve alt başlık olarak sınıflandırılmış olan Hinduizm ve Budizm dışındaki dinlerin sadece ismi kullanılmıştır. Hinduizm dünya nüfusunun %12,3'ünü oluşturan milli ve büyük bir din olarak nitelendirilmiştir. Belirli bir inanç ve ibadet sistemi olmayan dinin kendi içinde zıtlıklar barındırdığı belirtilmiştir. Tek tanrı inancı, üçleme ve çok tanrılı panteonu da içeren, tanrı kavramındaki değişik ifadeleri de yadırgamayan bir din imajı oluşturulmuştur. Aynı zamanda Hinduizm'in peygamberli dinlerin vahiylerine, Tanrı'nın kendini gösterdiği diğer dini şekillere karşı çıkmadığı, çok sayıda tanrı ve tanrıça heykellerinin çoktanrıcılık olarak görülmediği anlatılmış ve bu durumu destekleyecek "Evrendeki bütün varlıkları sadece bir Tanrı doldurur, Tanrı birdir. Hâkimler onu çeşitli şekillerde adlandırıyorlar." atasözü ve rig-veda cümlesi aktararak bu düşünce ispatlanmaya çalışılmıştır. Konu Ganj nehrinden bir görselle sona erdirilmiştir.⁸⁹

⁸⁶ Ayas - Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 17-18.

⁸⁷ Ayas - Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 22-25.

⁸⁸ Ayas - Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 26-30.

⁸⁹ Ayas - Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 31-33.

Hint dinlerinden Budizm ele alınırken de dinin kurucusu kabul edilen Gotama Siddhartha'nın Buda oluş süreci kronolojik olarak aktarılmıştır. Budizm'in inanç felsefesinin yer aldığı sayfalara bir tane Buda heykeli ve bir tanede Budist tapınağı görseli eklenmiş ve konu bu şekilde bitirilmiştir.⁹⁰

Musevilik olarak adlandırılan başlık ile Yahudi dininin kastedildiği belirtilerek konuya başlanmış Yahudilik tabiri kullanılmamıştır.⁹¹ Museviliğin en eski ve tek tanrılı bir din olduğu, milli bir din haline geldiği vurgulanarak dinin inanç, ibadet sistemi aktarılmıştır. Alt başlıklar olarak "Museviliğin tarihçesi, on emir, inanç ve ibadet ile Musevilikte ibadet" başlıkları belirlenmiştir. İncelenen konularda referans verme pratiğinin yaygın olmadığı görülmektedir. Ancak on emir başlığında Tora'nın Çıkış ve Tesniye bölümleri kaynak olarak gösterilmiştir. İnanç ve ibadet başlığında tek tanrı inancı, açık ve belirgin olmayan bir ahiret anlatımı ve mesih beklentisi üzerinde durulmuştur. Yahudilikte ibadet kültürü aktarılırken ağlama duvarı ve yedi kollu şamdan (menora) görseli kullanılmış ve konu bu şekilde noktalanmıştır.⁹²

Hristiyanlığın anlatımı ise alt başlıklara geçmeden önce genel bilgilerin aktarımı ile başlamıştır. Kısa bir tarihçeden sonra Pavlus'un bu din üzerindeki etkisi, Yahudi bir toplumda doğmasına rağmen Hristiyanlığın Musevilikten ayrıştığı noktalara dikkat çekilmiş, Hristiyanlığın dünyada en çok mensubu ve mezhebi olan din olduğu da belirtilmiştir. Kullanılan alt başlıklar "Hz. İsa ve Hristiyanlık, Hristiyan İnançları, Hristiyan Dini Törenleri (Sakramentler)" şeklindedir. İlk konu başlığında Hz. İsa'nın hayatı ve Hristiyanlığın coğrafi olarak yayılma şekli ayrıntıları ile ele alınmıştır. Anlatılan bilgiler için Hristiyanlığın kutsal kitabının referans gösterilmesi diğer dinlerin öğretiminde dinlerin kendi kutsal metinlerinin temel kaynak olarak –en azından bu başlıkta- kabul edildiği anlamına gelmektedir. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın yazılı tarihleriyle aktarılmasından sonra Hristiyan inançları başlığına geçilmiştir. Bu başlıkta teslis ayrıntıları ile açıklanmıştır. Konuyu açıklarken kullanılan "Kâinatı yaratan ve devam ettiren Allah'tır..." ile "...Hristiyanlar dua edince üç ayrı şahsa tapınmış olurlar." cümlelerinin Hristiyan bakış açısıyla ne kadar uyumlu olduğu tartışılabilir. Son başlıkta sakramentler anlatılmış görsel olarak Meryem ile İsa tablosu ve vaftiz örneği kullanılmıştır.⁹³

Türklerin İslam'dan önceki dinsel inançları başlığında Türklerin tek tanrı, ahi-ret, cennet-cehennem, melek-şeytan, ruh, ruhun ölmezliği, kurban ile ilgili inançlara sahip olduğu anlatılmıştır. Alt başlıklar "Türklerin İslam'dan Önceki Dini Tarihçesi, Eski Türk Dini İnançları, Dini Törenler, Kam (Şaman)" dir. İlk konuda M.Ö. II. yüz- yıldan M.S. X. yüzyıla kadar kronolojik olarak Türklerin kabul ettikleri dini inançlar, farklı boy ve kabileler açısından ele alınmıştır.⁹⁴ Eski Türk dini inançları başlığında Orta Asya'da devlet kurmuş Türk boylarının hepsinde Gök-Tanrı inancının bulunduğu bilgisinin Çin kaynaklarından öğrenildiği ifade edilmiştir. Konu Gök-Tanrı kavramı çerçevesinde aktarılmıştır. Eski Türklerin dini törenleri ile ilgili bilgilerin Çin, Arap kaynaklarıyla Türk boylarının eski destan ve hikâyelerine dayandığı bilgisi ve Pazırık Kurganı görseli ile sonlandırılmıştır.⁹⁵

⁹⁰ Ayas – Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 34-37.

⁹¹ Musevilik ve Yahudilik pek çok kaynaktan birbirleri yerine kullanılan kavramlardır. Ancak Yahudiliğin bir ırkı tanımlamak için kullanıldığı, Museviliğin ise dini bir inancı temsil ettiğini kabul edenlerde vardır.

⁹² Ayas – Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 38-43.

⁹³ Ayas – Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 44-50.

⁹⁴ Ayas – Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 51-53.

⁹⁵ Ayas – Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 55-56.

Dinler ve Özellikleri ünitesindeki başlıklardan biri “Son Din Müslümanlık” tır. Konu başlığı diğer dinlerin öğretimi olduğu için bu başlıkla ilgili ayrıntılı bilgiler aktarılmayacaktır. Sadece giriş cümlesinde İslamiyet hak ve dosdoğru din, Allah katında da gerçek ve makbul din olarak -sure ve ayet numaraları verilerek- tanımlanmıştır.⁹⁶ İslam dini ile ilgili yapılan tanımlamalar savunmacı bir din eğitim yaklaşımını göstermektedir. İlahi dinlerdeki ortak yönler ana teması içinde Allah inancı, ahlak ve insan anlayışı açısından dinlerin ortak bakış açıları ele alınmıştır. İlahi dinler ile kastedilenin bir peygambere gelen vahiy sonucu kurulmuş kitaplı dinler olduğu bilgisi verilmiş ve İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudi dininin ilahi dinler olduğu belirtilmiştir. Üç büyük ilahi dinde Yüce Allah kavramı bulunduğu, Allah'ın var ve bir olduğu, her şeyin yaratıcısı ve sahibi olan, öncesi sonrası olmayan, kitap ve peygamber gönderen, insanları yaptıklarına göre cezalandıracak ve mükâfatlandıracak, hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şeyin varlığının O'na bağlı olduğu, hayat, irade sahibi olan, her şeyi bilen yöneten olduğu noktasında ortak özelliklere sahip oldukları aktarılmıştır.⁹⁷ İlahi dinlerde ortak olan yönlerden bahsedilirken kullanılan dil İslami terminolojiye işaret etmektedir. Ahlak açısından ilahi dinlerin erdem, iyilik, sorumluluk konularına ortak olarak yer verdiği, diğer insanların haklarına saygı gösterilmesi, komşu haklarında titiz davranılması istendiği belirtilmiş; hırsızlık, adam öldürmek, çalmak, zina, yalan söylemek, ana-babaya saygısızlık gibi kötü davranışların yasaklandığı aktarılmıştır. Alçakgönüllülük, sabır, af, hoşgörü ve yardım başlıkları da ortak noktalardan kabul edilmiştir. İnsan anlayışı açısından ise insanın Allah'ın en üstün olarak yarattığı varlık olduğu, iradeli, sorumluluk sahibi olarak yaptıklarına göre ceza ve mükâfatla karşılaşacağı anlatılıp kurtuluşa ulaşmanın tek yolunun dini hayatla mümkün olduğu anlatılmıştır. Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan gelen insanoğlunun yine toprağa teslim olacağı inancı da ortak bir bakış açısı olarak sunulmuştur.⁹⁸ Yukarıda da ifade edildiği gibi ilahi dinlerin ortak yönü öğrenicilere anlatılırken İslami terminoloji kullanılmıştır. İslam'ın Allah inancı başlığından sonra üniteyle ilgili sorular hazırlanmıştır. Sorular genel olarak dinlerin karşılaştırılması ve farklılıklarının belirlenmesi üzerine temellendirilmiştir. Sorular şu şekildedir:

“İlkel dinlerden birisi ile milli dinlerden birisini karşılaştırınız, Çin dinleri ile Hint dinleri arasındaki farklar nelerdir? Hint dinlerindeki etyemezlik ile ilâhî dinlerden bazılarında benzer bir kaçınma var mıdır? Farkları nelerdir? Musevilik nasıl milli bir din olmuştur? Bu üniteye gördüğünüz dinlerden hangisinde ahlâk, hangisinde mistisizm, hangisinde gelenek ve hangisinde ilahi nitelikler ön plandadır açıklayınız, Türkler nasıl Müslüman olmuşlardır?”

Diğer dinlerin öğretimi ile ilgili okuma parçası başlığında metinlerde mevcuttur. Metinlerin kaynakçası olarak İstanbul'da 1968 yılında basılmış olan İlham hazinesi, yaşayan büyük dinlerin kutsal kitaplarından mevzua göre tasnif edilmiş seçmeler kullanılmıştır.⁹⁹ Hristiyanlık, Konfüçyüsçülük, Hinduizm, İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık, Taoizm, Zerdüştlük okuma parçalarının başlıklarıdır. Genel başlık Ulu Tanrı olarak zikredilmiştir. Dinlerin Tanrı algıları ile ilgili şiir tarzında metinler aktarılmıştır. Ünitenin son başlığı yine bir okuma parçası olarak belirlenmiştir. II. Meşrutiyet döneminin önde gelen İslamcı fikir adamlarından kabul edilen

⁹⁶ Ayas - Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 58.

⁹⁷ Ayas - Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 65.

⁹⁸ Ayas - Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 65-66.

⁹⁹ Robert Ernest Hume tarafından kaleme alınan eser ders kitabının okuma parçasının sonunda David Hume olarak belirtilmiştir. Ancak bahsi geçen eser dinler tarihçisi Robert Ernest Hume'a aittir.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin materyalist görüşlere karşı kaleme alınmış olan eserinden bir parça aktarılmıştır. "Ulular Meclisi" adındaki parça Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin A'mâk-ı Hayâl (Hayâl Âlemi)'de bulunan zavallı bir insan olarak tasvir edilen beşeriyetin saadet sorusuyla başlamaktadır. Soruya sırasıyla Hz. İbrahim, Hz. Musa, Konfüçyüs, Eflatun, Aristo, Zerdüş, Brahma, Hz. İsa, Hz. Lokman, Hızır ve Buda çeşitli cevaplar vermişler, beşeriyet hangisinin doğru olduğuyla ilgili serzenişte bulu- nurken okuma parçasında reis olarak nitelendirilen Hz. Muhammed'in cevabı aktarılmıştır. Beşeriyet ise "...Ey âlemlerin kendisi ile iftihar ettiği son Peygamber Hz. Resûlullah! Beşeriyetin dertlerini anlayan ve ilacını bulan yalnız sensin." diyerek hikâyeyi sonlandırmıştır. Son cümle ile daha önce aktarılan diğer önerilerin insanlık tarafından tasvip edilmediği anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ İslamiyet'i önceleyen bir bakış açısı burada da mevcuttur. Diğer dinlerin öğretimi ile ilgili olarak lise 1. sınıf düzeyinde ele alınan ünitenin içeriği genel olarak dinlerin tarihçesi, inanç ve ibadet anlayışları üzerine kurgulanmıştır. Tüm dinler değil ancak ilahi dinler olarak kategorize edilen üç dinin ortak özelliklerine bir vurgu söz konusudur.

Lise 3. Sınıf "Yeryüzündeki Dinler ve İslam Dini" Ünitesi

1982 öğretim programında diğer dinlerin öğretimi ile ilgili lise 3. sınıf düzeyinde üçüncü ünite olan "Yeryüzündeki Dinler ve İslam Dini" ünitesi yeryüzündeki dinleri ve coğrafi dağılımlarını ele almaktadır.¹⁰¹ Wilhelm Schimidt'in tek tanrılı inancın insanoğlunun yaşadığı ilkel şartların sonucu olarak çok tanrıcılığın ortaya çıktığı ile ilgili tezi aktarılmıştır. İnsanoğlunun ilk ve sade tanrıcılığı koruyamadığı, dünyada yer alan inançları tespitinin çok fazla mümkün olmadığı, dinler tarihi ile ilgili zorlukları anlatan cümleler kullanılmıştır. Aynı şekilde coğrafi dağılım açısından dinleri belirlemenin zorluklarından biri olarak da Çin ya da Japonya'da yaşayan bireylerin birden fazla dini inanca sahip olmaları gösterilmiştir. Coğrafi dağılım açısından dinler üç grupta toplanmıştır. Hint dinleri, Çin ve Japon dinleri ile İlahi dinler. Hint dinleri içinde Hinduizm, Budizm ve Jainizm'in¹⁰² hangi ülkelerde yayıldığı ve kaç mensubu olduğu bilgileri aktarılmıştır. Çin ve Japon dinleri içinde Konfüçyanizm, Taoizm ve Şintoizm ele alınmış ilahi dinlerle ilgili bilgi vermeden eski İran dini olan Zerdüştlük kısaca açıklanmıştır.¹⁰³ İlahi dinlerden Yahudilik ve Hristiyanlık aynı mantıkla ele alınmış ve "Yeryüzünde Müslümanlar" başlığı ile dünya coğrafyasında Müslümanların dağılımı ayrıca aktarılmıştır. "Müslüman Ülkeler" ve "Müslüman Ülkelerle Olan İlişkilerimiz" başlıkları ünitenin son iki başlığıdır. Müslüman ülkelerle Türkiye'nin ilişkileri tarihsel değişimler açısından ele alınmış ve konunun sonunda 1971 yılında kurulmuş olan Türkiye'nin de dâhil olduğu İslam Konferansı Teşkilatı ve bu teşkilata bağlı olarak kurulan diğer oluşumlar isim olarak verilmiştir.¹⁰⁴ Ünitenin sonunda "Seçimimiz İslam" kitabından Müslüman olmayı seçen Alman diplomat Muhammad Aman Hobohm'un İslam'ın seçilme nedenleri hakkında yazdıkları hedef kitleyle paylaşılmıştır.¹⁰⁵ Ünitenin sonunda yer alan sorular genel olarak bilişsel düzeyde hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular şu şekildedir:

¹⁰⁰ Ayas – Tümer, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*, 74-77.

¹⁰¹ Mehmet Aydın, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 3. Sınıf* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982).

¹⁰² Kitapta ve öğretim programında dinin isminin kullanılışı bu şekilde olduğu için orjinaliğin bozul- maması adına aynı kullanım devam ettirilmiştir. Sonraki öğretim programlarında aynı dini inanç Caynizm olarak kullanılmıştır.

¹⁰³ Aydın, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 3. Sınıf*, 58-63.

¹⁰⁴ Aydın, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 3. Sınıf*, 63-67.

¹⁰⁵ Aydın, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 3. Sınıf*, 67-68.

“Coğrafi dağılım açısından büyük dinleri kaç grupta toplayabiliriz? İlahî dinler hangileridir ve bu dinler arasında ne gibi ortak özellikler vardır? Bugün Hıristiyanlığın hangi kolları vardır? İslâm, niçin çok kısa zamanda büyük bir yayılma gücü göstermiştir? Belli başlı İslâm ülkeleri yeryüzünün daha çok hangi bölgelerinde yer almaktadırlar? Çeşitli din mensuplarının sayısını gösteren güvenilir istatistiklerin hazırlanması niçin zor olmaktadır? Ülkemizin öteki Müslüman ülkelerle olan ilişkilerini açıklayınız? Müslüman ülkeler bugün her zamankinden daha çok dayanışma içinde olmak zorundadır- lar. Niçin?”¹⁰⁶

Sorular; ilahi dinlerin ortak özelliklerine, Müslüman ülkelerle ilişkilere ve dayanışma zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Ancak ders içeriğindeki bu bilgiler, 1982 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim ilkelerinde yer alan “farklı dinlere mensup milletlerle dostluk ilişkileri kurma” hedefiyle örtüşmemektedir.

Programda diğer dinlerin ele alınışında İslam merkezli bir bakış açısı mevcuttur. İslam dininin son hak din olarak tanımlandığı içerikte diğer dinlerle ortak özellikler aktarılırken bile İslami terminolojinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. 1982 Öğretim Programının öğrenci merkezli olarak hazırlandığı ifade edilmesine rağmen konu merkezli bakış açısının devamı söz konusudur. Ayrıca 1982 yılı lise ve dengi okullar 1. sınıf düzeyinde hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabında diğer dinlerin öğretiminin ele alındığı bölümlerde dipnot yer almadığı için dinler için aktarılan bilgilere nereden ulaşıldığı, dinlerin kendi kaynak kitaplarından hareket edilip edilmediği hakkında yorum yapmak mümkün değildir. 3. sınıf düzeyinde aktarılan bilgiler ise sayısal veriler için gösterilen kaynak dışında yine dipnota sahip değildir.

1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Programında Diğer Dinlerin Ele Alınışı

Sınıf Düzeyi	Ünite	Ünitenin Adı	Ünite Başlıkları	Ünite Alt Başlıkları
1. sınıf	Ünite II	Dinler ve Özellikleri	1. İlkel dinler 2. Çin dinleri 3. Hint dinleri 4. Musevilik 5. Hristiyanlık 6. Türklerin İslam'dan önceki dinsel inançları	
			7. Son din Müslümanlık	a. Doğuşu ve doğduğu çevredeki inançlar b. İlk Müslümanlar c. Hz. Peygamber'in aile çevresi (Ehli-beyt) d. Türklerde “ehlibeyt” sevgisi
			8. Semavi dinlerdeki ortak yönler	a. Allah inancı açısından b. Ahlak açısından c. İnsan anlayışı açısından

¹⁰⁶ Aydın, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 3. Sınıf*, 68-69.

			9. İslam'ın Allah inancı	
3. Sınıf	Ünite III	Yeryüzündeki Dinler ve İslam Dini	1. Yeryüzündeki dinler ve coğrafi dağılımı 2. Yeryüzündeki Müslümanlar 3. Müslüman ülkeler 4. Müslüman ülkelerle olan ilişkilerimiz	

2. 1992 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı

1992 yılında lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. sınıf düzeyinde Doç. Dr. Osman Çetin, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öcal ve Doç. Dr. Hüseyin Algül tarafından hazırlanan kitap; Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun kararı ile ders kitabı olarak okutulması uygun görülmüş ve bu araştırmada kaynak olarak kullanılmıştır.¹⁰⁷

Lise 1. Sınıf “Dinler ve Özellikleri” Ünitesi

Bu kitapta 1992 yılı lise 1 düzeyinde ikinci ünite “Dinler ve Özellikleri” başlığındadır. Önceki ders kitabından farklı olarak üniteye hazırlık soruları ile üniteye başlanmıştır. Yaşayan dünya dinlerinin hangileri olduğu, dinlerin temelde kaçta ayrıldığı ve bunun sebebi sorulmuştur. Türklerin Müslüman olmadan önce hangi dinleri kabul ettikleri de araştırılması istenen başlıklardandır. İkel dinler başlığına geçmeden önce batıl dinler diye bir başlık açılmıştır. İlahi ya da hak din olarak nitelendirilen Musevilik, Hristiyanlık ve İslam'ın dışında “...insanlar tarafından uydurulmuş pek çok din vardır.” şeklinde kitapta yapılan tanım batıl dinlere işaret etmektedir. İkel dinler başlığından anlaşıldığı kadarıyla ikel dinlerle batıl dinler aynı kategoride görülmüştür. Tek Allah inancını taşımayan, insanlar tarafından uydurulmuş dinlere ikel dinler denilmiştir ki 1982 Öğretim Programında ikel dinler bu şekilde tanımlanmamıştır. Aynı bir başlık altında olmasa bile mana, tabu ve totemlerden yine bahsedilmiştir.¹⁰⁸ Bir önceki programla karşılaştırıldığında ikel dinlerin bu programda kısa ve öz olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. İkel kabile dinlerinin inanç ve ibadetlerine dair ayrıntılı bilgilerin, örneklerin ve görsel materyallerin yer alması, bu programı 1982 öğretim programından ayırmaktadır.

Çin dinlerinde Konfüçyanizm ve Taoizm ele alınmıştır. Konfüçyanizm dininin kurucusu olan Konfüçyüs'ün hayat hikâyesi aktarıldıktan sonra dinin temel prensipleri maddeleştirilerek anlatılmıştır. Evrendeki büyümeyi ve gelişmeyi “Ti” adındaki tanrının sağladığı, toprağın bir ana tanrıça olarak kabul edildiği, iyi bir düzenin ancak güzel konuşmayla sağlandığı, atalara saygı göstermek gerektiği, anne, baba ve çocuklar arasında sevgi ve saygı duygusunun geliştirilmesi gerektiği ve dostlar arasında sevgi bağlarının kurulması, bütün insanların birbirlerini sevmeleri, barış içinde yaşamaları gerektiği ilkeleri aktarılmış ve Konfüçyanizm inanç esaslarından ziyade ahlaka önem veren bir din olarak nitelendirilmiştir. Çin dinlerinden bir diğeri olarak ele alınan Taoizm de Konfüçyanizm gibi temel ilkeleri ile

¹⁰⁷ Osman Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1* (İstanbul: Akdeniz Yayıncılık, 1998).

¹⁰⁸ Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 17-18.

aktarılmış 1982 yılı ders kitabından farklı olarak yine daha kısa bilgiler verilmekle iktifa edilmiş ve görsellik kullanılmamıştır.¹⁰⁹

Hint dinleri içinde Hinduizm ve Budizm haklarında bilgi verilen dinlerdir. Hinduizm'in kutsal kitapları, tanrılarının isimleri, kutsal kabul edilen figürleri üzerinde durulmuştur. Kast sisteminin ele alınması ile konu aktarımı bitirilmiştir. Hint dinlerinden bir diğeri Budizm'dir. Hinduizm'deki puta tapma inancına tepki olarak doğduğu bilgisi verilmiştir. Budizm'in Hinduizm'de karşı çıktığı gerek inanç gerekse sosyal alandaki ilkeler aktarılmış ve dinin temel prensipleri ile bakış açısı anlatılmıştır.¹¹⁰ Çin dinlerinin aktarımında olduğu gibi Hint dinlerinde de önceki öğretim programındaki hem dinin tarihi gelişimi hem de inanç sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgi akışı söz konusu değildir. Daha net ve açık bilgilerle yetinilen bir bakış açısı her konu başlığında kendini göstermektedir. Aktarılan konu başlıkları ile ilgili sorulara bakıldığında her bir sorunun bilişsel düzeyde olduğu görülmektedir. İlkel din, animizm, naturizm, totemizmin ne olduğu sorulmuş ve Çin ile Hint dinleri hakkında bilgi verilmesi istenmiştir. Hz. İbrahim'in Rabbini aradığı ile ilgili En'am Suresi 75-80. ayetler okuma parçası olarak yer almıştır. Hz. İbrahim'in yaşadığı dönemlerde insanların yıldızlar, ay ve güneşi tanrı kabul edenlere rağmen Hz. İbrahim'in tek tanrılı bir inanca ulaşması batıl ya da ilkel dinler olarak nitelendirilen konulardan sonra içerikle uyumlu bir başlık olmuştur.¹¹¹

1992 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programına uygun olarak hazırlanan ders kitabındaki ünitelerde farklı başlıklara geçmeden önce dersin planı ve hazırlık soruları verilmektedir. "Dinler ve Özellikleri" ünite başlığında öğrencileri konuya hazırlamak amacı ile sorular hazırlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğullarının özelliklerinin nasıl anlatıldığının araştırılması ve yine Kur'an'ın Hz. İsa ile Hz. Meryem'e bakışının incelenmesinin istenmesi Musevilik ve Hristiyanlığa Kur'an merkezli bir bakış açısının öncelenmesi anlamına gelmektedir. İlahi dinler vahye yani Allah-u Teâlâ'nın Cebrail aracılığı ile gönderdiği bilgi ve hükümlere dayanan dinler olarak tanımlanmış; semavi ve hak din tabiri de kullanılmıştır. Musevilik başlığının alt başlıkları önceki ders kitabından farklı düzenlenmiştir. Hz. Musa ve Yahudilerin kısa tarihi, Musevilikte Allah inancı, kitap inancı ve Tevrat, peygamber inancı, diğer inançları, Musevilikte ibadetler, on emir, Musevi mezhepleri konu için belirlenen alt başlıklardır. On emirden, Mesih inancından, ibadet çeşitlerinden, Hz. Musa'nın dolayısı ile İsrailoğullarının tarihinden bahsedildiği görülen içerikte melek, ahiret ve kader inancının dini kabullerde yer aldığı ancak tüm Museviler tarafından kabul görmediği vurgulanmıştır. Bir önceki ders kitabında kutsal kitapta açık ve belirgin bir ahiret anlatımının olmadığı bilgisi aktarılmış, melek ve kader anlayışına değinilmemişti. Aynı zamanda konuların içeriği aktarılırken bazen İslam'la karşılaştırmalar yapılmıştır. Peygamberlerin taşıdığı özellikler konusunda Musevilik ve İslam'ın bakış açıları arasındaki farklılıklar dile getirilmiştir. Yahudilerin tarihi anlatılırken "...buzağı heykeli yapıp tapmaları, onların bozgunculuğunu ortaya koymuştur... Filistin'e yerleşen Yahudiler, orada da rahat durmadılar." gibi cümleler öznel bir bakış açısını göstermektedir. Musevilikle ilgili okuma parçası olarak "Hz. Musa ve Firavun" başlığında Kur'an-ı Kerim'den A'raf Suresinden diyaloglar aktarılmıştır. Mescid-i Aksa ve Kudüs ile ilgili fotoğraflar görsel materyalleri oluşturmaktadır. Hak

¹⁰⁹ Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 18-19.

¹¹⁰ Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 20-21.

¹¹¹ Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 22.

din olarak nitelendirilen Hristiyanlık ile ilgili alt başlıklar “Hz. İsa ve Hristiyanlığın Doğuşu, Hristiyanlıkta Allah İnancı, Hristiyanlıkta Kitap İnancı, Diğer İnançları, Hristiyanlıkta İbadetler, Hristiyan Mezhepleri” olarak belirlenmiştir. Hz. İsa’nın hayatı anlatılırken konuya İslam’ın bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili Kur’an-ı Kerim’den ayetler aktarılmış, Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili yaşananlar İslam’ın bakış açısıyla değerlendirilmiştir. “Kur’an-ı Kerim’de haber verildiğine göre, Hz. İsa daha beşikte bir çocuk iken konuşmuştu. ...İslam inancına göre ise Hz. İsa’yı değil, onu ele veren ve kendisine çok benzeyen birini öldürmüşlerdi.” gibi cümleler bu konuda örnektir. Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesiyle ilgili üç dinin aktarımı karşılaştırılmıştır. Hz. İsa’nın tevhid inancını tebliğ etmeye çalıştığı zamanla bu inancın teslise dönüştürüldüğü belirtilmiştir. Trabzon’daki Sümela Manastırı görseli ile konu bitirilmiştir.¹¹²

Türklerin İslam’dan önceki dinsel inançları 1982 yılındaki ders kitabına göre daha az ve öz olarak anlatılmıştır. Önceki ders kitabında Türklerin dini inançları yüz- yıllar içindeki değişimleriyle ele alınırken 1992 öğretim programını temel alan ders kitabında Gök Tanrı odaklı bir konu anlatımı mevcuttur. Konu anlatımının sonunda on üç tane soru belirlenmiştir. Sekiz tane Yahudilikle ilgili, dört tane Hristiyanlıkla alakalı, bir tanede Türklerin İslam’dan önceki inançlarıyla ilgilidir. Tüm sorular bilişsel düzeyde hazırlanmıştır. Hedef kitleye Yahudilerin Hz. İbrahim ile olan ilgisi, Musevilikteki Allah, mehdi inancı, on emrin ne olduğu gibi sorular yanında Hristiyan mezheplerinin neler olduğu, teslisen ne demek olduğu gibi bilgiye dayalı sorular yöneltilmiştir.¹¹³ Okuma parçası olarak Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem ile ilgili Âl-i İmrân Suresi’nden ayetler aktarılmış Hz. İsa’nın doğumu ve O’na peygamberlik verilmesiyle ilgili İslam’ın bakış açısı nakledilmiştir.¹¹⁴

“Son din Müslümanlık” başlığı ile ilahi dinlerin sonuncusu olarak nitelendirilen İslam dini ile ilgili bilgiler verilmiştir. Hazırlık soruları İslam dini doğduğu sıralarda dünyanın siyasi, dini ve ahlaki durumunun araştırılması ile başlamakta İslam’ın başlıca özelliklerinin incelenmesi, hedef kitlenin Kur’an hakkındaki düşüncelerinin ne olduğu, ilk Müslümanların katlandıkları güçlükler, İslam tarihindeki üstün konumlarının nedenleri, Türkler arasındaki ehl-i beyt sevgisinin Mevlid ve Kerbela mersiyeleri ile olan bağının incelenmesi isteği ile sona ermektedir. Sorularda, İslam dininin son din, Kur’an-ı Kerim’in ise son ilahi kitap olduğu vurgulanmıştır. Araştırma İslam dışındaki dinlerin öğretimi üzerine kurgulandığı için konu başlıklarının ayrıntıları aktarılmayacaktır. Ancak 1982 yılı öğretim programına uygun olarak hazırlanan ders kitabı ile karşılaştırıldığı zaman bu ders kitabında diğer ilahi dinler gibi İslam’ında daha ayrıntılı aktarıldığını, bilgilerin kaynaklarında sadece ayet numaralarının verildiğini yinelemek gerekir. Semavi dinlerdeki ortak yönler konusu için iki hazırlık sorusu belirlenmiştir. İlk soru öğrenciyi semavi dinlerdeki ortak yönler ve sebepleri üzerine düşünmeye yönlendirirken ikinci soru öğrencinin dikkatini semavi dinlerdeki farklı inanışlara ve sebeplerine çekmiştir. Semavi dinlerin Allah tarafından gönderilmiş olmaları bu dinlerin temel özelliği olarak belirtilmiş ve kaynak birliği olmadan ortak özellik aramanın mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu bakış açısı ile semavi din kategorisinde olmayan diğer dünya dinleriyle ortak bir özellik aranmaması gerektiği vurgulanmıştır. İman esasları

¹¹² Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 30-33.

¹¹³ Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 33-34.

¹¹⁴ Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 35.

bakımından evreni yaratan tek bir yaratıcı inancı, ahiret, melek, peygamber, kutsal kitap ve kader inancı açısından ilahi dinlerin ortak bir bakış açısının olduğu anlatılmıştır. Musevilik konusu işlenirken melek, ahiret ve kader inancının dini kabullerde yer aldığı ama tüm Musevilerin kabul ettiği bir durum olmadığı belirtilmiştir. İman esasları dışındaki ortak özelliklerde tüm ilahi dinlerin dini, nefsi yani canı, akli, nesli ve malı korumak için gönderildiği, dünya hayatını düzenleyen hükümlerin hepsinde ortak olduğu, yer ve zamana göre değişen ayrıntılı hükümler olduğu ama imanın şartlarının her zaman ortak olduğu anlatılmıştır. İslam dininin son ilahi din olması nedeniyle onun hiçbir hükmünün değişmeyeceği, kıyamete kadar bütün insanlığın ihtiyaçlarına cevap vereceği ayrıca vurgulanmıştır. İbadet ve dua etme konusunda da ortak bir özellik olduğu söyleminden hemen sonra bu konuda farklılıklar da olabileceği belirtilmiştir. Aşağıdaki cümleler İslam'dan hareket eden bir bakış açısını göstermektedir.

“...Günümüze kadar gelebilmiş fakat zamanla bazı değişikliklere uğramış olan ilahi dinlerle İslamiyet arasında bu konularda bazı farklılıklar vardır. Çünkü diğerleri bozulmuş, İslamiyet ise aslını halen korumaktadır.”¹¹⁵

Önceki yıllardaki ders kitabından farklı olarak yapılan uzun bir girişten sonra ilahi dinler Allah inancı, ahlak ve insan anlayışı açısından değerlendirilmiştir. Önce İslam dini açısından Allah inancı açıklanmış sonrasında Musevilikte ve Hristiyanlıkta başlangıçta İslam'a benzer bir Allah inancı olduğu zamanla dinlerin bozulması ile değişimler yaşandığı belirtilmiştir. Musevilerin tanrı inancını millileştirdiği, Hristiyanların ise teslis inancıyla tevhid inancının zedelendiği anlatılmış ortaklıktan ziyade farklılıklar üzerine odaklanılmıştır. İlahi dinlerde ahlak sistemlerinin tek kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Doğruluk, şefkat, merhamet, af, müsamaha, büyüklere saygı, alçakgönüllülük, sabır ve metanet ortak ahlaki özellikler; yalancılık, hırsızlık, zina, cinayet ve komşu hakkına tecavüz ise kötü davranışlar olarak nitelendirilmiştir. Bu değerler, önceki ders kitabında da ahlaki açıdan üzerinde durulan ortak noktalardır. Ahlak açısından ortak kaynağa sahip olan dinlerin ahlak anlayışlarının bir ve aynı olmadığı belirtilmiştir. Musevilerin ahlak esaslarının çok sert ve kesin hükümler içerdiği, Hz. İsa'nın getirdiği ahlak esaslarının tam tersine aşırı yumuşaklık ve teslimiyete sahip olduğu bu durumda Musevileri dünyaya bağlı insanlar haline, Hristiyanları ise dünyayı bırakıp ahirete yönelttiği aktarılmıştır. Konu başlığı semavi dinlerin ortak özelliği olsa bile farklılıklara yapılan vurgu daha fazladır. İnsanın yaratılışı, görevleri, sorumlulukları konusunda benzer görüşleri paylaşan ilahi dinlerin bazı noktadaki farklılıkları dile getirilmiştir. Hristiyanların asli suç inancı ile İslam'ın buna karşı çıkışı ele alınmıştır.¹¹⁶ Konu sorular ile devam etmektedir. İlahi dinlerin hem ortak hem de farklı yönleri ile ilgili sorular vardır. Konunun sonunda okuma parçası olarak ayetlerden seçilen cümleler kullanılmıştır. İnsanın yaratılışı, yaratılma nedeni, kimsenin başkasının günahını yüklenmeyeceği ile ilgili ayetler aktararak konu sonlandırılmıştır. Semavi dinlerdeki ortak yönleri ele alan konu başlığının okuma parçasında sadece Kur'an-ı Kerim'den ayet örneklerinin aktarılması İslami terminolojiden hareket edilmesi ile ilgili algıyı güçlendirmiştir.¹¹⁷ “Dinler ve Özellikleri” ünitesinin

¹¹⁵ Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 51-52.

¹¹⁶ Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 52-55.

¹¹⁷ Çetin vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*, 56.

son başlığı “İslam’ın Allah İnancı” olarak belirlenmiştir. İslam dininin ele alınışı araştırma sınırları dışında olduğu için ayrıntıları ele alınmayacaktır.

1982 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabıyla 1992 öğretim programıyla uyumlu hazırlanan ders kitabı başlıklar olarak aynıdır. Ancak içerik olarak ilkel dinlerin ele alınışı 1982’deki kitapta daha ayrıntılı, ilahi dinler daha yüzeysel ele alınmıştır. İçerik genel olarak İslami terminoloji kullanarak hazırlanmış görülmektedir. Dinlerin anlatımında bile kendi kaynaklarından ziyade İslami kaynaklar kullanılmıştır. Aynı zamanda 1982 yılında 3. sınıf düzeyinde ele alınan “Yeryüzündeki Dinler ve İslam Dini” ünitesinin bu programda yer almayışı diğer dinlerle ilgili bilişsel düzeyin daraltıldığı anlamına gelmektedir.

1992 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Diğer Dinlerin Ele Alınışı

Sınıf Düzeyi	Ünite	Ünitenin Adı	Ünite Başlıkları	Ünite Alt Başlıkları
1. sınıf	Ünite II	Dinler ve Özellikleri	1. İkel dinler 2. Çin dinleri 3. Hint dinleri 4. Musevilik 5. Hristiyanlık 6. Türklerin İslam’dan önceki dinsel inançları	
			7. Son din Müslümanlık	a. Doğuşu ve doğduğu çevre- deki inançlar b. İlk Müslümanlar c. Hz. Peygamber’in aile çev- resi (Ehli-beyt) d. Türklerde “ehlibeyt” sevgisi
			8. Semavi din- lerdeki ortak yönler	Allah inancı açısından Ahlak açısından İnsan anlayışı açısından
			9. İslam’ın Allah inancı	

3. 2005 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı

Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. sınıf düzeyinde Dr. Mehmet Ak- gül, Dr. Ra- mazan Yıldırım ve ekibi tarafından hazırlanan kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun kararı ile ders kitabı olarak okutulması uygun görülmüş ve bu araştırmada kay- nak olarak kullanılmıştır.¹¹⁸

12. Sınıf “Dinlerde İbadetler” Ünitesi

2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programıyla uyumlu olarak ha- zırlanan bu ders kitabında diğer dinlerin öğretimi ile ilgili ilk ünite ibadet öğrenme alanıyla

¹¹⁸ Mehmet Akgül vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı, 12. Sınıf* (Ankara: İmpress İmaj İç ve Dış Tica- ret, 2008).

ilgili olarak “Dinlerde İbadetler” ünitesidir. “Ünitemize Hazırlanalım” başlığında Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm gibi dinlerdeki ibadetler ve mabetler sorulmuştur. İslam ve Hristiyanlıkta önem verilen dini gün ve bayramların neler olduğu sorusuyla hedef kitlenin konuya olan hazırlığı sağlanmıştır. 2005 yılı kitabının şekilsel yapısı önceki yıllardan farklı özellikler taşımaktadır. Neredeyse her sayfada fotoğraflar kullanılmış, tartışalım, dua örnekleri, ayetler, buyruklar gibi başlıklar yer almış böylece hedef kitlenin dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda aktarılan bilgiler için dipnotlar kullanılmıştır. Önceki yıllar için incelenen ders kitaplarında ayet numaraları ve okuma parçaları dışında hiçbir şekilde kaynak kullanılmadığı tekrar vurgulanmalıdır.

“Dinlerde İbadetler” şeklinde belirlenen başlıkta ise, dinlerin ortak noktaları vurgulanırken genellikle ilahi dinler örnek gösterilmiştir. Tüm ilahi dinlerde benzer ibadetlerin mevcudiyeti, bu dinlerin aynı ilahi kaynaktan (Allah tarafından) gönderilmiş olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Sırasıyla İslam, Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm, Sihizm, Şintoizm, Taoizm ve Konfüçyüsçülük “Dua ve Namaz” başlığında bilgi verilen dinlerdir. Bahsi geçen her bir dinin ibadet ve ritüelleri aktarılmıştır. İslam, Hristiyanlık ve Yahudilikle ilgili dua örnekleri kendi kutsal kitaplarından verilmiştir. Diğer dinlerle ilgili verilen bilgilerde akademik çalışmalar kaynak gösterilerek anlatılmıştır. 1982 ve 1992 yıllarında okutulan kitaplarla karşılaştırıldığında diğer dinlerin kendi kaynaklarından bilgi verilmesi, nesnel bir bakış açısının kullanıldığını ve dinlerarası açılımlı bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Dua ve namaz, oruç, hac, sadaka, kurban alt başlıklarının her birinde farklı dinlerde yer alan bu ibadetler açıklamaları ile verilmiştir. Dinlerde ibadet yerlerinin anlatıldığı başlıkta aktarılan dinlerle ilgili görsel materyaller kullanılmıştır. “Dinlerde Önemli Günler ve Geceleler” başlığı ile ünite sona ermektedir. Ünitenin sonunda “Ünitemizi Değerlendirelim” başlığı öğrenilenleri tekrar etmeye, ölçme ve değerlendirmeye yönelik bir başlık olarak hazırlanmıştır. İki tane açık uçlu sorudan sonra dört tane çoktan seçmeli soru hazırlanmıştır. Açık uçlu sorulardan biri hedef kitlenin ilahi dinlerdeki benzer uygulamalara odaklanmasına yöneliktir.¹¹⁹

12. Sınıf “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri” Ünitesi

2005 yılı öğretim programına uygun olarak hazırlanan 12. sınıf ders kitabının son ünitesi “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri” başlığına sahiptir. Öğrenme alanı olarak din, kültür ve medeniyet belirlenmiştir. Ünite hazırlık sorularında birden çok dinin bulunma sebepleri, ilahi olmayan dinlerden yaşayanlarının hangileri olduğu, tanrı inancı açısından dinlerarası benzerlikler, tevhit, teslis, mesih, yoga, nirvana ve totem gibi kavramların araştırılması istenmiştir. Dünyadaki belli başlı dinlerin mensuplarını gösteren tablo ile harita üzerinde dinlerin dağılımını gösteren tablolar kullanılmıştır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam İbrahimî dinler olarak başlıklandırılmış, Hz. İbrahim’in soyundan gelen peygamberlere dayandırılan dinlerin kastedildiği açıklanmıştır.¹²⁰ Yahudiliğin tarihi Hz. İbrahim’le başlatılmıştır. Yahudilerin soyunun Hz. Yakup’un on iki oğluyla devam ettiği bilgisi yanında Yahudilerin inanç,

¹¹⁹ Akgül vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı, 12. Sınıf*, 30-45.

¹²⁰ Konuyla ilgili farklı bakış açılarının olduğunu belirtmek gerekir. Muhammet Yeşilyurt, “İbrahimî Dinler Kavramsallaştırılmasının Meşruiyetine Dair İleri Sürülen Fenomenolojik Temellerin Değerlendirilmesi”, *SOBİDER* 5/29 (Ekim 2018), 263-271; İbrahim Kaplan, “İbrahimî Dinler Kavramı Üzerine”, *Medeniyetler Beşiği Orta Doğu ve Şanlıurfa: Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (11-12 Mayıs 2017), 107-116; Muhammet Yeşilyurt, “İbrahimî Dinler Kavramsallaştırılmasının Tarihi”, *Bilimname* 1/37 (2019), 191-241.

ibadet ve kutsalları hakkında bilgiler verilmiştir. Hristiyanlık ve İslam dini de tarihsel süreci, inanç, ibadet emirleri ile ele alınmıştır. Hristiyanlık anlatılırken Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesi, kendisine namaz ve zekâtın emredilmesi, Hz. İsa'ya verilen incilin bir rehber ve öğüt olarak gönderildiği ile ilgili ayetler nakledilmiştir. Her ne kadar dinlerin kendi bakış açılarıyla aktarıldığı belirtilse bile İslam'ın konuya yaklaşımı anlatılmaya çalışılmıştır. Hint kökenli inanç sistemleri olan Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm, dinler tarihi disiplini çerçevesinde ele alınarak bu inançların kronolojik gelişimleri, kutsal sembolleri, coğrafi yayılımları ve sosyo-kültürel etkileri görsel materyaller eşliğinde sunulmuştur. Çin ve Japon dinlerinde Taoizm, Konfüçyanizm, Şintoizm kendi inanç prensipleri içinde değerlendirilmiştir. Hint dinleri 1982 yılında Hinduizm, Budizm ve Caynizm örneklemeden hareket etmişken 1992 de Caynizm bu kategoride yer almamıştır. 2005 yılı öğretim programına uygun olarak hazırlanan ders kitabında Hint dinlerinden Sihizm kendine az da olsa yer bulmuştur. Çin ve Japon dinleri ana başlığı 1982 yılındaki ders kitabında aynı şekilde yer almaktadır. Geleneksel dinler başlığı ile ilkel kabile dinleri kastedilmiş ve bu dinlere ait kavramlardan en yaygınları, dinin coğrafi ve sayısal dağılımı öğrencilere aktarılmıştır.¹²¹

Dinlerin benzer özelliklerinde İbrahîmî dinler olarak adlandırılan üç dinin inanç, ibadet ve ahlak konularında ortak bakış açısının olduğu, ilahi olmayan dinlerin inanç esaslarında yok denecek kadar az benzerlik bulunduğu anlatılarak konuya başlanmıştır. Ahlak konularında ise tüm dinlerin ortak noktalarının olabileceği belirtilmiştir. İnanç ve ahlak özellikleri ana başlığının alt başlıkları ise şu şekildedir: Tanrı, kutsal kitap, peygamberlik ve ahiret inanç özelliklerinde incelenmiştir. Yahudilikte bulunan 13 maddelik inanç sistemi, Hristiyanların "kredo"su ile Müslümanların "amentü"sünün inanç esaslarının özünü oluşturduğu aktarılmıştır. İlahi olmayan dinlerin genelde çok tanrıcılığa dayandığı, kutsal kitapların din kurucusu kabul edilenlerin öğütlerinden oluşan metinler olduğu bu nedenle aralarında bu açıdan benzerlik olmadığı anlatılmıştır. Tanrı inancı başlığında ilahi olan ya da ilahi olmayan şeklinde sınıflandırılan dinlerin tek tanrı inancı açıklanmıştır. Kutsal kitap konusu aktarılırken diğer dinlerin kitapları ayrıntıları ile anlatılmış Kur'an-ı Kerim ise son ilahi kitap olması ve evrensel özelliği ile vurgulanmıştır. Peygamberlik ve ahiret inancı başlıkları da yine üç ilahi dinin ortak özelliklerinin, diğer dinlerin ise farklılıklarının vurgulandığı başlıklar olmuştur. Ahlak özellikleri açısından girişte de belirtildiği gibi hem ilahi dinler hem de geleneksel dinler açısından uyulması gereken ilkelere örnekler verilmiştir. Metinde doğruluk, dürüstlük, iyilik, yardımseverlik, büyüklere saygı ve küçüklere sevgi gibi erdemli davranışlar övülmüş; buna karşın hem bireye hem de topluma zarar veren adam öldürme, hırsızlık, zina ve yalancılık gibi eylemler ise yerilen davranışlar olarak örneklendirilmiştir. Tüm dinlerin birincil kaynaklarından örnekler verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında önceki yıllarda hazırlanan ders kitaplarında diğer dinler İslam'ın bakış açısı ve terminolojisi ile aktarılırken 2005 yılında önemli değişiklikler yaşanmış, dinler kendi kaynaklarından -genel olarak- hareketle nitelendirilmiştir.¹²² Konunun sonunda Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in inanç, ibadet ve ahlak özellikleri tablo halinde hazırlanmıştır. Ahlak özellikleri tüm dinler için ortak belirlenmiştir. Doğruluk, dürüstlük, kardeşlik, cömertlik, iyilik, merhamet, sevgi ve saygı, barış, hoşgörü, dostluk, zina etmemek, hırsızlık yapmamak, öldürmemek ve çalmamak olarak örneklendirilmiştir. Küresel sorunların çözümünde evrensel ahlak ilkelerinin

¹²¹ Akgül vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 12. Sınıf, 97-108.

¹²² Akgül vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 12. Sınıf, 108-113.

belirlenmiş olması tarafların daha rahat hareket etmelerine yardım eden bir özelliğe sahiptir. Okuma metni olarak Fatih'in vasiyetnamesi tercih edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in sahibi olduğu bazı dükkânları vakfetmesi ve bu konudaki şartlarını içeren metin değerler eğitimi ile ilgili örnek bir metin olarak değerlendirilebilir.¹²³

Dinlerde çevre bilinci başlığında Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm ve İslam dinlerinden birincil kaynaklardan örnek metinler aktarılmıştır. Ünitelerin son başlığı ise küreselleşen dünyada dinlerarası ilişkiler başlığında hazırlanmıştır. Konunun içeriğinden farklı din, kültür ve dünya görüşüne sahip insanların tarihte de birbirleri ile münasebet kurdukları, iletişimin önem kazandığı günümüzde bu münasebetin daha da önem kazandığı, bunun içinde birbirlerinin inancına, örf ve adetlerine saygı duymaları, birbirlerini tanımaları, görüş alışverişinde bulunmalarının çatışmaları önleyebileceği anlatılmıştır. Hz. Muhammed'in Medineli Yahudiler ve diğer din mensuplarıyla yaptığı anlaşma, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettiği zaman Anadolu'daki Yahudi topluluklarına gönderdiği davet mektubu, II. Beyazıt'ın İspanya'dan kovulan Yahudileri Osmanlı topraklarına kabul etmesi Hristiyanların 1965'te yayınladıkları bildirmede "kilise Müslümanlara da büyük bir saygıyla bakar" ifadeleri örnek olarak aktarılmıştır. Dini yaymada yanlış olan durumun insanların sosyal-ekonomik zaaflarından faydalanmak olduğu belirtilerek isticaracı misyonerlik faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. Sayfa düzeninde başvuru görsellerden biri Antalya Belek'te yer alan cami, kilise ve havranın bir arada bulunduğu dinler bahçesi, Papa ve dönemin Diyanet İşleri Başkanı'nun bir arada çekilmiş bir fotoğrafı ile kutsal kitaplardan hoşgörü ve diyaloga ilgili örneklerdir. Seçilen metinler Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'ten bölümlerden oluşmaktadır.¹²⁴ "Ünitemizi Değerlendirelim" konusunda dört açık uçlu, beş tanede çoktan seçmeli soru hazırlanmıştır. Sorular hedef kitlenin bilişsel özelliklerini ölçme-ye yönelik olarak hazırlanmış gözükmektedir.¹²⁵

1982 yılı öğretim programından farklı olarak hem programların hem de ders kitaplarındaki yaklaşımın daha nesnel ve bilimsel olduğunu belirtmek gerekir.¹²⁶ Önceki programlardan ve içeriklerinden farklı olarak dinlerde çevre bilinci ve dinlerarası ilişkilerin ele alındığı son iki başlık farklılık olarak yer almaktadır. Son yıllarda dünyanın genelinde çevre bilincinin oluşturulmaya çalışılması din öğretiminde de etkisini göstermiştir. Ders kitabında içerikler anlatılırken dipnot kullanılması, birincil kaynak olarak kabul edilen dinlerin kutsal metinlerinden veya dinler tarihi ile ilgili akademik araştırmalardan bilgilerin verilmesi önceki yıllardan farklı bir yaklaşımdır. Genel olarak ise programda din hakkında, dinden öğrenme yaklaşımlarından hareket edildiği anlaşılmaktadır.

¹²³ Akgül vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 12. Sınıf, 114.

¹²⁴ Akgül vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 12. Sınıf, 116-117.

¹²⁵ Akgül vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 12. Sınıf, 118.

¹²⁶ Zengin, *Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar*, 215.

2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Diğer Dinlerin Ele Alınışı

Sınıf Düzeyi	Ünite	Ünitenin Adı	Ünite Başlıkları	Ünite Alt Başlıkları	Öğrenme Alanı
12. Sınıf	Ünite 2	Dinlerde İbadetler	1. Dinlerde İbadetler	1.1. Dua ve Namaz 1.2. Oruç 1.3. Hac 1.4. Sadaka 1.5. Kurban	İbadet
			2. Dinlerde İbadet Yerleri 3. Dinlerde Önemli Günler ve Geceler		
12. Sınıf	Ünite 7	Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri	1. Yaşayan Dinlere Genel Bir Bakış	1.1. İbrahimî Dinler: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam 1.2. Hint Dinleri: Hinduizm, Budizm, Caynizm, Sihizm 1.3. Çin ve Japon Dinleri: Taoizm, Konfüçyanizm, Şintoizm 1.4. Geleneksel Dinler	Din, Kültür ve Medeniyet
			2. Dinlerin Benzer Özellikleri	2.1. İnanç Özellikleri 2.1.1. Tanrı 2.1.2. Kutsal Kitap 2.1.3. Peygamberlik 2.1.4. Ahiret 2.2. Ahlak Özellikleri	
			3. Dinlerde Çevre Bilinci 4. Küreselleşen Dünyada Dinlerarası İlişkiler		

4. 2010 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı

2010 yılında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. sınıf düzeyinde Kenan Demirtaş tarafından hazırlanan kitap; Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 15.04.2009 tarih ve 52 sayılı kararı ile ders kitabı olarak okutulması uygun görülmüş ve bu araştırmada kaynak olarak kullanılmıştır.¹²⁷

12. Sınıf “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri” Ünitesi

2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programına uyumlu olarak hazırlanan ders kitabında diğer dinlerin öğretimi ana başlıkları 2005 yılı ile aynı özelliklere sahiptir. İncelenen kitaptaki etkinlikler, konuların ele alınış şekli, kullanılan kavramlar ve

¹²⁷ Kenan Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Özgün Matbaacılık, 2012).

materyaller açısından benzerlik ve farklılıkları ele alınacaktır. Hazırlık çalışmalarında din kavramının araştırılması, Hint dinlerinin özelliklerini gösteren araştırmadan sonra hedef kitleden bir dosya hazırlanması, büyük dinler olarak nitelendirilen dinlerin yaygın olduğu ülkelerin haritada gösterilmesi, diğer dinlere ait ibadet yerlerinden bildiklerinin yazılması ve diğer dinlerle ilişkileri konu alan iki ayet mealinin deftere yazılması istenmiştir.¹²⁸ Dinin tanımı yapıldıktan sonra yaşayan dinler kategorize edilmiştir. Yapılan sınıflandırmada Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet vahye dayalı dinler olarak nitelen- dirilmiştir. 2005 yılında bu dinlerin İbrahimî dinler olarak gruplandırıldığı tekrar vurgulanmalıdır. Hz. Yakup'la başlayıp Hz. Musa ile devam eden Yahudilik tarihi aktarılmıştır. İnanç ve ibadet sistemleri hakkında bilgi verilen Yahudiler ile ilgili olarak görsel materyal olarak Tevrat'tan 14. yüzyıla ait bir sayfa kullanılmış, geri dönütlerin kontrol edilebilmesi içinde Yahudilerle ilgili bilgi düzeyinde doldurulması gereken bir tablo hazırlanmıştır. Hristiyanlık başlığında anlatılan tarihsel bilgiler incelendiği zaman Hristiyanlığın kendi inanç felsefesinden hareketle konunun ele alındığı görülebilir. Görsel olarak Hz. İsa'nın değişimini gösteren Karanlık Kilise'den bir resim ile vaftiz kurnası fotoğrafı kullanılmıştır.¹²⁹ İslamiyet'inde inanç, ibadet ve ahlaki özelliklerine, evrenselliğine, bilimsel gerçeklere ters düşmemesine dikkat çekilmiştir. Kâbe ile ilgili bir görselin yanı sıra İslam'la ilgili inanç, ibadet ve ahlak özellikleri ile ilgili hazırlanan kavram haritasının doldurulması istenmiştir.¹³⁰

Hint dinleri başlığında ele alınan Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm bir önceki ders kitabındaki benzer özellikleri ile aktarılmıştır. Görsel unsurlarla desteklenen Hint dinlerinden sonra Çin ve Japon dinleri olan Taoizm, Konfüçyanizm ve Şintoizm aynen diğer dinler gibi tarihsel süreçleri, inanç, ibadet ve ahlak özellikleri ile incelenmiştir.¹³¹

2005 yılındaki ders kitabından farklı olarak bu programda dinlerin benzer özellikleri sadece inanç ve ahlak başlıklarıyla sınırlı tutulmamış, ibadetler ile önemli gün ve geceler de ayrıca ele alınmıştır. İnanç başlığında tanrı, kutsal kitap, peygamber ve ahiret inancı üç ilahi din açısından aktarılmıştır. İlahi olmayan dinler bu başlıkta ele alınmamıştır. Karşılaştıralım başlığında ilahi dinlerin ahiret inancı açısından değerlendirilmesi istenmiştir. Dinlerin ibadetler açısından değerlendirildiği bölüm oldukça uzun bir şekilde hazırlanmıştır. Dua, namaz, oruç, hac, sadaka ve kurban ibadetleri ilahi dinler ve ilahi olmayan dinler açısından açıklanmıştır. Dua ve namaz konusundan sonra dinlerin benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırılması istenmiştir.

Kur'an ve Tevrat'tan oruç ibadeti ile ilgili ilahi kitaplardan metinler aktarılmıştır.¹³²

“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.” (Bakara Suresi 183. Ayet)

“Musa orada kırk gün kırk gece Rabb'le birlikte kaldı. Ağzına ne ekme koydu ne de su. Antlaşma sözlerini on buyruğu taş levhaların üzerine yazdı.” (Kitab-ı Mukaddes, Çıkış 34: 28)

Hac ile ilgili de Kur'an ve Tevrat'tan örnek metinler aktarılmıştır.

“Haccı ve umreyi Allah için tam yapın...” (Bakara Suresi, 196. Ayet)

¹²⁸ Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 124.

¹²⁹ Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 129-130.

¹³⁰ Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 131-132.

¹³¹ Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 133-144.

¹³² Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 157.

“Bütün erkekleriniz yılda üç kez –Mayasız Ekmek Bayramı’nda, Haftalar Bayramı’nda ve Çardak Bayramı’nda- Tanrı’nız Rabb’in önünde bulunmak üzere onun seçeceği yere gitmeli. Kimse Rabb’in önüne eli boş gitmemeli. Her biriniz Tanrı’nız Rabb’in sizi kut-
sadiğı oranda armağanlar götürmeli.” (Tesniye 16: 16,17)

Konu metninin sonunda kutsal mekân tüm dinlerde haccın ortak noktası olarak kabul edilmiştir. Zaman ve mekânı vahiyle belirlenmiş, zenginlik şartı aranan, düzenli bir hac uygulamasının İslam dini dışında diğer dinlerde bu şekilde bir uygulamanın olmadığı da eklenmiştir. Dinler için önemli hac ziyaret yerlerinin yazılmasını isteyen etkinlik uygulamasından sonra sadaka ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kurban ibadetine dinlerin bakış açısının aktarımından sonra ibadet yerleri hakkında bilgi verilerek konu noktalanmıştır. Her bir anlamda farklı dinlerle ilgili görsellerde kullanılmıştır.¹³³ Dinlerin birbirlerine benzediği yönlerden biri olarak da ahlak belirlenmiştir. İnanç başlığında sadece ilahi dinlerin ortak özellikleri vurgulanmışken ibadet ve ahlak başlıklarında ilahi olan ve olmayan dinler bir arada değerlendirilmiştir. Dinlerin özünde insanı ahlaken yüceltme amacının olduğu belirtilerek ahlak konusuna giriş yapılmıştır. Ödül ve ceza olgusunun ilahi dinlerde daha belirgin olduğu belirtilmiştir. Doğruluk, alçakgönüllülük, hoşgörü, şefkatli ve merhametli olmak, büyüklere saygı göstermek gibi davranışların tüm ilahi dinlerde erdemli davranışlar olarak nitelendirildiği; yalancılık, rüşvet alıp vermek, hırsızlık, zina, hile yapmak, cana kıymak, başkalarının haklarına saygı göstermemek gibi davranışlarında kötü görüldüğü aktarılmıştır. Farklı örneklemelerden hareket edilerek ortak noktalara dikkat çekilmiştir. İlahi olmayan dinlerden Hinduizm ve Budizm’in ahlak ilkeleri de konuya dâhil edilmiştir. Dinlerle ilgili verilen örnekler birincil kaynaklardan hareketle oluşturulmuştur. Dinlerde ortak ahlak ilkelerinin olduğu tablonun hedef kitle tarafından doldurulması istenmiştir.¹³⁴ Dinler- de önemli gün ve geceler başlığı önceki yıllarda olmayan bir başlık olarak yer almıştır. Dinlerde yılın bazı zamanlarında kötü güçlerin etkisiz kaldığına, günahların bağışlandığına, ruhun huzura erdiğine inanılan zamanlar olduğu anlatılmış; kutsal günler, geceler ve bayramlar olarak sınıflandırılan başlıklar için dinlerden örnekler verilmiştir.¹³⁵ Dinlerde çevre bilinci başlığından sonra hedef kitleden çevre sorunlarını, bunların sebeplerini ve çözüm önerilerini paylaşmaları istenmiştir. Ünitelerin son başlığı 2005 yılı ders kitabında olduğu gibi küreselleşen dünyada dinlerarası ilişkileri ele almış ve değerlendirme çalışmaları ile konu sonlandırılmıştır. Farklı dinlere ve kültürlere sahip insanların bir araya gelip bilgi alışverişinde bulunabilmeleri, yaşanan sorunlara birlikte çözüm aramaya çalışmaları dinlerarası ilişki olarak tanımlanmıştır. Gelişen teknoloji, ulaşım ve haberleşmede yaşanan hızlı değişimin farklı dinlerden insanları bir araya getirdiğine dikkat çekilerek içe kapanma ve düşmanlıklar geliştirme döneminin kapandığı belirtilmiştir. Dinlerin temel amacının insanların bir arada barış ve huzur içinde yaşamaları, dinler arasındaki farklılıkların ortak insanlık mirasının varlığıyla çelişmediği anlatılmıştır. Önceki ders kitabında olduğu gibi İslam’ın inanç öz- gürlüğünü temel haklardan biri olarak kabul ettiği belirtilip benzer örnekler kullanılmıştır. Aynı şekilde istismarcı misyonerlik faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. Değerlendirme çalışmalarında ise açık uçlu ve çoktan seçmeli soru tercihi devam etmiştir. Genel olarak ölçme

¹³³ Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 158-170.

¹³⁴ Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 171-173.

¹³⁵ Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 174-177.

değerlendirmede hedef kitlenin bilişsel düzeyde bilgilerini ölçmeye yönelik sorular hazırlanmıştır.¹³⁶

2010 yılı programında diğer dinlerin öğretimi sadece 12. sınıfla sınırlandırılmıştır. 12. Sınıfta öğrencilerin yaşayan dinlerin önemli özelliklerini, dinlerin benzer özelliklerini dinlerdeki önemli gün ve geceleri, dinlerde çevre bilinci ve küreselleşen dünyada dinlerarası ilişkileri öğrenecekleri ifade edilmiştir. 2005 yılı öğretim programına göre önemli bir değişikliğin olmadığı programda dinlerin benzer özellikleri ile ilgili alt başlıklarda değişiklikler vardır. İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık için kullanılan İbrahimî dinler tasnifi kullanılmamış, her üç din vahye dayalı dinler olarak isimlendirilmiştir.

2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Diğer Dinlerin Ele Alınışı

Sınıf Düzeyi	Ünite	Ünitenin Adı	Ünite Başlıkları	Ünite Alt Başlıkları	Öğrenme Alanı
12. Sınıf	Ünite 7	Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri	1. Yaşayan Dinler	1.1. Vahye Dayalı Dinler: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet 1.2. Hint Dinleri: Hinduizm, Budizm, Caynizm, Sihizm 1.3. Çin ve Japon Dinleri: Taoizm, Konfüçyanizm, Şintoizm 1.4. Geleneksel Dinler	Din, Kültür ve Medeniyet
			2. Dinlerin Benzer Özellikleri	2.1. İnanç 2.2. İbadet 2.3. Ahlak 2.4. Dinlerde Önemli Gün ve Geceler	
			3. Dinlerde Çevre Bilinci 4. Küreselleşen Dünyada Dinler Arası İlişkiler		

5. 2018 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı

Bu başlıkta 11 ve 12. sınıf düzeyinde hazırlanan iki ayrı ders kitabı incelenmiştir. Bunlardan biri Bekir Pınarbaşı ve Fikri Özdemir tarafından 11. sınıf düzeyinde hazırlanan ders kitabıdır.¹³⁷ Diğeri ise Doç. Dr. Ali Kuzudişli'nin kaleme aldığı 12. sınıf düzeyindeki ders kitabıdır.¹³⁸

“11. Sınıf Yahudilik ve Hristiyanlık” Ünitesi

2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı bu çalışmanın yapıldığı tarih itibari ile bazı sınıflarda yürürlükte olan programdır. Programla uyumlu olan ders kitabında diğer dinlerin öğretimi iki sınıf düzeyinde gerçekleştirilmiştir. “Yahudilik ve

¹³⁶ Demirtaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 178-185.

¹³⁷ Bekir Pınarbaşı- Fikri Özdemir, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Dikey Yayıncılık, 2019).

¹³⁸ Ali Kuzudişli, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2019).

Hristiyanlık” ünitesinde aktarılan konu başlıkları 11. sınıf düzeyindedir. Öğrencilerin zihinsel bir ön hazırlık yapabilmeleri amacı ile Hristiyanlık ve Musevilik ile ilgili kavramlar verilip araştırılmaları istenmiştir. Hz. Musa’nın hayatı ve on emir Yahudilikle ilgili hazırlık soruları iken Hristiyanlığın dünyada yayıldığı bölgeler, kutsal mekânları, sembolleri de araştırılması istenen konu başlıkları olmuştur. İçerikte her iki din tarihçe, inanç esasları, kutsal mekânlar, ritüeller ve semboller açısından ele alınmıştır. Hazırlık çalışmalarını önceki yıllardan ayıran özelliklerden biri öğrencilerden araştırmalarının sunu haline getirilerek arkadaşları ile paylaşılması isteğidir. Her iki din ile ilgili bilgiler aktarılmadan önce “Düşünelim- Hazırlanalım” başlıklarında öğrencilerin konuyla ilgili bilgilerini fark etmeleri amaçlanmıştır. Aynı şekilde konu aktarımlarında görseller, etkinlikler ve bilgi kutularının kullanımına başvurulmuştur. Yahudilik ve Yahudilerin yaşadıkları coğrafya ile ilgili kısa bir girişten sonra Yahudiliğin tarihçesi aktarılmıştır. Tarihçenin aktarımında Yahudilerin kendi bakış açısına uygun bir dil kullanılmış ve Kitab-ı Mukaddes gibi birincil kaynaklar referans gösterilmiştir. İkincil kaynakların kullanıldığı başlıklar olsa bile önceki yıllardaki ders kitaplarından daha fazla birincil kaynaklardan hareket edildiğini belirtmek gerekir. Yahudiliğin tarihçesinin anlatımında konuyla ilgili Kur’an-ı Kerim’den örnekler verilmemesi, dinlerin kendi epistemolojik kabullerinden hareket edilmesi yine ders kitabını farklı kılan özelliklerdendir. Bilgi kutusunda on emir maddeler halinde verildikten sonra öğrencilerden emirleri değerlendirmeleri ve hangilerinin evrensel ahlak ilkeleri ile benzeştiğini bulmaları istenmiştir. İnanç esasları başlığında da Yahudiliğin inanç esasları ile İslam inanç esaslarının karşılaştırılma beklentisi devam etmiştir. Tarihçe anlatılırken İslam dininin bakış açısının aktarılmamasına rağmen inanç esasları başlığında günümüzdeki Tevrat’ın Hz. Musa’ya verilen ilahi kitabın aynısı olmadığı, sonraki dönemlerde tahrif edildiği için aslını koruyamadığı ifade edilmiştir. Yahudilik başlığı günümüzde varlığını devam ettiren Yahudi mezheplerinden bahseden bilgi kutusu ile sona erdirilmiştir.¹³⁹

Hristiyanlık konusu ise öğrencileri konuyla ilgili ön bilgilerine yönlendirmeyi amaçlayan kavram soruları ile başlamıştır. Tarihçe başlığında Hristiyanlığı anlamak için Hz. İsa’nın yerini bilmenin önemli olduğu belirtilerek Hz. İsa ve ondan sonraki süreç anlatılmıştır. Hristiyanlığın yayıldığı coğrafyayı gösteren haritanın ardından, Kitab-ı Mukaddes’e dayandırılarak Hz. İsa’nın çarmıha gerilişi anlatılmıştır. Bu anlatımın hemen devamında ise bir bilgi kutusu içerisinde Nisa Suresi’nden ayetlere yer verilerek; İslam inancına göre Hz. İsa’nın öldürülmediği, Allah tarafından kurtarılarak kendi katına yükseltildiği bilgisi sunulmuştur. Ders kitabında Hristiyanlık tarihinde Pavlus’un rolü anlatıldıktan sonra günümüzdeki Hristiyanlığın onun eseri olduğu, öz olarak tevhit inancına dayanan dinin teslise evrildiği görüşü mevcuttur. Hristiyanlığın bu şekildeki bir bakış açısını kabul etmesi mümkün olmadığına göre anlatılanlar tamamen Müslüman bakış açısını göstermektedir.¹⁴⁰ Kutsal mekânlar, ritüeller ve semboller başlığında Hristiyan ibadet şekilleri ayrıntıları ile açıklanmış, mezheplerin ibadetler konusundaki ayrılıkları anlatılmış, kendi içinde karşılaştırma yapılmıştır. Aynen Yahudilik konusunda olduğu gibi bilgi kutusunda Hristiyan mezhepleri anlatılmış ve konunun sonunda evangelizm akımından bahsedilmiştir. Hristiyan yayılcılığı ve misyonerlik ile eş anlamlı olarak kullanılan evangelizmin dünyanın son zamanlarında Orta Doğu

¹³⁹ Pınarbaşı- Özdemir, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 128-136.

¹⁴⁰ Pınarbaşı - Özdemir, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 136-140.

merkezli bir kargaşa ve şiddetin yaşanacağı ve Kudüs'te kutsal mabedin tekrar inşa edileceği gibi inançlara sahip olduğu vurgulanmıştır. Önceki ders kitaplarında istismarcı misyonerlik olarak nitelendirilen bir kullanım yoktur ancak evangelizm üzerinden misyonerlerin dünya genelindeki beklentileri hakkında bilgi verilmiştir. Ünite sonu değerlendirme bölümünden anlaşıldığı üzere, soru çeşitliliği önceki yıllara kıyasla belirgin bir artış göstermiştir. Açık uçlu, çoktan seçmeli sorular ile boşluk doldurma ve doğru yanlış üzerinden öğrencilerin bilgileri pekiştirilmek istenmiştir. Soruların içeriğinde ise önemli bir değişiklik bulunmamaktadır. Bilişsel bilgi düzeyinde soruların hazırlanması tercih edilmiştir. Sorularda dinlerarası herhangi bir karşılaştırma söz konusu değildir.¹⁴¹

Diğer dinlerin öğretimi kapsamında kabul edilmese bile 11. sınıf düzeyinde ilk defa bu öğretim programında ve ders kitabında konu edinilen “Yeni Dini Hareketler” başlığına dikkat çekmek gerekebilir. 1950 yılından sonra Batı dünyasında ortaya çıkan, geleneksel din anlayışlarına karşı olan oluşumlar bu başlık içinde kabul edilmiştir. Coğrafi olarak yayıldıkları yerler, ortaya çıkış nedenleri, ortak dinsel inançları, ritüelleri, kendi içindeki hiyerarşik yapısı, beslendiği kaynaklar ve dünyanın dini ve sosyal hayatına olan etkileri ele alınmıştır. Batı dünyası üzerinden anlatılan yeni dini hareketlerin ülkemizdeki karşılığı olarak bireylerin dini inancını istismar eden FETÖ ve benzeri örgütler örnek gösterilmiştir. Aynı şekilde İslamofobi tanımlanmış, DEAŞ terör örgütü, sıra dışı kişi ve grupların İslam'ın ruhunu anlamadıkları belirtilerek İslamofobiyi güçlendiren temel nedenlerin başında bu tür radikal anlayışların geldiği anlatılmıştır.¹⁴² Önceki öğretim programlarında ve buna bağlı olarak ders kitaplarında dile getirilmeyen bu olgunun dönemin şartları ve konjunktüründen kaynaklandığı düşünülebilir.

12. Sınıf “Hint ve Çin Dinleri” Ünitesi

Diğer dinlerin öğretimi ile ilgili 12. sınıf düzeyinde son ünite olarak işlenmesi istenen “Hint ve Çin Dinleri” başlığı belirlenmiştir. Ünite başlangıcında “Üniteye Hazırlanalım” ve “Hazırlık Çalışmaları” başlıklarına yer verilerek öncelikle dünya haritası üzerinde geleneksel dinlerin yayıldığı coğrafyaların tespit edilmesi, ardından Hinduizm, Budizm ve Konfüçyanizm'e dair ön bilgilerin gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. Hazırlık çalışmalarında ise öğrencilerin dinleri İslam Ansiklopedisini kaynak kullanarak incelemeleri ve dinlerin sembollerini araştırmaları istenmiştir. Tüm başlıklar tarihçe, inanç ve ritüeller, semboller ve kutsal mekânlar başlığında incelenmiştir. Hinduizm'de avatar, karma, reenkarnasyon, yoga, meditasyon kavramları anlatılarak küreselleşen dünyada kullanılan bu kavramlara öğrencilerin dikkati çekilmiştir. Hinduizm paganizm, Budizm gibi Hindistan'daki yerel dinler ile kısmen İslamiyet'in birleşimiyle oluştuğu ifade edilmiştir. Hinduizm ile ilgili verilen bilgiler nesnel bir bakış açısıyla aktarılmıştır. Kullanılan kaynaklar genel olarak dinler tarihçilerinin aktardığı bilgiler ile İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerine dayandırılmıştır. Görsel unsurların kullanıldığı konuda sembollere de dikkat çekilmiştir.¹⁴³ Aynı şekilde Budizm dünyada yayıldığı ülkeler ve Hinduizm'de karşı çıktığı prensipler itibarı ile ele alınmıştır. Tarihçesinden sonra inanç ve ritüellerde karma, Nirvana, mehdi inancı, ahim- sama açıklanmış, Hinduizm

¹⁴¹ Pınarbaşı – Özdemir, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 136-144.

¹⁴² Pınarbaşı – Özdemir, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 115-121.

¹⁴³ Kuzudışlı, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 135-140.

ile ortak yönlerine dikkat çekilmiştir. Semboller ve kutsal mekânlar görsel materyallerle desteklenmiştir.¹⁴⁴

Hint dinlerinden sonra anlatılan din Çin milli dinlerinden Konfüçyanizmdir. Tarihçe- sinde dinin kurucusu kabul edilen Konfüçyüs'ün hayatı, öğrencilerinin O'nun ölümünden sonra öğretilerini yayması, İmparatorluğun resmi dini haline gelmesi ve sonrasında öne- mini kaybetmesi kronolojik olarak anlatılmıştır. Önceki yılların ders kitaplarında verilen bilgilere ek olarak Hint ve Çin dinlerinin ahlaki özellikleri de işlenmekteyken 2018 yılında okutulan ders kitabında ahlakla ilgili ayrı bir başlık oluşturulmamış diğer başlıkların altında bu konu işlenmiştir. Konfüçyanizm'in kutsal mekânları ve sembolleri görsel unsurlarla bir- likte anlatılmıştır.¹⁴⁵ Çin dinlerinden Taoizm aynı şekilde Konfüçyanizm gibi nesnel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Görsel unsurların kullanıldığı dinlerin aktarımında ikincil kaynakla- rın kullanımı söz konusu- dur.¹⁴⁶

Okuma parçası olarak "Samih Ayverdi'de Doğu-Batı Medeniyeti Meselesi" başlığında mutasavvıf yazarlardan kabul edilen Samih Ayverdi'nin Batı medeniyete- tindeki maneviyat eksikliği, Doğu medeniyetindeki taassup ve madde düşmanlığının her iki medeniyette so- runlara yol açtığına dikkat çektiği yazısına yer verilmiştir. Ünite sonunda Hinduizm'in ve Taoizm'in kimlik kartı oluşturulmuş, kimlik kartında bahsi geçen dinin kurucusu, ortaya çıktığı yer, geçirdiği başlıca aşamalar, kutsal metinleri, ibadetleri, kutsal mekânları ve sem- bollerinin öğrenciler tarafından bulunması istenmiştir. Değerlendirme çalışmalarında dört açık uçlu soru, dört çoktan seçmeli soru ve dört tanede doğru yanlış sorusu hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular bilişsel düzeyde belirlenmiş ve dinlerin benzer ya da farklı yönleriyle ilgili karşılaştırma soruları yer almamıştır.¹⁴⁷

2018 yılında okutulan ders kitaplarını önceki yıllardan ayıran özellikler bulun- maktadır. Konuların hem 11. sınıf hem de 12. sınıf düzeyinde ele alınmış olması, önceki yıllardaki baş- lıklardan olan "Dinlerin Benzer Özellikleri, Dinlerde Çevre Bilinci, Dinlerde Önemli Gün ve Geceler, Küreselleşen Dünyada Dinlerarası İlişkiler" konularının yer almaması genel farklı- lıklardır. İçerik olarak da -birkaç cümle dışında- nesnel bir bakış açısıyla dinlerin anlatıl- ması, birincil kaynakların daha fazla kullanılması, dinlerin kabullerinin temel referans kabul edilmesi önemli değişiklikler olarak görülebilir.

2018 Öğretim programı ünite açıklamasında Yahudilik ve Hristiyanlık konularının öğ- renci seviyelerine uygun olarak ele alınması, nesnel ve tasviri (betimleyici) bir yöntem be- nimlenmesi istenmiştir. Dikkat çeken açıklamalardan biri dinlerin kendi kavramları ve epis- temolojik kabulleri ile tanıtılmasına özen gösterilmesine yapılan vurgudur. Dinlerin aktarı- mında öğretmenlerin hareket noktalarının açık ve net belirlenmiş olması objektif bakış açı- sını gerektirmektedir. Dinlerin ortaya çıktığı ve yayıldığı bölgelerin harita üzerinde göste- rilmesi dünya üzerindeki yayılış çevresinin görülmesi açısından önem arz etmektedir.¹⁴⁸ Aynı yılın 12. sınıf düzeyindeki ünite açıklamasında "Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm" konularına yer verilmiştir. 11. sınıf düzeyinde yer alan açıklamaların birebir aynısı bu ünite içinde geçerlidir.

¹⁴⁴ Kuzudişli, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 135-140.

¹⁴⁵ Kuzudişli, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 144-148.

¹⁴⁶ Kuzudişli, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 149-151.

¹⁴⁷ Kuzudişli, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 152-155.

¹⁴⁸ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)* (Ankara: 2018), 29.

Dinlerin kendi epistemolojik kabulleri ile tanıtılması, nesnel ve tasviri (betimleyici) bir yöntem benimsenmesi istenmiştir.¹⁴⁹

2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Diğer Dinlerin Ele Alınışı

Sınıf Düzeyi	Ünite	Ünitenin Adı	Ünite Başlıkları	Ünite Alt Başlıkları
11. Sınıf	Ünite 5	Yahudilik ve Hristiyanlık	1. Yahudilik 2. Hristiyanlık	
12. Sınıf	Ünite 5	Hint ve Çin Dinleri	1. Hinduizm	1.1. Hinduizm'in Tarihçesi 1.2. Hinduizm'de İnanç ve Ritüeller 1.3. Hinduizm'de Semboller ve Kutsal Mekânlar
			2. Budizm	2.1. Budizm'in Tarihçesi 2.2. Budizm'de İnanç ve Ritüeller 2.3. Budizm'de Semboller ve Kutsal Mekânlar
			3. Konfüçyanizm	3.1. Konfüçyanizm'in Tarihçesi 3.2. Konfüçyanizm'de İnanç ve Ritüeller 3.3. Konfüçyanizm'de Semboller ve Kutsal Mekânlar
			4. Taoizm	4.1. Taoizm'in Tarihçesi 4.2. Taoizm'de İnanç ve Ritüeller 4.3. Taoizm'de Semboller ve Kutsal Mekânlar

¹⁴⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)* (Ankara: 2018), 35.

Sonuç

Bir ülkede çoğunluk tarafından benimsenen dinî inanç sisteminin örgün ve yaygın eğitim kurumlarında öğretilmesi olağan bir durumdur. Bu yapı içerisinde farklı din ve inançlara dair aktarımların yapılması da modern eğitim sistemleri dahilinde mümkündür. Türkiye’de zorunlu ders kategorisinde yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersinde, İslam dışındaki dinlerin öğretiminin tarihsel süreçteki gelişimi bu çalışmanın temel problemi oluşturmuştur. Araştırma kapsamında, ortaöğretim DKAB programlarındaki kronolojik değişimlerle bağlantılı olarak öğretim programları ve ders kitapları incelenmiş, diğer dinlerin öğretim yaklaşımları karşılaştırmalı bir yöntemle ele alınmıştır.

Geleneksel bakış açısında öğrencilerin kendi kültür ve inanışları dışındaki farklılıklar genellikle eğitim konusuna dahil edilmez, çünkü bu farklılıklar birer ayrışma nedeni olarak algılanabilmektedir. Ancak küresel ölçekte yaşanan siyasi, toplumsal ve kültürel dönüşümler, farklı inançların göz ardı edilemeyeceğini ortaya koymuştur. Çoğulcu bir perspektifin gelişmesiyle birlikte toplumdaki farklı din ve inançların bilinir olması mümkün hale gelmiştir. Karşılıklı kabulün sağlanabilmesi için diğer dinlerin dışlayıcı değil kapsayıcı bir anlayışla ele alınması gerekmektedir. Dinlerin kendi temel kaynaklarından hareketle anlatılması, öğrencilerde doğru bilgiye ulaşmayı sağlamaktadır.

Zorunlu ders kategorisinde yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi kapsamında diğer dinlerin öğretilmesine yer verilme düzeyi, benimsenen yaklaşımlar ve öğretim programındaki hacimsel değişimler çalışma sürecinde ele alınan başlıklardır. İletişim teknolojilerindeki devrim ve uluslararası politikada yaşanan değişimler, toplumların çokkültürlülüğe evrilmesi diğer dinlerin öğretilmesini geçmiş yıllara oranla daha kritik bir noktaya dayanmıştır.

Araştırma sürecinde altı ayrı ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programı ve programlarla uyumlu olarak hazırlanan yedi ayrı ders kitabı incelenmiştir. 1982 ve 1992 ortaöğretim programında yalnızca ünite ve konu başlıkları mevcutken 2005, 2010 öğretim programlarında kazanımlar, öğrenme alanları ve etkinlikler belirlenmiştir. 2018 programı kazanım ve anahtar kavramlara odaklanırken 2024 Maarif Modeli’nde ise bir paradigma değişimi yaşandığı, değerlerin içselleştirilmesi ve beceri kazandırma süreçlerinin merkeze alındığı anlaşılmaktadır. Tüm programlarda Yahudilik, Hristiyanlık, Hint ve Çin Dinleri değişmeyen ana başlıklar olarak kalmıştır. Buna karşın, mahalli/geleneksel dinler ile Japon dinleri son yıllarda müfredattan çıkarılmıştır. 2005 yılına kadar ders kitaplarında dinler, ağırlıklı olarak İslami terminoloji ve teolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. 2005 programıyla birlikte, dinlerin kendi kaynaklarına dayalı, daha nesnel ve çoğulcu bir aktarım tarzına geçilmiştir. 2005 ve 2010 yıllarındaki başlıklandırmalar, programla ilgili yapılan açıklamalar birbirlerine benzerdir. 2005 ve 2010 programlarındaki yoğun kazanım sayısı uygulama süresi açısından öğretmenler için zorluk teşkil ederken 2018 programında kazanım sayılarının sadeleştirilmesi, içeriğin derinliği açısından yeni bir akademik tartışma alanı doğurmuştur. Kademeli olarak hayata geçirilen 2024 müfredatı değer ve beceri temelli bir yaklaşımı merkeze almaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında, diğer dinlerin öğretilmesine yönelik incelemeler sadece öğretim programı çerçevesiyle ele alınmıştır. Yeni müfredata uygun 11 ve 12. sınıf ders kitaplarının henüz uygulama aşamasına geçmemiş olması, bu kademelerdeki öğretim

materyallerinin içeriği ve yöntemine dair somut bir değerlendirme yapılmasını şimdilik mümkün kılmamıştır.

Yaşanan paradigma değişikliğinin kendi içinde birtakım nedenleri mevcuttur. Küreselleşen dünyada birbirine yaklaşan kültürlerin öğrencilere aktarılması, dünyanın pek çok coğrafyasında zorunlu göçlerin yaşanması farklı din ve inançlarla karşılaşmayı zorunlu kılmaktadır. Kendi inancına olan bağlılığı devam ederken diğer dinlerin olgusal ve nesnel bir şekilde aktarılması birincil kaynaklardan hareket edilmesini gerektirmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi farklı isimlendirmelerle de olsa 1982 yılından itibaren örgün eğitimde okutulmaya devam edilen bir derstir. Bahsi geçen tarihten günümüze kadar sosyal, ekonomik, siyasal alanda yaşanan değişimlerin programlara ve ders kitaplarına yansımaması imkansızdır. Eğitim süreci uzun vadede sosyal alanı etkilediği gibi sosyal değişimlerden de etkilenmektedir. Programlardaki bu paradigma değişimlerinin başarısı, şüphesiz uygulayıcı olan öğretmenlere bağlıdır. Eğitimcilerin değişen müfredatı doğru anlaması ve sınıfa yansıtılması, amaçlanan hedeflere ulaşmadaki en temel yapı taşıdır. Bu bağlamda, yeni programlar yürürlüğe girmeden önce hizmet içi eğitim faaliyetleri aracılığıyla öğretmenlerin bu felsefeyi içselleştirmeleri sağlanmalıdır. Geleneksel anlatım kalıplarının dışına çıkılmasını öngören her yeni model, beraberinde bu vizyonu taşıyabilecek yetkinlikte bir eğitimci kitlesine ihtiyaç duymaktadır.

Sonuç olarak; küreselleşme, zorunlu göçler ve kültürel yakınlaşmalar, farklı inançlarla karşılaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu gerçeklik din eğitiminde nesnel, bilimsel ve kapsayıcı bir yaklaşımı modern eğitimin vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir.

Kaynakça

- Akgül, Mehmet vd. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 12. Sınıf*. Ankara: İmpress İmaj İç ve Dış Ticaret, 1. Basım, 2008.
- Altaş, Nurullah. "Liselerde Öğrencilerin Diğer Dinlere Karşı Tutumları (Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında İslam Dini Dışındaki Dinlerin Öğretimi ve Uygulamaya Etkileri)". *Dinler Tarihi Araştırmaları VII*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2010. 673-703.
- Ayas, M. Rami – Tümer, Günay. *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1. Sınıf*. Ankara: Emel Matbaacılık, 1982.
- Aydın, Mehmet. *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 3. Sınıf*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982.
- Baykara, Zeynep. *Okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Diğer Dinlerin Öğretimi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Bilgin, Beyza. "İslam Din Pedagojisinde İslam'dan Başka Dinlerin Anlatımı". *AÜİFD* 43/2 (2002), 19-40.
- Boran, Abdurrahman. *Lise Birinci Sınıflarda Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Öğrencilerin İslam Dini Dışındaki Dinler Hakkında Bilgi ve Düşüncelerine Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Bulut, Zübeyir. "Dinsel Çoğulculuk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Diğer Dinlerin Öğretimi". *Kelam Araştırmaları* 8/2 (2010), 65-90.
- Cevzici, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005.
- Çetin, Osman vd. *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1*. İstanbul: Akdeniz Yayıncılık, 1998.
- Demirtaş, Kenan. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Özgün Matbaacılık, 2012.
- Erikson, Erik H. *İnsanın 8 Evresi*. çev. Gonca Akkaya. İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2018.
- Grimmitt, Michael. "Religious Education and the Ideology of Pluralism". *British Journal of Religious Education* 16/3 (1994), 133-147.
- Grimmitt, Michael. "The Use of Religious Phenomena in Schools: Some Theoretical and Practical Considerations". *British Journal of Religious Education* 13/2 (1991), 77-88.
- Güler, Oya. "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi'nin Hermeneutik Analizi". *Temel Eğitim* 27 (2025): 49-68.
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 24 Mayıs 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- Gündüz, Hatice. *İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (Zorunlu Din Öğretimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Hull, John M. "Çoğulcu Avrupa'da Pratik Teoloji ve Din Eğitimi", çev. Cemil Oruç, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 225-242.
- Hull, John M. "Religious Education in Democratic Plural Societies: Some General Considerations". *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar* (Mart 2001), 33-52.
- Kaplan, İbrahim. "İbrahîmî Dinler Kavramı Üzerine". *Medeniyetler Beşiği Orta Doğu ve Şanlıurfa: Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (11-12 Mayıs 2017), 107-116.

- Karataş, Meryem. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Birlikte Yaşama Kültürü (2010 ve 2018 DKAB Programları Özelinde)". *Mütefekkir* 11/22 (Aralık 2024): 485-510.
- Kaymakcan, Recep. *Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı İnceleme ve Değerlendirme Raporu*. ERG, Nisan 2007. https://www.egitim-reformugirisimi.org/wpcontent/uploads/2017/03/Din.Kulturu.ve._Ahlak._Bilgisi.Og_Prog_Inc_12_04_07_0.pdf
- Kızılabdullah, Yıldız- Yürük, Tuğrul. "Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye'deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Dini Araştırmalar* 11/32 (Haziran 2008), 107-130.
- Kirschenbaum, Howard. *Values Clarification in Counseling and Psychotherapy Practical Strategies for Individual and Group Settings*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Kutlu, Sönmez. "Laik Örgün Eğitim Sisteminde Doktrin Merkezli Çoğulcu Din Eğitimi Mümkün mü?". *Günümüz Aleviliğinde Eğitim Çalıştayı* (29-30 Mayıs 2009). Ankara, 2009.
- Kuzudişli, Ali. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2019.
- MEB, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: 2010.
- MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)*. Ankara: 2018.
- MEB. *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: 2005.
- MEB. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıf)*. Ankara: 2024.
- MEB. *Tebliğler Dergisi*. 45/2109 (Mart 1982). Erişim 17 Mayıs 2022. <https://tebligler.meb.gov.tr/>
- MEB. *Tebliğler Dergisi*. 55/2356 (Nisan 1992). Erişim 7 Mayıs 2022. <https://tebligler.meb.gov.tr/http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/56-1992>
- Millî Eğitim Temel Kanunu. Kanun No. 1739. Kabul Tarihi: 14.06.1973. *Resmî Gazete*. 24.06.1973. Sayı: 14574. (Erişim 14 Nisan 2022). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>
- Okumuş, Mahmut Nadir. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarında Farklı Din ve İnançların Öğretimi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Okumuşlar, Muhiddin. "Çok Kültürlü Toplumlarda 'Din Hakkında Öğrenme' ve 'Dinden Öğrenme' Modeli". *Marife* 7/2 (Güz 2007), 251-264.
- Pınarbaşı, Bekir – Özdemir, Fikri. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Dikey Yayıncılık, 2019.
- Taşçı, Özcan. "İbrahimî Dinler Projesi Çöktü mü?". *Dini Araştırmalar* 11/32 (2008), 13-26.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Resmî Gazete 17842 (9 Kasım 1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. "2010 Yılı Talim ve Terbiye Kurulu Kararları". Erişim 24 Nisan 2022. <https://ttkb.meb.gov.tr/>

- Tosun, Cemal. “Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programlarında Diğer Dinler”. *Dinler Tarihi Araştırmaları VII*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2010.
- Yeşilyurt, Muhammet. “İbrahimî Dinler Kavramsallaştırılmasının Meşruiyetine Dair İleri Sürülen Fenomenolojik Temellerin Değerlendirilmesi”. *SOBİDER* 5/29 (Ekim 2018), 263-271.
- Yeşilyurt, Muhammet. “İbrahimî Dinler Kavramsallaştırılmasının Tarihi”. *Bilimname* 1/37 (2019), 191-241.
- Yılmaz, Hüseyin. “AB'ye Giriş Sürecinde Ortaöğretimde Diğer Dinlerin Öğretimi ile İlgili Öğrencilerin Düşünceleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2004), 101-127.
- Zengin, Mahmut. *Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar*. İstanbul: DEM Yayınları, 2017.

Meryem Karataş

1982'den Günümüze DKAB Programları ve Ders Kitaplarında İslam Dışındaki Dinlerin Öğretimi

The Teaching of Religions Other Than Islam in Religious Culture and Ethics Curricula and Textbooks Since 1982

Coğrafi uzaklıkların önemini yitirdiği günümüz dünyasında, farklı kültürler, inançlar ve dinler hiç olmadığı kadar iç içe geçmiştir. Bireylerin yalnızca kendi inançlarına bağlı kalmaları değil, aynı zamanda diğer dinleri de tanımaları artık kritik bir önem taşımaktadır. Türkiye'de örgün eğitim sistemi içerisinde yaşayan dünya dinlerinin öğretildiği temel alan ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersidir. Bu yapı içinde, farklı din ve inançlara ilişkin aktarımların yapılması da modern eğitim sistemleri çerçevesinde mümkün hâle gelmiştir. Elinizdeki çalışma, Türkiye'de zorunlu bir ders olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde İslam dışındaki dinlerin öğretimi ve bu sürecin tarihsel gelişimini temel problematik olarak ele almaktadır. Araştırma kapsamında, ortaöğretim DKAB programlarındaki kronolojik değişimlerle bağlantılı olarak öğretim programları ve ders kitapları incelenmiş; diğer dinlerin öğretimine yönelik yaklaşımlar karşılaştırmalı bir yöntemle değerlendirilmiştir. Literatürde konuyla ilgili farklı çalışmalar bulunmakla birlikte, bu çalışmayı diğerlerinden ayıran temel özellik, 1982'den 2024'e kadar uzanan süreci kesintisiz bir bütünlük içinde ele alması ve güncel öğretim programlarını da kapsamına dâhil etmesidir.

www.yayin.okuokut.org